

**T.C.
RECEP TAYYIP ERDOĞAN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI**

**İLKÖĞRETİM VE ORTAÖĞRETİM DİN KÜLTÜRÜ VE
AHLAK BİLGİSİ DERS KİTAPLARINDA MEZHEP OLGUSU**

(Yüksek Lisans Tezi)

Fehmi BERBER

**Danışman
Prof. Dr. Ahmet İshak DEMİR**

**RİZE
2024**

KABUL VE ONAY

Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalında, Prof. Dr. Ahmet İshak DEMİR danışmanlığında, Fehmi BERBER tarafından hazırlanan *İlköğretim ve Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders kitaplarında Mezhep Olgusu* adlı bu tez çalışması, 24/07/2024 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oy birliğiyle/~~oy çokluğuyla~~ başarılı bulunarak jürimiz tarafından **Yüksek Lisans Tezi** olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri	Ünvanı, Adı SOYADI	İmza
Başkan	: Prof. Ahmet İshak DEMİR	
Üye	: Dr. Öğr. Üyesi Ümit ERKAN	
Üye	: Dr. Öğr. Üyesi Aydın BAYRAM	

ETİK BEYAN

Temel İslam Bilimleri Tezli Yüksek Lisans Programından mezun olmak üzere teslim ettiğim “İlköğretim ve Ortaöğretim Din Kültürü Ve Ahlak Bilgisi Ders Kitaplarında Mezhep Olgusu” adlı tezim, bilim ve araştırma etiği prensiplerine riayet edilerek tarafımdan yazılmıştır.

Tez çalışmamda, başka kaynaklardan aktarılan bütün bilgi ve alıntılar, Enstitünüz Tez Yazım Kılavuzuna uygun olarak açıkça gösterilmiştir. Kaynağı gösterilenler dışında kalan bütün bilgiler uygun araştırma yöntemi kullanılarak tarafımdan edinilmiş ve esere bu şekilde yansıtılmıştır. Şahsıma ait olmayan hiçbir bilgi, kasıt veya kusurlar, şahsıma aitmiş gibi gösterilmemiştir. İnternet kaynakları dâhil, sahibine/kaynağına atıf yapılmaksızın hiçbir bilgi kullanılmamıştır. Aksinin ortaya çıkması halinde doğacak bütün hukuki, idari, akademik ve etik sorumluluk tarafıma ait olacaktır. Eserin tesliminden sonra herhangi bir zamanda, bilim etiğine aykırılık tespit edilmesi ve / veya eserimle ilgili intihal veya intihal şeklinde anlaşılabilecek bir durumun ortaya çıkması halinde; Üniversiteniz ve eğitim kadronuzun hiçbir şekilde sorumlu tutulmayacağını hür irademle kabul, beyan ve taahhüt ederim.

24/07/2024

(İmza)

Fehmi BERBER

ÖN SÖZ

Hız. Muhammed'in vefatından sonra tarihsel, politik-dini ve beşerî birtakım sebeplerle İslâm dininin temel kaynaklarının anlaşılması ve yorumlanması hususunda bir takım yorum farklılıkları ortaya çıkmıştır. İslâm dininin anlaşılma şekilleri olarak ortaya çıkan bu yorum farklılıkları zamanla ekolleşerek mezhepleri meydana getirmiştir. Her mezhebin kendi din anlayışını öğretme ve gelecek kuşaklara aktarma girişimi, din öğretiminin çoğu zaman mezhep öğretimi şeklinde sınırlı kalmasına sebep olmuştur.

Günümüzde örgün öğretim kurumları vasıtasıyla belirli bir hedef ve program doğrultusunda din öğretimi yapılmaktadır. Ülkemizde din öğretiminin temelini Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersleri oluşturmaktadır. İlköğretim ve ortaöğretim DKAB öğretim programlarında, İslâm düşüncesindeki yorum farklılıkları olarak görülen mezheplere doğrudan yer verilmiştir. Mezheplerin birer zenginlik olduğu düşüncesi bir amaç olarak belirlenmiş ve bu düşünce doğrultusunda mezhep olgusunun öğrencilere öğretilmesi hedeflenmiştir. Belirlenen bu amaç doğrultusunda hazırlanacak olan DKAB ders kitaplarında mezheplere ve görüşlerine dair verilen bilgilerin ele alınış şekli oldukça önemlidir.

Biz bu çalışmamızda 2023-2024 eğitim öğretim yılında Millî Eğitim Bakanlığına Bağlı okullarda okutulan DKAB ders kitaplarını inceleyerek, mezhep olgusunun ele alınış ve işleniş niteliklerini belirlemeyi amaçladık.

Çalışmamız iki ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, mezhep olgusuyla alakalı konular açıklanmakta ardından da din öğretimi modelleri ve Cumhuriyetten günümüz Türkiye'sine din derslerinin tarihi sürecine yer verilmektedir. İkinci bölümde ise, araştırmamızın bulgularına yer verilmiştir.

Bu çalışmanın ortaya çıkmasında ve tezimin her aşamasında yardımını ve bilgisini benimle paylaşan kıymetli tez danışmanım Prof. Dr. Ahmet İshak DEMİR'e çok teşekkür ederim. Tez yazım sürecinde sabır ve anlayışla her daim yanımda olan yol arkadaşım Sema BERBER'e ve hayatımın her aşamasında yanımda olan aileme teşekkür ederim.

Fehmi BERBER

2024 RİZE

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	I
ETİK BEYAN.....	II
ÖN SÖZ	III
İÇİNDEKİLER	IV
ÖZET	VI
ABSTRACT.....	VII
KISALTMALAR.....	VIII
TABLolar LİSTESİ.....	IX
GİRİŞ	1
1. KURAMSAL VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE	10
1.1. Temel Kavramlar	10
1.1.1. Din	10
1.1.2. Mezhep	13
1.1.2.1. Mezheplerin Ortaya Çıkış Sebepleri.....	15
1.1.2.2. İslâm’da İtikadî ve Siyasî Mezhepler	18
1.1.2.3. İslâm’da Fıkhi Mezhepler ve Tasavvufî Akımlar.....	21
1.2. Din Eğitimi ve Din Öğretimi.....	23
1.2.1. Okullarda Din Öğretimine Bağlı Yaklaşımlar.....	25
1.2.1.1 Mezhebi/Doktriner Din Öğretimi	25
1.2.1.2. Mezhepler Üstü Din Öğretimi	27
1.2.1.3. Mezhepler Arası Din Öğretimi	29
1.2.1.4. Dinler Arası Din Öğretimi	31
1.2.1.5. Fenomenolojik Din öğretimi	32
1.3. Cumhuriyet’ten Günümüz Türkiye’sine Din Öğretimi ve Din Öğretimi Modellerinin Seyri	34
2. BULGULAR VE YORUM	44
2.1. İlköğretim DKAB (4. 5. 6. 7. 8.) Ders Kitaplarında Mezhep Olgusunun İşlenişi	44
2.1.1. DKAB 4. Sınıf Ders Kitabı İçeriği.....	45
2.1.2. DKAB 5. Sınıf Ders Kitabı İçeriği.....	46

2.1.3. DKAB 6. Sınıf Ders Kitabı İçeriği.....	48
2.1.4. DKAB 7. Sınıf Ders Kitabı İçeriği.....	52
2.1.4.1. Din Anlayışındaki Yorum Farklılıklarının Sebepleri Konu Başlığına İlişkin Bulgular	54
2.1.4.2. İslâm Düşüncesinde Yorum Biçimleri Konu Başlığına İlişkin Bulgular	56
2.1.4.3. İslâm Düşüncesinde Tasavvufî Yorumlar Konu Başlığına İlişkin Bulgular	61
2.1.5. DKAB 8. Sınıf Ders Kitabı İçeriği.....	64
2.2. Ortaöğretim DKAB (9. 10. 11. 12.) Ders Kitaplarında Mezhep Olgusunun İşlenişi	67
2.2.1. DKAB 9. Sınıf Ders Kitabı İçeriği.....	67
2.2.2. DKAB 10 Sınıf Ders Kitabı İçeriği.....	74
2.2.2.1. Dini Yorum Farklılıklarının Sebepleri Konu Başlığına İlişkin Bulgular	76
2.2.2.2. Dinî Yorumlarla İlgili Bazı Kavramlar Konu Başlığına İlişkin Bulgular	80
2.2.2.3. İslâm Düşüncesinde İtikadî ve Siyasî Yorumlar Konu Başlığına İlişkin Bulgular	81
2.2.2.4. İslâm Düşüncesinde Fıkîhî Yorumlar Başlığına İlişkin Bulgular....	87
2.2.3. DKAB 11. Sınıf Ders Kitabı İçeriği.....	90
2.2.4. DKAB 12. Sınıf Ders Kitabı İçeriği.....	95
3. SONUÇ.....	103
KAYNAKÇA.....	108

Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Anabilim Dalı : Temel İslâm Bilimleri

Tez Türü : Yüksek Lisans Tezi

Danışman : Prof. Dr. Ahmet İshak DEMİR

Hazırlayan : Fehmi BERBER

Yıl : 2024

Sayfa Sayısı : 114

ÖZET

İLKÖĞRETİM VE ORTAÖĞRETİM DİN KÜLTÜRÜ VE AHLAK BİLGİSİ DERS KİTAPLARINDA MEZHEP OLGUSU

İlköğretim ve ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ders kitaplarında mezhep olgusunun incelendiği bu çalışmanın temel amacı: 2023-2024 eğitim öğretim yılında okutulan Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ders kitaplarında mezhep olgusunun ele alınış ve işleniş niteliklerinin belirlenmeye çalışılmasıdır. Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi yöntemi kullanılmıştır. Doküman incelemesi yolu ile Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ders kitaplarından toplanmış olan veriler, içerik analizi kullanılarak değerlendirilmiştir. Araştırmanın amacı doğrultusunda Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ders kitaplarında mezheplerin ele alınış ve işleniş nitelikleriyle, inanç konularına ilişkin tercih edilen itikadî ve siyasî mezheplerin görüşleri belirlenmeye çalışılmıştır. Ayrıca mezhepler arası tartışmalı konular, mezhepler üstü din öğretimi anlayışına uygunluğu açısından değerlendirilmiştir. Bu bağlamda Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ders kitaplarında İslâm düşüncesindeki yorum farklılıkları olarak görülen mezhepler ayrıntılara girilmeden, betimleyici bir anlatımla ve mezhepler üstü bir yaklaşımla ele alındığı, mezheplerin ortaya çıkışının doğal bir olgu olduğu ve fikri birer zenginlik olarak değerlendirildikleri görülmüştür. İnanç konuları büyük oranda mezhepler üstü din öğretimi anlayışına uygun olarak işlenmekle beraber bazı itikadî konularda Mâtürîdiyye mezhebinin görüşlerinin tercih edildiği belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: İslâm Mezhepleri, Din Eğitimi, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ders kitapları

Recep Tayyip Erdogan University Institute of Graduate Studies

Department : Basic Islamic Sciences

Thesis Type : Master's Thesis

Supervisor : Prof. Dr. Ahmet İshak DEMİR

Author : Fehmi BERBER

Year : 2024

Pages : 114

ABSTRACT

THE FACT OF SECTARIANISM IN PRIMARY AND SECONDARY EDUCATION RELIGIOUS CULTURE AND ETHICAL KNOWLEDGE TEXTBOOKS

The main purpose of this study is to analyse the sectarian phenomenon in primary and secondary school Religious Culture and Ethics textbooks: 2023-2024 academic year is to try to determine the characteristics of the handling and processing of the sect phenomenon in the Religious Culture and Moral Knowledge textbooks. Document analysis method, one of the qualitative research methods, was used in the study. The data collected from Religious Culture and Moral Knowledge textbooks through document analysis were evaluated using content analysis. In line with the aim of the study, it was tried to determine the views of the preferred theological and political sects regarding the issues of belief with the characteristics of the handling and processing of sects in Religious Culture and Moral Knowledge textbooks. In addition, controversial issues between sects were evaluated in terms of their suitability to the understanding of supra-sectarian religious education. In this context, it has been observed that in the Religious Culture and Moral Knowledge textbooks, sects, which are seen as differences of interpretation in Islamic thought, are handled in a descriptive narrative and with a supra-sectarian approach without going into details, that the emergence of sects is a natural phenomenon and that they are considered as an intellectual richness. Although the subjects of belief were mostly covered in accordance with the supra-sectarian understanding of religious education, it was determined that the views of the Mâtûrîdiyye sect were preferred in some theological issues.

Keywords: Sects of Islam, Religious Education, Religious Culture and Ethics textbooks

KISALTMALAR

a.s.	: Aleyhisselam
bk.	: Bakınız
c.c.	: Celle celaluhu
çev.	: Çeviren
DKAB	: Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
ed.	: Editör
H.	: Hazret, Hazreti
H	: Hicri
MEB	: Millî Eğitim Bakanlığı
md.	: Madde
s.	: Sayfa
s.a.v.	: Sallallahu aleyhi ve sellem
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
trc.	: Tercüme, tercüme eden
v.dğr	: ve diğerleri
vb.	: ve benzeri, ve benzerleri, ve bunun gibi
yy.	: Yüzyıl

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1. DKAB dersi 4. sınıf üniteler ve kazanımlar şeması.....	45
Tablo 2. DKAB dersi 5. sınıf üniteler ve kazanımlar şeması.....	46
Tablo 3. DKAB dersi 6. sınıf üniteler ve kazanımlar şeması.....	49
Tablo 4. DKAB dersi 7. Sınıf üniteler ve kazanımlar şeması.....	53
Tablo 5. DKAB dersi 8. Sınıf üniteler ve kazanımlar şeması.....	65
Tablo 6. DKAB dersi 9. Sınıf üniteler ve kazanımlar şeması.....	68
Tablo 7. DKAB dersi 10. Sınıf üniteler ve kazanımlar şeması.....	75
Tablo 8. DKAB dersi 11. sınıf üniteler ve kazanımlar şeması.....	91
Tablo 9. DKAB dersi 12. sınıf üniteler ve kazanımlar şeması.....	96

GİRİŞ

Araştırmanın Konusu ve Önemi

Din, insanın günlük hayattaki davranışlarına yön veren bireyi ve toplumu etkileyen bir oluşumdur. İnsanın duygu, düşünce, irade ve bütün davranışlarına hitap eden din, insanı her yönden şekillendirir. Bu sebeple dinin insanlara gayesine uygun şekilde aktarılması gerekmektedir.¹

Belirli bir yöntem içerisinde, dinin anlaşılma yolları ve bu yollar ile üretilmiş olan dini anlayışlar mezhepleri meydana getirmektedir. Dinin anlaşılma şekilleri olarak ortaya çıkan mezhepler; genel anlamda herhangi bir dinin, daha özel anlamda ise İslâm dininin içindeki itikadî-siyasî ve ameli-fikhî alanlarındaki ekollerini ifade eden alt gruplarına denir.²

Hız. Muhammed'in vefatından sonra tarihsel, politik-dini ve beşerî birtakım nedenlerle dinin anlaşılması ve yorumlanması hususunda İslâmiyet içerisinde zamanla bazı yorum farklılıkları ortaya çıkmıştır. İslâm düşünce geleneğindeki bu yorum farklılıkları ekolleşmiş, itikadî-siyasî ve ameli-fikhî yorum farklılıkları mezhep, tasavvufî yorum farklılıkları ise tarikat olarak isimlendirilmiştir. Mezhepler din değil dinin anlaşılma şekilleri olarak görülmektedir.³

Dinlerin anlaşılıp yaşanma biçimi olarak görülen mezhepler ile eğitim arasında doğrudan bir bağlantı bulunmaktadır. Zira eğitim-öğretim yoluyla olayları ve olguları anlamlandırmak mümkündür. Genellikle din öğretimi hem İslamiyet içerisinde hem de farklı dinlerde özellikle geçmiş dönemlerde mezhep öğretimi olarak ortaya çıkmaktadır. Günümüzde örgün öğretim kurumları vasıtasıyla belli bir plan ve program çerçevesinde din öğretimi yapılmaktadır. Bireylerin inanma ve bağlanma ihtiyacı belirli amaç ve hedefler doğrultusunda öğretim programları ve ders kitapları aracılığıyla öğrencilere aktarılmaktadır.⁴

¹ Ali Ulvi Mehmetoğlu, *Kişilik ve Din* (İstanbul: DEM Yayınları, 2004), 13.

² Halil İbrahim Bulut, *Dünden bugüne siyasî-itikadî İslâm Mezhepleri Tarihi* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2011), 28.

³ Sönmez Kutlu, İslâm Mezhepleri Tarihinde Usûl Sorunu, İslâmî İlimlerde Metodoloji, *İslâmî İlimler Araştırma Vakfı*, 46 (Tartışmalı İlmi Toplandılar Dizisi, 2005), 394-395

⁴ Cemal Tosun, "Din Eğitimi-Öğretimi ve Mezhep", *Journal of İslâmic Researc* 29:2 (2018), 258.

Öğretim programı ise; öğrencinin hem okul içerisinde hem de gündelik hayatında kendisine öğrenme alanları açan ve yaşadığı toplumun ihtiyaçlarıyla uyumlu olarak hazırlanan faaliyetlerin tamamı olarak nitelendirilmektedir.⁵ Ders kitapları ise; öğretim programlarına göre oluşturulan ve öğretim faaliyetleri sırasında en çok kullanılan öğretim araç gereçlerinin başında gelmektedir.⁶ Öğretim araç gereçleri yoluyla öğrencilerin bilgi ve becerileri dikkatte alınarak, bireysel ihtiyaçlarının karşılanması sağlanır.⁷ İşlenen derslerde temel kaynak olarak görülen ders kitapları, öğretim programlarında belirlenen amaçların öğrencilere kazandırılması yönünden oldukça önemlidir.⁸ Bundan dolayı DKAB öğretim programları ve ders kitapları din öğretimi için oldukça önemlidir.

Ülkemizde din eğitimi hem örgün hem de yaygın şekilde verilmektedir. Örgün din eğitiminin temelini DKAB dersleri oluşturmaktadır. DKAB dersleri, eğitim sistemimizde ilkokul 4. sınıftan lise son sınıfına kadar zorunlu olarak okutulan derslerden birisidir. Örgün eğitim içerisinde verilen DKAB derslerinin hedefi: “Dinin hayatı anlamlandırmadaki rolünü fark eden, millî, mânevî ve ahlâki değerleri benimseyen; farklılıklarla bir arada yaşama becerisi kazanmış bireyler yetiştirmektedir.”⁹ şeklinde belirlenmiştir.

Bu temel vizyondan hareketle, DKAB dersi öğretim programları, ilköğretim ve ortaöğretim düzeyindeki öğrencilere din hakkında doğru bilgi verme, toplumda yaygın olan fikirler üzerinde düşüncelerini sağlama, soran-sorgulayan bireyler olarak yetiştirme hedefleri göz önüne alınarak hazırlanmıştır. İslâm dinini ve diğer dinleri betimleyici bir yaklaşımla öğretime konu etmeyi amaçlamıştır. İslâm dinine, Kur'an ve sünnetin ortaya koyduğu temel ilkeler çerçevesinde yaklaşp, İslâm dininin

⁵ Özcan Demirel, *Eğitimde Program Geliştirme: Kuramdan Uygulamaya* (Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık, 2020), 4.

⁶ Durmuş Kılıç, *Ders Kitabının Öğretimdeki Yeri*, *Ders Kitabı İncelemesi*, ed. Özcan Demirel- Kasım Kiroğlu (Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık, 2020), 38.

⁷ Zeki Kaya, *Öğretim Teknolojileri ve Materyal Geliştirme* (Ankara: Pegem A Yayıncılık, 2006), 17

⁸ Kılıç, *Ders Kitabının Öğretimdeki Yeri*, 40. Ali Ekber Gülersoy, “İdeal Ders Kitabı Arayışında Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarının Bazı Özellikler Açısından İncelenmesi”, *International Journal of New Trends in Arts, Sports & Science Education* 2/1 (2013), 9.

⁹ T.C. Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı, İlköğretim (ilkokul 4. Sınıf ve ortaokul 5,6,7 ve 8. sınıflar) Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı, Sayı: 2, Tarih: 19.01.2018. 7-8. <https://mufredat.meb.gov.tr/ProgramDetay.aspx?PID=318>. T.C. Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı, Ortaöğretim (9, 10, 11 ve 12. Sınıflar) Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı, Sayı: 18, Tarih: 19.01.2018. 7-8. <https://mufredat.meb.gov.tr/ProgramDetay.aspx?PID=319>

anlaşılma şekilleri olarak ortaya çıkan mezhepler, nesnel ve objektif bir bakış açısıyla, bilimsel bir metotla ve mezhepler üstü bir yaklaşımla ele alınmaktadır.¹⁰

DKAB öğretim programları ve ders kitaplarında, öğrencilerde farklı din ve inanışlara karşı saygı ve hoşgörünün gelişmesi, ayrışmanın ve nefret duygusunun ortaya çıkmasının önlenmesi amacıyla İslâm dini dışındaki farklı inanç ve düşüncelerle ilgili bilgilere yer verilmiştir.¹¹

İlköğretim ve Ortaöğretim DKAB öğretim programlarında, İslâm düşüncesindeki yorum farklılıkları olarak görülen mezheplere doğrudan yer verilmiştir. Mezheplerin birer zenginlik olduğu düşüncesi bir amaç olarak belirlenmiş ve bu düşünce doğrultusunda mezhep olgusunun öğrencilere öğretilmesi hedeflenmiştir.¹² Belirlenen bu amaç doğrultusunda hazırlanacak olan DKAB öğretim programlarında ve ders kitaplarında İslâm düşüncesinde yorum farklılığı olarak görülen mezheplere ve görüşlerine dair verilen bilgilerin ele alınış şekli oldukça önemlidir. Nitekim İslâm düşüncesindeki yorum farklılıklarının, belirlenen hedefler doğrultusunda öğretimi, sağlıklı bir din anlayışının oluşumu için de bir gerekliliktir.

İslâm dünyasında yaşanan sosyal hadiseler düşünüldüğünde, DKAB öğretim programlarının hedefleri ve DKAB ders kitaplarının bu hedefler doğrultusunda öğrencilere kazandırmaya çalıştığı din anlayışının değeri daha iyi anlaşılmaktadır. Nitekim geçmişte ve günümüzde İslâm toplumlarında farklı mezhep, cemaat veya din anlayışlarına mensup kimselerin gerçek İslâm'ı kendilerinin temsil ettiği iddiasıyla ortaya çıktığı sıkça görülmüştür. Kendileri gibi düşünmeyen diğer gruplara karşı dışlayıcı bir dil kullanarak sosyal yapıya, birlik ve beraberliğe ciddi zararlar verdikleri de malumdur. İslâm düşüncesinde bulunan yorum farklılıkların ayrımcılık ve çatışmaya yol açmasını engelleyebilmenin yolu, farklılıkların doğru anlaşılıp öğretilmesinden geçmektedir.¹³ Bundan dolayı din öğretimi programlarının dinin

¹⁰ MEB, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi (4-8. sınıflar) öğretim Programı*, 8-11. MEB, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi (9-12. sınıflar) öğretim Programı*, 8-10.

¹¹ MEB, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi (4-8. sınıflar) öğretim Programı*, 8-11. MEB, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi (9-12. sınıflar) öğretim Programı*, 8-10.

¹² MEB, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi (4-8. sınıflar) öğretim Programı*, 34. MEB, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi (9-12. sınıflar) öğretim Programı*, 23.

¹³ Sönmez Kutlu, "İslâm'ın Mezhepler Öncesi Tarihsel ve Toplumsal Gerçekliği Sorunu", *Journal of Islamic Research* 29/2 (2018), 141-168.

temel ilkelerini esas alması ve mezhepsel farklılıkların birer zenginlik olduğu düşüncesine vurgu yapması, mezhep olgusunun doğru anlaşılması açısından anlamlı ve önemlidir.

Yukarıdaki bilgilerden ve değerlendirmelerden hareketle araştırmamızın temel problemini; 2018 ilköğretim ve ortaöğretim DKAB öğretim programları çerçevesinde hazırlanan ve 2023-2024 eğitim-öğretim yılında okutulan DKAB ders kitaplarında mezhep olgusunun ele alınış ve işleniş nitelikleri nedir? sorusu oluşturmaktadır.

Bu çalışma sonucunda elde edilen veriler sayesinde ilerleyen dönemlerde hazırlanacak olan DKAB öğretim programlarında ve ders kitaplarında mezhep olgusuyla ilgili konuların hazırlanmasına katkı sağlayacak olması ve din öğretimi sürecini yürüten öğretmenlere ışık tutacak olması yönünden önemlidir. Yapılan akademik çalışmalarda, araştırma konumuzla bağlantılı yeterli düzeyde araştırmanın bulunmaması da konuya yönelik bir çalışmayı önemli kılmaktadır.

Araştırmanın Amacı

Çalışmamızda, 2018 ilköğretim ve ortaöğretim DKAB öğretim programları çerçevesinde hazırlanan ve 2023-2024 eğitim öğretim yılında okutulan DKAB ders kitaplarında mezhep olgusunun ele alınış ve işleniş niteliklerini belirlemeyi amaçladık. Bu amaç doğrultusunda DKAB ders kitapları içeriğinde mezheplerin ortaya çıkışı, gelişim süreci ve görüşleriyle ilgili verilen bilgilerin ele alınış şekliyle DKAB öğretim programlarında belirlenen amaç ve hedeflere uygunluğunu tespit etmeyi hedefledik.

Ayrıca mezhepler arası tartışmalı konular ve mezhepler üzerine yapılan değerlendirmeler mezhepler üstü din öğretimi anlayışına uygunluğu açısından incelenecektir. DKAB ders kitaplarında mezhep olgusunun ele alınış şeklinin yanında inanç konularına ilişkin tercih edilen itikadî ve siyasî mezheplerin görüşleri belirlenmeye çalışılacaktır.

Araştırmanın Kapsam ve Sınırlılıkları

Tezimizin kapsamını, 2018 ilköğretim ve ortaöğretim DKAB öğretim programıyla, 2023-2024 eğitim-öğretim yılı içinde okutulan ilköğretim ve

ortaöğretim DKAB ders kitaplarındaki mezhep olgusu oluşturmaktadır. İlköğretim ve ortaöğretim derecelerinde seçmeli ders olarak okutulan Hz. Peygamberin Hayatı ve Temel Dini Bilgiler ders kitaplarıyla, İmam Hatip Ortaokul ve Liselerinde okutulan meslek dersi kitapları araştırmamız kapsamında değildir. Ayrıca Millî Eğitim Bakanlığınca 2024 yılından itibaren geçerli olacak yeni bir öğretim programı çalışması yapılmaktadır. Çalışmamızın tamamlanmış olması ve öğretim programının tam olarak yürürlüğe girmemiş olması sebebiyle yeni öğretim programı hakkında bilgi verilmeyecektir.

İslâm dininin itikadî ve ameli sahadaki düşünce ekolleri ister itikadî-siyasî ister ameli-fikhî olsun, dilimizde müştereken mezhep adıyla anılmakta olup bu durum karışıklığa da sebep olmaktadır.¹⁴ Bu çalışmamızda mezhep denilince, İslâm Mezhepleri Tarihi Biliminin konusunu oluşturan itikadî ve siyasî düşünce ekolleri kastedilir. Ayrıca çalışmamızda DKAB ders kitaplarındaki mezhep olgusu konuları incelenirken, itikadî ve siyasî mezheplere dair verilen betimleyici bilgilerin yanında inanç ve kelâm konularına ilişkin mezhepler arası tartışmalı konuların DKAB ders kitaplarına yansımaları çalışmamızın kapsamındadır.

İslâm düşüncesinde ortaya çıkan yorumlar, “DKAB ilköğretim ve ortaöğretim programlarında: İnançla ilgili yorumlar, fikhî yorumlar ve tasavvufî yorumlar”¹⁵ başlıkları altında ele alınmaktadır. Tezimizin bir İslâm Mezhepleri Tarihi Bilimi alanı çalışması oluşu dolayısıyla ameli-fikhî mezhepler ve tasavvufî akımlara dair verilen betimleyici bilgiler, mezhepler üstü din öğretimi anlayışına uygunluğu açısından incelenecek olup, ders kitapları içeriğinde görüşlerini dair verilen bilgilerin değerlendirilmesi yapılmayacaktır.

Araştırmanın Yöntemi ve Kaynakları

Bu araştırmada, DKAB ders kitaplarındaki mezhep olgusuyla ilgili konularının incelenmesi amaçlandığı için kaynak merkezli doküman incelemesi yöntemine başvurulmuştur. Doküman incelemesi yöntemiyle, DKAB ders

¹⁴ Ethem Ruhi Fırlı, *Günümüz İslâm Mezhepleri* (İzmir: İzmir İlahiyat Vakfı Yayınları, 2014), 17.

¹⁵ MEB, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi (4-8. sınıflar) öğretim Programı*, 35. MEB, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi (9-12. sınıflar) öğretim Programı*, 24.

kitaplarından toplanmış olan veriler içerik analizi kullanılarak değerlendirilmiştir.¹⁶ 2018 ilköğretim ve ortaöğretim DKAB öğretim programıyla, 2023-2024 eğitim öğretim yılında okutulan ders kitaplarındaki mezhep olgusu bu araştırmanın temel ögesini ve veri kaynağını oluşturmaktadır.

Araştırmada kullandığımız başlıca kaynaklar, Millî Eğitim Bakanlığınca yayımlanan DKAB öğretim programları ve ders kitaplarıdır. Çalışmada kullanılan öğretim programlarına, Millî Eğitim Bakanlığı Din Öğretimi Genel Müdürlüğü internet sitesinden erişim sağlanmıştır.¹⁷ Çalışmamızda Millî Eğitim Bakanlığı tarafından 2018 yılında yürürlüğe konulan ilköğretim ve ortaöğretim DKAB dersi öğretim programları esas alınmıştır.

Araştırmada incelenecek olan DKAB ders kitapları, Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığının ilgili kurul kararıyla ders kitabı olarak kabul edilen DKAB ders kitapları oluşturmaktadır. Aynı sınıf derecesinde farklı yayın evlerine ait birden fazla DKAB ders kitabı bulunmakta ve bu kitaplar farklı eğitim-öğretim yılı içinde tercih edilmektedir. Bu sebeple çalışmamızın temel kaynağını oluşturan DKAB ders kitapları arasından sadece 2023-2024 eğitim-öğretim yılı içinde tercih edilip öğrencilere dağıtılan DKAB ders kitapları oluşturmaktadır.

Araştırmamızda başvuru alan ilköğretim ve ortaöğretim DKAB ders kitaplarına, öğrencilere dağıtılan ders kitapları üzerinden fiziki erişim sağlanmıştır. Ayrıca Millî Eğitim Bakanlığı Din Öğretimi Genel Müdürlüğü web sayfasında¹⁸ yayımlanan kitapların internet dökümünden de faydalanılmıştır.

Araştırmada incelenen DKAB ders kitapları şunlardır:

Hulusi Yiğit vd., *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 4. Sınıf Ders Kitabı*.¹⁹

Hulusi Yiğit vd., *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 5. Sınıf Ders Kitabı*.²⁰

Kazım Dönmez, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 6. Sınıf Ders Kitabı*.²¹

¹⁶ Bilgen Kral, “Nitel Bir Veri Analizi Yöntemi Olarak Doküman Analizi”, *Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8/15 (Mayıs 2020), 170-189.

¹⁷ MEB, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi (4-8. sınıflar) öğretim Programı. <https://mufredat.meb.gov.tr/ProgramDetay.aspx?PID=318>. MEB, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi (9-12. sınıflar) öğretim Programı. <https://mufredat.meb.gov.tr/ProgramDetay.aspx?PID=319>

¹⁸ <https://dogm.eba.gov.tr/materyal/home/dokumanlar>

¹⁹ Hulusi Yiğit vd., *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 4. Sınıf Ders Kitabı* (Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınlar, 2022).

²⁰ Hulusi Yiğit vd., *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 5. Sınıf Ders Kitabı* (Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınlar, 2023).

Selahattin Çamyar, Hacer Yıldız, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 7. Sınıf Ders Kitabı*.²²

Sabahattin Nayir vd., *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 8. Sınıf Ders Kitabı*.²³

Abdullah Taşkiran vd., *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 9. Sınıf Ders Kitabı*.²⁴

Numan Konaklı vd., *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 10. Sınıf Ders Kitabı*.²⁵

Recai Doğan, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 11. Sınıf Ders Kitabı*.²⁶

Feramuz Yılmaz vd., *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 12. Sınıf Ders Kitabı*.²⁷

İlgili literatüre bakıldığında DKAB ders kitaplarında inanç konularının öğretimini ele alan çalışmalar olmakla beraber²⁸ konuyu mezhep olgusu yönünden inceleyen yeterli çalışmanın olmadığı görülmüştür. Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretim programları ve ders kitapları üzerinde mezhep olgusuyla ilişkili yapılmış olan bilimsel çalışmalar da bulunmaktadır. Bu çalışmalar temel nitelikleri itibariyle şöylece sıralanabilir:

²¹ Kazım DÖNMEZ vd., *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 6. Sınıf Ders Kitabı* (Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınlar, 2023).

²² Selahattin Çamyar, Hacer Yıldız, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 7. Sınıf Ders Kitabı* (Ankara: Gün Yayıncılık, 2023).

²³ Sabahattin Nayir vd., *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 8. Sınıf Ders Kitabı* (Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınlar, 2022).

²⁴ Abdullah Taşkiran vd., *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 9. Sınıf Ders Kitabı* (Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınlar, 2022).

²⁵ Numan Konaklı vd., *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 10. Sınıf Ders Kitabı* (Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınlar, 2023).

²⁶ Recai Doğan, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 11. Sınıf Ders Kitabı* (Ankara: Gezegen Yayıncılık, 2023).

²⁷ Feramuz Yılmaz vd., *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 12. Sınıf Ders Kitabı* (Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınlar, 2022).

²⁸ DKAB ders kitaplarında inanç konularına yönelik yapılan bazı çalışmalar için bk. Selim Demiryürek, *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Derslerinde İnançla İlgili Konuların Öğretimi* (Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010). Fatma Betül Aybar, *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitaplarında Kullanılan İçerik ve Etkinliklerin İnanç Öğrenme Alanı Kazanımlarının Gerçekleşmesine Katkısı (Ders Kitaplarına Dayalı İçerik Analizi)* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008). Şule Kocalı, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersindeki Ahiretle İlgili Kazanımların Değerlendirilmesi* (İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021). Kübra Yaşar, *5. Sınıf Öğrencilerinin Allah'a İman Konusunu Algılama Düzeyi* (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019). İsmail Bulut v.dğr., “Öğretmenlere Göre İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Programında Yer Alan İnanç Öğrenme Alanı Kazanımlarının Gerçekleşme Düzeyi”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 41 (Haziran 2014), 222-238. Macid Yılmaz, “İnanç Öğrenme Alanları Açısından Lise Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitaplarının İncelenmesi”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 18/3 (2014), 117-134.

Yeliz Altuntaş'ın, *din kültürü ve ahlak bilgisi dersleri bağlamında lise öğrencilerinin İslâm düşüncesindeki yorum farklılıklarına ve eğitimine bakışları*²⁹ adlı yüksek lisans tezinde, 2010 DKAB öğretim programında İslâm düşüncesindeki yorum farklılıklarıyla alakalı üniteler hakkında tanıtıcı bilgiler verilmiş ve lise öğrencilerinin İslâm düşüncesindeki yorum farklılıklarına ve eğitimine bakışını anket tekniği kullanılarak ortaya konmaya çalışılmıştır. Kapsam olarak kesişme olsa da ilköğretim DKAB öğretim programı ve ders kitapları araştırma dışında bırakılması, İslâm düşüncesindeki yorum farklılıklarına dair ders kitaplarının içeriğindeki sadece tanıtıcı bilgilere yer vermesi, itikadî-siyasî mezheplerin görüşlerine dair bilgilere yer verilmemesi ve 2018 DKAB öğretim programlarının önceki programlardan farklı yönlerinin bulunması sebebiyle araştırmamızdan farklılık göstermektedir.

Buşra Adıyaman'ın, *Ortaokul Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Derslerinde İbadet Konularının Öğretiminde Mezhepler Üstü Yaklaşımın Ders Kitaplarına Yansıması*³⁰ adlı yüksek lisans tezinde, ilköğretim DKAB öğretim programı ve ders kitaplarında yer alana ibadet konuları fikhî mezheplerin görüşleri çerçevesinde, mezhepler üstü öğretim anlayışına uygunluğu açısından değerlendirilmiştir.

DKAB 2018 öğretim programları ve ders kitaplarında tasavvufî yorumlar başlığı altında yer verilen Alevilik-Bektaşilik konularını inceleyen çalışmalar da bulunmaktadır. Bu bağlamda Süleyman Özkan'ın, *Alevi-Bektaşî Klasiklerinin Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretim Programındaki İnanç ve İbadet Konularına Göre İncelenmesi*³¹ adlı yüksek lisans tezi, Nurullah Bora'nın, *Çoğulculuk Açısından Alevilere Göre Din Eğitimi ve Öğretimi*³² adlı yüksek lisans tezi ve Bekir Çuhadar'ın, *Alevilerle bir arada yaşama kültürünün gelişmesine dair verileri incelediği İlköğretim*

²⁹ Yeliz Altuntaş, *din kültürü ve ahlak bilgisi dersleri bağlamında lise öğrencilerinin İslâm düşüncesindeki yorum farklılıklarına ve eğitimine bakışları* (Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019).

³⁰ Buşra Adıyaman, *Ortaokul Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Derslerinde İbadet Konularının Öğretiminde Mezhepler Üstü Yaklaşımın Ders Kitaplarına Yansıması* (Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2021).

³¹ Süleyman Özkan, *Alevi-Bektaşî Klasiklerinin Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretim Programındaki İnanç ve İbadet Konularına Göre İncelenmesi* (Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019).

³² Nurullah Bora, *Çoğulculuk Açısından Alevilere Göre Din Eğitimi ve Öğretimi* (Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009).

*Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretim Programı ve Ders Kitaplarında Birlikte / Bir Arada Yaşama Kültürü*³³ adlı yüksek lisans tezini örnek verebiliriz.

Çalışmamızda Arapça isim ve kavramların yazımında *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*'nin yazım kuralları esas alınmıştır. Ancak DKAB ders kitaplarında mezhep isimleri ve mezhep imamlarının adlarının yazımın da *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*'nin yazım şeklinden farklılık göstermektedir. Bundan dolayı sadece DKAB ders kitaplarındaki ünite ve konu başlıklarının tanıtımında ders kitaplarının yazım şekli tercih edilmiştir.

Gerek DKAB öğretim programları ve ders kitapları gerekse mezhep olgusuyla ilgili bilimsel çalışmalar tezimizin diğer ikincil kaynaklarını oluşturmaktadır. Amacımız 2018 DKAB öğretim programları ve 2023-2024 eğitim öğretim yılında okutulan DKAB ders kitaplarındaki mezhep olgusuyla ilgili konuların ele alınış şeklini ve niteliklerini ortaya koymak olduğu için incelenen konular bazında, konuyla ilgili klasik kaynaklara ve bütün akademik çalışmalara konu bütünlüğünü dağıtmamak amacıyla tek tek burada yer vermeye çalışmadık.

³³ Bekir Çuhadar, *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretim Programı ve Ders Kitaplarında Birlikte / Bir Arada Yaşama Kültürü* (Yüksek Lisans Tezi, Hitit Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2017).

1. KURAMSAL VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Kuramsal ve kavramsal çerçeve başlığı altında, çalışmamıza altyapı oluşturması için “Din, Din Eğitimi ve Din Öğretimi” kavramlarını genel olarak açıklayıp, “Mezhep Olgusu, Din Öğretimi Modelleri ve Cumhuriyet Döneminden Günümüz Türkiye’sine Din Öğretimi ve Din Öğretimi Modellerinin Seyri” konuları hakkında daha tafsilatlı bilgiler vermeyi uygun gördük.

1.1.Temel Kavramlar

1.1.1. Din

Dil bilimciler, din kelimesinin menşeyinin Arapça bir lafız olan “deyn” ismine dayandırmaktadırlar. Dinin “âdet, keyfiyet: yaptırım, ödül; itaat”³⁴ şeklinde üç anlamının bulunduğunu ve terim anlamının itaat olduğunu belirtirler. Semantik yönden de çeşitli manaları içerisinde barındıran “din” kelimesinin süreç içerisinde kazandığı en yaygın anlam “Allah’ın hükmü ve yönetimi”³⁵ şeklindedir.

Kur’an-ı Kerim’de din kelimesi farklı manaları barındırmaktadır. Bu anlamlardan biri Allah’tan insana yönelik diğeri ise insandan Allah’a yönelik olmak üzere iki yönüyle de kullanılmaktadır. Nitekim Mâbut yönüyle din; şariat göndermek itaat altına almak vb. anlamlarına gelirken, âbid açısından ise din: “boyun eğmek, aczini anlamak, teslim olmak ve ibadet etmek”³⁶ anlamlarına gelmektedir.

Her disiplin dini, farklı yöntemler kullanarak ve farklı açılardan bakarak anlamaya çalışmaktadır. Bazıları dine ruhsal tecrübe olarak, bazıları aşkın olan ile kurulan ilişki olarak, bazıları da tapınma ve inanç olarak bakmaktadır. Ancak din kavramının, inanç sistemlerinin hem tanrı düşüncesinin yer aldığı bir hayatı hem de din ve felsefe açısından duyularla ulaşılamayan varlık düşüncesi olmayanları

³⁴ İbrahim Üneys vd., *el-Mu‘cemü’l-Vasît* (Kahire: Mektebetü’s -Şürûğı’l-Devliyye, 2004), “Din”, 307.

³⁵ Günay Tümer, “Din” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları,1994), 9/312-320.

³⁶ Mehmet Sürmeli vd., *Dinî Terimler Sözlüğü*, ed. Ahmet Nedim Serinsu (Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, 2009), “Din”, 59-60.

kapsayacak geniş bir açıklamasının yapılamaması sebebiyle, tam ve eksiksiz bir din tanımının yapılması mümkün görülmemektedir.³⁷

İslâm alimleri dini tanımlarken, Kur'ân'ı Kerîm'i ve İslâm inanç esaslarını önceleyerek din tarifleri yapmışlardır. Seyyid Şerîf el-Cürçânî (ö. 816/1413) dini şu şekilde tanımlamaktadır: “Din, akıl sahiplerini peygamberin bildirdiği gerçekleri benimsemeye çağıran ilâhî bir kanundur.”³⁸ Tehânevî'de (ö. 1158/1745) benzer bir din tanımı yapar: “Din, akıl sahiplerini kendi iradeleriyle şimdiki halde (dünyada) salâha, gelecekte (âhirette) felâha sevk eden, Allah tarafından konulmuş bir kanundur.”³⁹ Muhammed Hamdi Yazır (1878-1942) ise dini şu şekilde tanımlamıştır:

Din, akıl sahiplerini hüsn-i ihtiyarlarıyla bizzat hayır ve nimete sevk eden bir vaz'-ı ilâhî, şeriat ve millet, beşerin ihtiyarî fiillerinin hayır ve saadet gayesine doğru cereyanını temin eden bir yol, bir kanun, bir âmil-i ma'nevî.⁴⁰

Dinin nasıl anlaşılması ve tanımlanması gerektiği hususunda Batı dünyasında da görüş farklılıkları bulunmaktadır. Buna göre din “Religion”⁴¹ kelimesinin yanında farklı kelimelerle de ifade edilmektedir. Bilim insanlarının çeşitli alanlara ilgileri doğrultusunda yapmış oldukları çalışmalara göre bu kavramla ilgili pek çok farklı tanımlama yapılmıştır. Ayrıca onların sahip oldukları din algısı, din tanımlamalarının çeşitlenmesine sebep olan bir diğer etkidir. Bu bağlamda ilâhla olan ilişki, tapma veya mânevî bir tecrübe gibi manalar önem kazanmaktadır.⁴²

Farklı bilim dalları ve filozoflar, kendi bilim disiplinleri ve felsefî yaklaşımlarını esas alarak dinin tarifini yapmaya çalışmışlardır. Örneğin: sosyolog Emile Durkheim dini şu şekilde tanımlamıştır: “Din bir cemaatin meydana gelmesini sağlayan âyin ve inançlar sistemidir.”⁴³ Batı dünyasının önde gelen dil bilimcilerinden biri olan Max Müller'e göre: “Din, insanın sonsuzu kavramasını sağlayan, akıl ve mantığa tabi olmayan zihnî bir meleke veya yetenektir.”⁴⁴ Karşılaştırmalı dinler tarihçisi Mircea Eliade ise “Din, hayatın anlamını veren, öte

³⁷ Şinasi Gündüz (ed.), *Yaşayan Dünya Dinleri* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2007), 19-20.

³⁸ Tümer, “Din”, 9/312-320.

³⁹ Tümer, “Din”, 9/312-320.

⁴⁰ Elmalılı M. Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili* (İstanbul: Yenda Yayınları, 2001), 315-317.

⁴¹ Gündüz, *Yaşayan Dünya Dinleri*, 20.

⁴² Gündüz, *Yaşayan Dünya Dinleri*, 20.

⁴³ Günay Tümer vd., *Dinler Tarihi* (Ankara: Berikan Yayınevi, 2017), 20.

⁴⁴ Tümer vd., *Dinler Tarihi*, 20.

dünya arayışını sağlayan ve model ortaya koyan bir tecrübelerdir.”⁴⁵ şeklinde dini tanımlamıştır.

Yukarıda verilen tanımlar ve bilgiler ışığında dinin herkes için geçerli ve kapsayıcı bir tanımını yapmak oldukça zordur. Nitekim geçmişten günümüze her bir ilim adamı ilgilendikleri alanlara göre farklı şekillerde dini tanımlama gayretinde bulunmuştur.

Bilim insanları tarafından din ile ilgili yapılan bu tanımların üzerinde birleştiği noktalardan şu sonuçlara ulaşmamız mümkündür: Din, insanları belli bir çerçevede bir araya getiren ve onlara ortak bir yaşam felsefesi sunan bir olgudur. Bu olgu içerisinde aşkın olana bilinçli bir inanmayı ve bu doğrultuda birtakım eylemleri yerine getirmeyi içerisinde barındırmaktadır. Ayrıca yaratıcı ile yaratılan arasındaki iletişim sonucunda ortaya çıkan dini tecrübeler de din kavramının bir diğer yönüdür. Sonuç olarak din kalpten inanmayı gerektiren kutsal bir yöneliştir.⁴⁶

Din insanın günlük hayattaki davranışlarına yön vermekte, ferdi ve toplumu sosyal ve kültürel açılardan etkilemektedir. İnsanın maddî ve manevî davranışlarına yön veren din, aynı zamanda bu doğrultuda onu değiştirmektedir. Bu sebeple dinin insanlara gayesine uygun şekilde aktarılması gerekmektedir.⁴⁷

Konuya din eğitimi açısından baktığımızda karşımıza iki temel yaklaşım çıkmaktadır. Bu yaklaşımdan biri “teolojik yaklaşım”⁴⁸ olarak isimlendirilmektedir. Bu anlayışa göre dinin eğitiminin öğrenilmesi esastır. Ayrıca bu yaklaşımı benimseyenler dine bir inanır olarak bakmaktadırlar. Din eğitimin bu türünde inanılan bir din olması gerekmektedir. Buna göre, “dinin anlamı Hristiyan için Hristiyanlık, Müslüman için İslâmiyet”⁴⁹ olmaktadır. Bu esaslar çerçevesinde yapılacak din eğitimi “İslâm Eğitimi Bilimi veya Hristiyanlık Eğitimi Bilimi”⁵⁰ şeklinde vasıflandırılabilir.

⁴⁵ Tümer vd., *Dinler Tarihi*, 20.

⁴⁶ Mustafa Köylü vd. (ed.), *Din Eğitimi* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2015), 62.

⁴⁷ Mehmetoğlu, *Kişilik ve Din*, 13.

⁴⁸ Cemal Tosun, *Din Eğitimi Bilimine Giriş* (Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık, 2017), 7.

⁴⁹ Tosun, *Din Eğitimi Bilimine Giriş*, 8.

⁵⁰ Tosun, *Din Eğitimi Bilimine Giriş*, 9.

Temel yaklaşımlardan ikincisi de “bilimsel antropolojik”⁵¹ yaklaşımdır. Bu yaklaşımda esas olan bilimin öncelenmesidir. Ayrıca din kavramı bütün dinleri kapsayacak şekilde bütüncül manada kullanılmaktadır. Buna göre nasıl ki bilim objektif ve evrensel ilkeleri barındırıyorsa, din eğitimi de bu ilkeler çerçevesinde yapılmalıdır. Bu bağlamda din eğitiminde bir din veya yaklaşım esas alınmamalıdır.⁵²

Dinin tarifi yapılırken ortaya çıkan farklı tarifler ve yaklaşımlarda olduğu gibi İslâm dininin tanımlanması, anlaşılması ve uygulanması noktasında da ortaya farklılıklar çıkmaktadır. Bu farklılıkları mezhep başlığı altında ele alacağız.

1.1.2. Mezhep

Mezhep kelime olarak: “gitmek, gidilecek yer ve yol, izlenen yol”⁵³ anlamlarına gelmektedir. Bu kelimenin çoğulu ise “mezâhib”tir.⁵⁴ Terim olarak da: “Birtakım siyasî, toplumsal, ekonomik ve diğer etkenlerin, mezhep kurucusu sayılan insan ile ona uyanlardaki fikrî, dinî ve siyasî tezahürüdür”⁵⁵ şeklinde tanımlanmaktadır. Ayrıca “dinin aslî veya fer’î hükümlerinin dayandığı delilleri bulmakta ve bunlardan hüküm çıkarıp yorumlamakta otorite sayılan âlimlerin ortaya koyduğu görüşlerin tamamı veya belirledikleri sistem”⁵⁶ diye de ifade edilmektedir.

Biraz daha ayrıntılı ifade edersek, imam ya da müçtehit kabul edilen din âlimleri, bir yöntem çerçevesinde İslâm dininin inanç ve uygulama alanlarında yer alan konularını yorumlayıp birtakım kaidelere ulaşarak ve bunlardan hükümler çıkararak bir usûl ortaya koymuşlardır. Onların bu görüşlerinin toplamına “mezhep” denilmiştir.⁵⁷

Batı ülkelerinde mezhepsel farklılıklar merkezi bir konumda yer almakta ve toplum buna göre şekillenmektedir. Dolayısıyla Hristiyanlık’ta mezhep adı altında

⁵¹ Tosun, *Din Eğitimi Bilimine Giriş*, 9-10.

⁵² Tosun, *Din Eğitimi Bilimine Giriş*, 10.

⁵³ İlyas Üzümlü, “Mezhep”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29/526-532.

⁵⁴ Üzümlü, “Mezhep”, 29/526-532.

⁵⁵ Abdülkahir el-Bağdadi, *Mezhepler Arasındaki Farklar*, çev. Ethem Ruhi Fıçlalı (Ankara: TDV Yayınları, 2001), 22.

⁵⁶ Üzümlü, “Mezhep”, 29/526-532.

⁵⁷ Bekir Topaloğlu, *Kelam İlmin Giriş*, (Ankara: Damla Yayınevi, 2014), 99.

ortaya çıkan “Protestan, Ortodoks ve Katolik” gruplar zaman içerisinde adeta başlı başına birer din olarak algılanmıştır. Bu sebeple İslâm âleminde yapılan din tanımı ile batılılarda kullanılan din tanımı arasında birtakım farklılıklar ortaya çıkmıştır. Buna göre iki din tanımı arasındaki en ayırt edici nokta, İslâmî literatürde mezhepsel farklılıkların din tanımı içerisinde yer almamasıdır. Batı düşüncede ise mezhepler başlı başına birer din olarak algılanmaktadır.⁵⁸

Mezhep olgusunun genel ve özel olmak üzere iki manası bulunmaktadır. Buna göre mezhebin en geniş manası din olarak ifade edilmektedir. Özel anlamda ise İslâm dininin içerisinde yer alan siyasî, itikadî ve fikhî yorum farklılıkları sonucunda oluşan düşünce gruplarını ifade etmektedir. Özetle din geniş bir alanı içerisine alırken, mezhep ise din içerisinde yer alan dinin farklı anlaşılma biçimlerini içermektedir.⁵⁹

İslâm’ın anlaşılma şekilleri olarak görülen mezheplerin ortaya çıkışında, dini, siyasî ve sosyolojik birtakım sebepler etken olmuştur. Her birey kendi anlayış ve yöntemiyle dini metinlere yaklaştığında diğerlerinden farklı sonuçlar elde etmişlerdir. Çünkü insanların kültür düzeyleri, anlayışları, bakış açıları birbirinden farklıdır. Neticede her grup, belli metotlardan hareketle farklı sonuçlara ulaşmış ve bu sonuçları ayet ve hadislerle desteklemeye çalışmıştır. Nitekim bütün mezheplerin ileri sürdüğü düşünce ve çözümler, belli bir zamanın ihtiyaçlarına cevap verdiğinden dolayı tarihseldir.⁶⁰

Belli bir dönemde ve belli bir çevrede ortaya çıkan mezhepler, toplumun sorunlarına cevap üretebildikleri sürece varlıklarını devam ettirebilmişlerdir. Bir mezhebin kurucusu kadar o mezhebi döneminin şartlarına göre yenileyen, yeni çözümler üretmeye olanak sağlayan alimlere ve mezhep müntesiplerine ihtiyacı vardır. Bu sebeple mezhepler dinamik bir yapıya sahiptir, bu dinamik yapıyı oluşturmamayan mezhepler ve düşünce akımları güncelliklerini kaybeder ve tarihe mal olurlar.⁶¹

⁵⁸ Adıyaman, *Ortaokul Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Derslerinde İbadet Konularının Öğretiminde Mezhepler Üstü Yaklaşımın Ders Kitaplarına Yansıması*, 11.

⁵⁹ Bulut, *Dünden bugüne siyasî-itikadî İslâm Mezhepleri Tarihi*, 28.

⁶⁰ Kutlu, “İslâm Mezhepleri Tarihinde Usûl Sorunu - İslâmî İlimlerde Metodoloji”, 394-395.

⁶¹ Bulut, *Dünden bugüne siyasî-itikadî İslâm Mezhepleri Tarihi*, 28.

Dinlerin anlaşılma ve uygulanma şekilleri olarak görülen mezhepler ile eğitim arasında doğrudan bir bağlandı bulunduğu görülmektedir. Nitekim eğitim yoluyla olaylar ve olgular anlamlandırılmaktadır. Zaman içerisinde her mezhebin kendi anlayışını öğretme girişimi, din öğretiminin genellikle mezhep öğretimi ile sınırlı kalmasına sebep olmuştur. Nitekim dinin anlaşılmasında ve yaşanmasında ortaya çıkan çokluk dinin tekliğine zarar vermez. İslâm dininin farklı anlaşılma biçimleri olan mezheplere rağmen, İslâmiyet tek din, Müslümanlar da tek ümmet olarak kabul edilmektedir.⁶²

İslâm dininin itikadî ve ameli sahadaki düşünce ekolleri ister itikadî ve siyasî ister ameli ve fikhî olsun, dilimizde müştereken mezhep adıyla anılmaktadır ve bu durum karışıklığa sebep olmaktadır.⁶³ Bu çalışmamızda “Mezhep” kavramını hepsi için değil sadece İslâm Mezhepleri Tarihi Biliminin konusunu oluşturan itikadî ve siyasî düşünce ekolleri için kullanacağız. İslâm dininin ameli sahadaki düşünce ekollerini ifade ederken ameli-fikhî kaydına yer vereceğiz. Aşağıda, İslâm düşüncesinde yorum biçimleri olarak görülen, itikadî-siyasî, ameli-fikhî mezhepler ve ortaya çıkış sebepleri üzerinde duracağız. İslâm’ın ahlâki yönden anlaşılma ve yorumlanma şekillerinden biri olarak kabul edilen, tasavvufi yorumlar⁶⁴ hakkında da betimleyici bilgilere yer vereceğiz.

1.1.2.1. Mezheplerin Ortaya Çıkış Sebepleri

Hiz. Peygamber’in sağlığında itikadî ve ameli konularda Müslümanlar arasında herhangi bir ihtilaf meydana gelmemiştir. Çünkü ortaya çıkan meselelerin çözüm kaynağı, vahyin kontrolünde olan Hiz. Peygamber idi. Ancak Hiz. Peygamberin vefatından sonra ortaya çıkan yeni durumlar dolayısıyla Müslümanlar arasında dinin anlaşılması hususunda birtakım anlaşmazlıklar meydana gelmiştir. Bu yeni durumlar mezheplerin ortaya çıkmasına etki etmiştir.⁶⁵

İslâm dinini farklı anlaşılma ve uygulanma şekilleri olarak görülen mezheplerin, ortaya çıkışında birçok sebep bulunmaktadır. Mezhepler tarihi alanında

⁶² Tosun, “Din Eğitimi-Öğretimi ve Mezhep”, 258.

⁶³ Fıglalı, *Günümüz İslâm Mezhepleri*, 17.

⁶⁴ Reşat Öngören, “Tasavvuf”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 40/119-121.

⁶⁵ Mustafa Öz, *Başlangıçtan Günümüze İslâm Mezhepleri Tarihi* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2016), 52.

yapılan araştırmalar, mezheplerin doğuşuna sebep olan temel etkenleri: “İnsan unsuru, insanın içinde yaşıadığı toplum yapısı ve sosyolojik değişmeler, siyasî olaylar, eski kùltür ve medeniyetler ile dinî metinlerin anlaşılmasındaki ihtilaflar”⁶⁶ şeklinde sıralamaktadır.

Mezheplerin oluşumunda, birinci etken unsur insandır, çünkü dini anlayan da yorumlayan da uygulayan da insandır. Her insanın olguları ve olayları algılaması farklıdır. Anlama konusu din olunca ve dinin soyut şeylerden oluşması nedeniyle insanlar arası farklı anlayış ve algılamaların ortaya çıkması kaçınılmaz olabilmektedir. Bütün mezhepler birer beşeri oluşumlar olarak kabul edildiği için insanın olduğu her yerde dini, fıkri ve siyasî yaklaşım farklılıkları meydana gelmektedir.⁶⁷

Hız. Peygamberin vefatından hemen sonra halifenin kim olacağına ilişkin yaşananlar ve bu hususta Hız. Peygamberin herhangi bir vasiyette bulunup bulunmadığına dair bazı farklılıklar ortaya çıkmıştır. Aynı şekilde dört halife devrinde yaşanan siyasî olaylar, imamet-hilafet tartışmaları, siyasî anlaşmazlıklar ve iç savaşlar gibi bazı olaylar fırkaların oluşmasında doğrudan etkili olmuştur. Hilâfete Hız. Ali ve soyunun hakkı olduğu görüşü etrafında bir araya gelenlerin faaliyetleri, Emevî hilafetinin meşruluğu tartışmaları ve onların bazı uygulamalarına karşı verilen tepkiler, siyasî mezheplerin teşekkülüne neden olan önemli etkenler arasında sayılabilir.⁶⁸

Hız. Peygamber döneminden itibaren farklı coğrafyalara yayılmaya başlayan İslâm dini Yahudi, Hristiyan ve Mecûsîler gibi farklı dinlere mensup insanlar arasında da kabul görmüştür. İslâm coğrafyasının genişlemesi ve siyasî üstünlüğün getirdiği güçle beraber, İslâmiyet büyük bir alana yayılmış farklı inanç, düşünce ve kùltürlere sahip insanlar Müslüman olmuştur. Bu durumda Müslümanlar arasında sosyal ve kùltürel pek çok değişmeye sebep olmuştur. Yeni Müslüman olan bu kişilerden bazıları daha önce sahip oldukları dini anlayışların bir kısmını İslamiyet’e taşımak istemiş ve İslâm dinini eski dini anlayışlarına benzer şekilde yorumlamaya

⁶⁶ Sönmez Kutlu, *Mezhepler Tarihine Giriş*, (İstanbul: Dem Yayınları, 2017), 43-52.

⁶⁷ Kutlu, *Mezhepler Tarihine Giriş*, 43-44.

⁶⁸ Öz, *Başlangıçtan Günümüze İslâm Mezhepleri Tarihi*, 53-65.

çalışmışlardır. Bu farklı anlayış ve yaklaşım şekilleri yeni fikirlerin ortaya çıkmasına ve bazı fırkaların oluşmasına neden olmuştur.⁶⁹

Mezheplerin doğuşunu hızlandıran bir diğer etken ise kabile asabiyeti olmuştur. Kökü çok eskilere dayanan ve özellikle cahiliye devrinde yoğun olarak hissedilen bu anlayış, Hz. Peygamberin vefatıyla birlikte tekrardan ortaya çıkmış, Hâşimî-Emevî çekişmesini yeniden canlandırmıştır.⁷⁰ Sıffin savaşında olduğu gibi kabile asabiyeti birçok ihtilafın ana etkenlerinden biri olmuştur.⁷¹

İslâm dininin iki temel kaynağını oluşturan, Kur'an-ı Kerim ve Hz. Peygamberin sünnetinin anlaşılması ve yorumlanması hususunda Müslümanlar arasında ayrışmalar ortaya çıkmıştır. Mütешâbih olarak adlandırılan bazı ayetler ve hadislerin manasında bulunan kapalılık, farklı yaklaşımların ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Aynı şekilde dini metinlere yaklaşımda farklı metotların kullanılması ve her fırkanın görüşlerini Kur'an ve sünnetle destekleme çabasının sonucunda nasların farklı yorum şekilleri ortaya çıkmıştır. Bu durumda İslâm düşüncesinde yorum farklılıklarına ve mezhepsel ayrışmalara sebep olmuştur.⁷²

Dünyada yaptığı fiillerden insanın sorumlu tutulup, ahirette ceza ve mükafata nail olması durumu bakımından kader anlayışı da mezheplerin oluşumunda etken unsurlardan olmuştur. Hz. Peygamberin vefatından sonra ortaya çıkan birtakım siyasî ve sosyolojik durumlar kader meselesine tartışma konusu yapmıştır. Nitekim "Cemel ve Sıffin" savaşlarının sonunda Müslümanlar arasında kader konusu üzerinden ihtilaflar ortaya çıkmıştır. Emevî yöneticilerinin bazı uygulamalarını Müslümanlar arasında kabul ettirmek için kaderi cebir anlayışı şeklinde sunması ve kullanması konuya siyasî-itikadî bir yön vermiştir.⁷³ İç ihtilâflar, siyasî etkenler, Müslümanların Yahudi ve Hristiyan teolojisiyle karşılaşması ve bu konular üzerine yapılan tartışmalar da kader inancı üzerindeki tartışmalarının ortaya çıkmasına etki etmiştir. Nitekim bu durum bazı itikadî fırkaların doğrudan ortaya çıkmasına neden olmuş ve

⁶⁹ Üzüm, "Mezhep", 29/526-532.

⁷⁰ Adem Apak, "Kabile Asabiyetinin Mahiyeti Üzerine Değerlendirmeler", *İslâm Tarihi Araştırmaları Dergisi* 2/1 (Ağustos 2017), 76-91.

⁷¹ İsmail Yiğit, "Sıffin Savaşı" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 37/108-109.

⁷² Bulut, *Dünden bugüne siyasî-itikadî İslâm Mezhepleri Tarihi*, 100-102.

⁷³ Üzüm, "Mezhep", 29/526-532.

bütün mezheplerin üzerinde farklı düşünceler ileri sunduğu temel bir itikadî mesele olmuştur.⁷⁴

1.1.2.2. İslâm'da İtikadî ve Siyasî Mezhepler

Mezheplerin teşekkül sürecinde, inanç konularına dair hususlarda ortaya çıkan ihtilaflar neticesinde teşekkül eden fırkalara itikadî mezhepler, siyasî faktörlere bağlı olarak ortaya çıkan fırkalara ise siyasî mezhepler denilmiştir. Siyasî mezheplere Hâricîlik ve Şîa, itikadî mezheplere ise Mu'tezile ve Mürcie mezhepleri örnek gösterilebilir.⁷⁵

İslâm tarihinde siyasî sebeplerle ortaya çıkan daha sonra itikadî bir boyut kazanan ilk siyasî mezhep Hâricîlik'tir. Hz. Ali'nin, Hz. Osman'ın katillerini bulup bir an önce cezalandırmadığı gerekçesiyle kendisine biat etmeyen Muâviye'ye karşı Sıffin'de giriştiği harekât neticesinde ortaya çıkan anlaşmazlıklar bu mezhebin doğuşunu hazırlamıştır. Bu mezhep devlet başkanın sahip olması gereken özellikler ve imamet fikirleri sayesinde Müslümanlar arasında yer bulmuş, itikadî meselelerde dinin zâhirine sıkı sıkıya bağlılığıyla ve tekfirci söylemiyle temeyyüz etmiş ve farklı kolları vasıtasıyla günümüze kadar ulaşmıştır.⁷⁶ Hâricîler, kurucularının isimlerine atıfla Ezârika, Necedât, Sufriyye ve İbâdiyye şeklinde fırkalara ayrılmışlardır. Hâricî anlayışın temelini bu fırkaların din anlayışları meydana getirmektedir.⁷⁷

Hâricî fırkaların bazı ortak görüşleri şöyledir; İslâm ümmetinin dini anlayışının Kur'an-ı Kerime uygun olması ve Allah'ın emir ve yasaklarına esas alarak bir hayat yaşanması, amellerin imanın bir gerekliliği olarak görülmesi ve halife olacak kişinin üstün ahlâkî özelliklere sahip hür veya köle her Müslümandan olabilmesidir. Bunların yanında Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer'in hilafet yıllarını meşru görüp onları adil bulmaları, Hz. Osman'ın hilafetinin ilk altı yıllık dönemini ve Hz.

⁷⁴ Osman Aydın, "Kaderî Anlayışın İlk Tezahürleri", *İslâmî Araştırmalar Dergisi* 16/1 (2003), 249-262.

⁷⁵ Bulut, *Dünden bugüne siyasî-itikadî İslâm Mezhepleri Tarihi*, 29-30.

⁷⁶ Ethem Ruhi Fırlı, "Hâricîler" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 16/169.

⁷⁷ Harun Yıldız, *Kendi Kaynakları Işığında Hariciliğin Doğuşu ve Gelişimi* (Ankara: Araştırma Yayınları, 2010), 106.

Ali'nin tahkim sürecine kadar olan hilafetini de adil ve meşru görüp geri kalan dönemleri adaletsizlik olarak saymalarıdır.⁷⁸

İslâm tarihinde ortaya çıkan diğer bir siyasî mezhep ise Şîa'dır. Hz. Ali ve çocuklarının imametini (devlet başkanlığını) mezhebin temel esası olarak kabul eden bu düşünce ekolü, zamanla imam kabul ettikleri kişilerin vefatından sonra yerine gelecek kişinin tespiti hususunda birçok fırkaya ayrılmıştır. Bu fırkalar doğuşları itibarıyla siyasî olmakla beraber zamanla kendilerine özgü siyasî ve itikadî fikirler benimsemişlerdir. Bu görüş etrafında birleşen ve Şîa diye anılan bu fırkalar Zeydiyye, İsmâiliyye ve İmâmiyye şeklinde üç ana kola ayrılmıştır.⁷⁹

Bu fırkalardan Zeyd b. Zeynelâbidîn (ö. 94/712) ile oğlu Yahyâ'nın imâmetini benimseyenlere Zeydiyye denmiştir. Zeydiyye fırkası itidalli görüşleri ile Ehl-i Sünnet mezhebine yakındır. Bâtînî fırkalar arasında kabul edilen İsmâiliyye, Ca'fer es-Sâdık'ın (ö. 148/765) ölümünün ardından büyük oğlu İsmâil'in imam olduğunu savunurlar. Şîa'nın en önemli ve yaygın fırkası olan İmâmiyye: "Hz. Ali ve neslinin meşrû imam sayılması gerektiğine inandığı için bu isimle anılmaktadır."⁸⁰ Diğer bir ismi İsnâaşeriyye'dir. İsnâaşeriyye günümüzde İran devletinin resmi mezhebi olarak kabul edilir.⁸¹

İslâm dünyasında ortaya çıkan itikadî düşünce ekollerinden ilki Kaderiyye fırkasıdır. Emevî yöneticilerinin bazı yanlış ve kötü uygulamalarını kader inancıyla meşrulaştırmaya çalışmaları sebebiyle, Ma'bed el-Cühenî (ö. 83/702) ve Gaylân ed-Dimeşkî'nin (ö. 120/738) liderliğinde, bilinçli olarak yapılan iradi fiillerin kadere yüklenemeyeceğini düşüncesini kabul edenlerin bir araya gelmesiyle oluşmuştur. Bu fikir çerçevesinde birleşenler zamanla kendileriyle paralel düşüncelere sahip olan Mu'tezile mezhebiyle birleşmişlerdir.⁸²

Mu'tezile mezhebi ise Vâsıl b. Ata'nın (ö. 131/748) büyük günah işleyenlerin durumuna ilişkin görüşü sebebiyle ortaya çıkmıştır. Mu'tezile mezhebi, büyük günah meselesi ve Allah'ın sıfatları gibi tartışmalı itikadî konuları rasyonel bir anlayış

⁷⁸ Bulut, *Dünden bugüne siyasî-itikadî İslâm Mezhepleri Tarihi*, 135.

⁷⁹ Hasan Onat, *Emevîler Devri Şîî Hareketleri ve Günümüz Şîiliği* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993), 15.

⁸⁰ Üzümlü, "Mezhep", 29/526-532.

⁸¹ Üzümlü, "Mezhep", 29/526-532.

⁸² İlyas Üzümlü, "Kaderiyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 24/64-65.

çerçevesinde ele almıştır. İslâm düşüncesinde ortaya çıkan ihtilafların çözümünde felsefî yöntemlerden yararlanmıştır. Abbasiler döneminin bir kısmında resmî mezhep olarak kabul edilmiştir.⁸³

Kelâm ekolü olarak kabul edilen Mu'tezile mezhebinin, İslâm düşünce geleneğinde önemli bir yeri vardır. Kelâm ilminin doğmasına ve gelişmesine önemli katkılar sunmuştur. İslâm inanç esaslarının akli olarak ispat edilmesi vb. konularla ilgilenmiştir. Mu'tezile mezhebi, hicri ikinci asırdan itibaren dört asır etkin olmuştur. İmamet görüşü hariç fikirlerini büyük oranda Zeydiyye ve İmâmiyye fırkaları içerisinde devam ettirmiştir.⁸⁴

İtikadî mezheplerden bir diğeri de Mürcie'dir. İslâm'ın ilk dönemlerinde ortaya çıkan bu fırka, Arap milliyetçiliğine ve Hâricî düşünce mantığına karşı mutedil bir yol izlemiştir. Amellerin imanın bir parçası olmadığı görüşünü savunup ameli imandan ayrı görmüşlerdir. Genellikle Maverâünnehir bölgesinde yaygınlık kazanmış olan bu fırka, zamanla Ehl-i Sünnet'in Mâtürîdiyye geleneği içerisinde erimiştir.⁸⁵

İslâm Mezhepler Tarihi kaynaklarında Ehl-i Sünnet kavramı: "Dinin temel konularına ilişkin meselelerde Kitap ve sünnete sarılan, peygamber ve ashabının yolunun takip edilmesi gerektiğine inanan ve İslâm ümmetinin büyük çoğunluğunu oluşturan ilk dönem Müslümanlar için kullanılan"⁸⁶ bir ifadedir. Bu anlayışa sahip düşünce ekolleri, "Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat" toplulukları adı altında "Selefiyye, Eş'ariyye ve Mâtürîdiyye"⁸⁷ fırkaları olarak varlıklarını devam ettirmişlerdir.

Selefiyye ekolü, Kur'an ve sünnet'in lafzına bağlı kalarak ve te'vil yöntemini kabul etmeyerek itikadî konulara yaklaşmıştır. Bu anlayışın en önemli temsilcisinin Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855) olduğu kabul edilir. Selefiler, Kur'an ve sünnette bulunmayan bir konunun din ve itikat alanına taşınmasını genelde uygun görmezler. Onlar, Hz. Peygamber'den mütevatir olarak nakledilen rivayetlerle beraber, inanç konularına ilişkin sahih rivayetlere de iman etmenin gerekliliğini savunurlar. İnanç

⁸³ Hasan Onat – Sönmez Kutlu (ed.), *İslâm Mezhepleri Tarihi El Kitabı* (Ankara: Grafiker yayınları, 2018), 127.

⁸⁴ Bulut, *Dünden bugüne siyasî-itikadî İslâm Mezhepleri Tarihi*, 171.

⁸⁵ Sönmez Kutlu, "Mürcie", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/41-45.

⁸⁶ Muammer Esen, *Ehl-i Sünnet* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2012), 80-87.

⁸⁷ Bulut, *Dünden bugüne siyasî-itikadî İslâm Mezhepleri Tarihi*, 257.

konularında “Teşbih, Tecsim ve Ta’til” gibi akli te’vil yorumlarına girmeden, ayet ve hadislerde olduğu şekliyle zahiri bir yaklaşımı esas alırlar.⁸⁸

Eş’ariyye mezhebi, Ebu’l-Hasan el-Eş’arî’nin (ö. 324/935-36) Mu’tezile mezhebinden ayrılıp Ehl-i Sünnet anlayışını benimseyip, bu düşünce etrafında görüşlerini ortaya koymasıyla oluşmuştur. Ebu’l-Hasan el-Eş’arî’nin görüşlerinin zamanla sistemleşmesi ve Müslümanlar arasında kabul görmesiyle Ehl-i Sünnet anlayışının iki önemli itikadî mezhebenden biri olmuştur. “İlahî sıfatlar, kulların fiilleri, büyük günah işleyenlerin durumları”⁸⁹ gibi inanç konularına dair görüşleri sayesinde Müslümanların arasında etkin olmuştur.

İslâm düşüncesinde Ebû Mansûr el-Mâtürîdî’nin (ö. 333/944) görüşlerini benimseyenlerin meydana getirdiği topluluğa Mâtürîdiyye denilir. Mezhebin temel görüşleri Ebû Hanîfe’ye (ö. 150/767) dayandırılrsa da sistemli bir kelâm okulu olarak Ebû Mansûr el-Mâtürîdî tarafından kurulmuştur.⁹⁰ İmam Mâtürîdî, Ebû Hanîfe’den tevarüs eden ilmî geleneği sistemleştirerek ve geliştirerek Sünnî bir ekol haline getirmiştir. Türkler arasında yaygınlık gösteren Mâtürîdiyye mezhebi nakille aklı birleştirme yöntemini uygulamıştır.⁹¹ Yukarda hakkında bilgi verdiğimiz ana fırkalar dışında pek çok itikadî ve siyasî tâli fırka bulunmaktadır. Konumuzun kapsam ve sınırlılıkları dolayısıyla bu tali fırkalar hakkında bilgi verilmeyecektir.

1.1.2.3. İslâm’da Fıkî Mezhepler ve Tasavvufî Akımlar

Fıkıh kelimesi sözlükte: “Bir şeyi iyice anlamak, derinlemesine kavramak ve ayrıntısıyla bilmek”⁹² anlamlarına gelir. Fıkıh kelimesi zamanla İslâm ibadet ve hukuk ilmini ifade eden müstakil bir ilim dalının adı olmuştur. Bir ilim dalı olarak fıkıh şu şekilde tanımlanmaktadır: “İbadetlere ve toplum hayatının gerektirdiği bütün

⁸⁸ Mehmet Sait Özervanlı, “Selefiyye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 36/399-402

⁸⁹ Yusuf Şevki Yavuz, “Eş’ariyye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 11/447-455.

⁹⁰ Bulut, *Dünden bugüne siyasî-itikadî İslâm Mezhepleri Tarihi*, 265.

⁹¹ Yusuf Şevki Yavuz, “Mâtürîdiyye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 28/165-175.

⁹² Ahmet Yaman - Halit Çalış, *İslâm Hukukuna Giriş* (İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2013), 18-20.

hukuki, idari, siyasî ve ekonomik konulara ilişkin olarak müçtehitlerin ana kaynaklardan zihni çabalarıyla çıkarttıkları somut kurallar bütünüdür.”⁹³

Hız. Peygamberin zamanında fikhî konulara ilişkin meselelerde, Müslümanlar arasında herhangi bir ihtilaf bulunmamaktaydı. Çünkü ortaya çıkan fikhî meselelere vahyin kontrolünde olan Hız. Peygamber çözümler üretiyordu. Hız. Peygamberin vefatı sonrası, İslâm coğrafyasının hızla bir şekilde genişlemesiyle beraber, farklı dini anlayış ve kültürleri sahip kişiler Müslüman olmuşlardır. Nitekim yeni Müslüman olan topluluklar bazı sorunlarla karşılaşmış ve karşılaştıkları meselelere ilişkin pek çok sorular sormuşlardır. Fikhî alanı içine alan bu yeni sorunlara çözüm üretebilmek amacıyla İslâm âlimlerinin ortaya koyduğu usul ve çözümler etrafında topluluklar oluşmaya başlamıştır. Ayet ve hadisleri yorumlayarak dini hükümler çıkaran âlimler ulaştıkları sonuçları öğrencileri vasıtasıyla diğer Müslümanlara aktarmıştır. Fikhî uygulamalar konusundaki sorulara verilen cevaplar, zamanla sistemleşerek fikhî mezhepleri oluşturmuştur.⁹⁴

İslâmiyet’te bulunan fikhî mezhepler, genellikle kurucularının isimleriyle tanınmaktadır. Günümüzde İslâm dünyasında Müslümanlar arasında kabul gören fikhî mezhepler ve kurucuları şu şekildedir: “İmam Ebû Hanife Hanefîlik mezhebi, İmam Mâlik (ö. 179/795) Mâlikîlik mezhebi, İmam Şâfiî (ö. 204/820) Şâfiîlik mezhebi, İmam Ahmed b. Hanbel Hanbelîlik mezhebi, İmam Ca’fer es-Sâdık Ca’ferîlik mezhebi.”⁹⁵

İslâm düşüncesinde bulunan yorum biçimlerinden bir diğeri de insanın mânevî yönünü esas alan tasavvufî yorumlardır. Tasavvuf şu şekilde tanımlanmaktadır: “İslâm’ın ruh hayatı ve İslâm Peygamber’inin şahsında temsil ettiği mânevî otoritenin, müesseseleşmiş ve günümüze kadar yaygınlaşarak gelmiş şeklidir.”⁹⁶ Tasavvufî düşünceye sahip anlayışların oluşmasında etkili olan temel

⁹³ Ahmet Yaman - Halit Çalış, *İslâm Hukukuna Giriş* (İstanbul: M.Ü. İlâhiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2013), 18-20.

⁹⁴ Ferhat Koca, “Mezhep”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, İstanbul 2004), 29/537-540.

⁹⁵ Mehmet Erdoğan, *Fıkıh İlmine Giriş* (İstanbul: Dem Yayınları, 2009), 17-24.

⁹⁶ Kâmil Yılmaz, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2015), 17-19.

düşünce, Kur'an-ı Kerim hükümleri, Hz. Peygamberin sünneti ve sahabenin örnek yaşantısına uygun yaşama isteğidir.⁹⁷

Hz. Peygamber gündelik yaşantısında ölçülü bir hayat yaşamış ve sadeliği çevresindekilere özendirmiştir. Onun vefatından sonra meydana gelen iç savaşlar, siyasî gruplar arasındaki çekişmeler, bazı yöneticilerin haksız uygulamaları ve Müslümanların yapılan fetihlerle beraber maddi olarak zenginleşmeleri gibi durumlar Hz. Peygamberin önerdiği yaşam tarzından uzaklaşmaya sebep olmuştur. Nitekim bu değişimler karşısında: “Hz. Peygamberin ahlakının ve hayat tarzının örnek alınması, onun gibi sade yaşam tarzının tercih edilmesi gerektiği”⁹⁸ düşüncesi bir kısım Müslümanlar arasında kabul görmeye başladı. Bu anlayışın zamanla yaygınlaşıp sistemleşmesiyle tasavvufî düşünce ekolleri ortaya çıkmıştır.

İslâm Düşüncesinde başlıca büyük tarikatlar şunlardır: “Kâdiriyye, Yeseviyye, Rifâiyye, Bektaşîyye, Mevleviyye ve Nakşibendiyye.”⁹⁹ Tasavvufî düşünce içerisinde bulunan: “mârifet, melâmet ve fütüvvet, keşf, ilham ve mânevî tecrübe, nasları işârî yorumlar üzerinden anlama, İşrâkî görüş ve vahdet-i vücûd”¹⁰⁰ gibi yaklaşımlar sebebiyle Tasavvufî tarikatlar İslâm düşüncesindeki yorum farklılıkları arasında kabul edilmiştir.¹⁰¹

1.2. Din Eğitimi ve Din Öğretimi

Din eğitimi ve öğretimi kavramları hakkında bilgi vermeden önce, eğitim ve öğretim kavramlarını açıklamak istiyoruz. Bu kavramları ifade etmek için “terbiye” ve “talim” gibi farklı kavramlar da kullanılmıştır. Terbiye: “İnsanın insanı değiştirmek ve geliştirmek amacıyla yaptığı faaliyetlere denir.”¹⁰² Talim ise: “Birine bilgi öğretmek, ders okutmak”¹⁰³ gibi anlamlarda kullanılır.

⁹⁷ Yılmaz, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, 18-19.

⁹⁸ Mustafa Çağrı, “Ahlâk”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, İstanbul 2004), 2/1-5.

⁹⁹ Yılmaz, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, 81- 240.

¹⁰⁰ Reşat Öngören, “Tasavvuf”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 40/120-124.

¹⁰¹ Öngören, “Tasavvuf”, 40/120-124.

¹⁰² Ziya Kazıcı - Halis Ayhan, “Talim ve Terbiye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, İstanbul 2010), 39/515.

¹⁰³ Kazıcı – Ayhan, “Talim ve Terbiye”, 39/515.

Eğitim kavramı: “Bireyin davranışında kendi yaşantıları yoluyla ve kasıtlı olarak istendik değişme meydana getirme denemeleri sürecidir”¹⁰⁴ şeklinde tanımlanmaktadır. Verilen bu tanımdan yola çıkarak, eğitimin bir süreç olduğuna dikkat çekilmekte, kişinin davranışlardaki değişimin ise amaçlı olmasının gerekliliğinin altı çizilmektedir. Ayrıca eğitimin formal alan içerisinde yapılmasının gerekliliği vurgulanmakta ve bireylerin belli amaçlara göre yetiştirme süreci olarak ele alınmaktadır. Bu eğitim süreçlerinden geçen bireylerin tutum ve davranışlarda belli değişikliklerin olması gereklidir.¹⁰⁵

Öğretim ise: “Öğrenme ve öğretme etkinliklerinin belirlenen amaçları gerçekleştirmek adına öğretim kurumlarda yapılan planlı ve programlı etkinlikler bütünüdür.”¹⁰⁶ Bireylerin gündelik yaşantılarında çevreleriyle girdikleri etkileşimin, kalıcı davranış değişikliği oluşturma durumu öğrenme olarak isimlendirilir. Birey hayatının her aşamasında pek çok etkileşim ve değişim içerisine girmektedir. Ancak bu etkileşimler kalıcı davranış değişikliği yaparsa öğrenme olarak kabul görür.¹⁰⁷

Eğitimcilere göre din eğitimi ve öğretimi dini kuralların ve ritüellerin öğretimi şeklinde gerçekleşmektedir. Din öğretimi, dini dogmaların kişilere öğretilmesi, din eğitimi ise öğretilen dogmaların istendik davranışlara dönüştürülmesidir. Din eğitimi ve öğretimi kavramları arasındaki fark, eğitim ve öğretim kavramları arasındaki farkla benzerlik göstermektedir.¹⁰⁸

İnsanın mânevî yönünün güçlenmesine yardımcı olan din eğitimi: “Herhangi bir dinin ya da mezhebin inançlarını, dogmalarını algılama, belletme, uygulamalarını öğretme, bilgi verme, sezgi kazandırma ya da ahlâksal amaçlarla din ya da dinsel edebiyat hakkında öğretim yapma”¹⁰⁹ olarak tanımlanmaktadır.

Din öğretimi ise: “Dinin, belli bir plan ve program dahilinde öğretim kurumları vasıtasıyla öğretilmesidir.”¹¹⁰ Din eğitimi, insanın doğumuyla başlayıp

¹⁰⁴ Recai Doğan - Remziye Ege, *Din Eğitimi El Kitabı* (Ankara: Grafiker Yayınları, 2016), 42.

¹⁰⁵ Doğan - Ege, *Din Eğitimi El Kitabı*, 42.

¹⁰⁶ Münire Erden - Nurettin Fidan, *Eğitime Giriş* (Akım Yayınları, İstanbul, 1998), 10-12.

¹⁰⁷ Erden - Fidan, *Eğitime*, 10-12.

¹⁰⁸ Doğan - Ege, *Din Eğitimi El Kitabı*, 59.

¹⁰⁹ Remzi Öncül, *Eğitim ve Eğitim Bilimleri Sözlüğü* (İstanbul: MEB Yayınları, 2000), “Din Eğitim”, 1/328.

¹¹⁰ Ayşegül Akgün, *Günümüzde farklı Din Öğretimi Yaklaşımları ve değerlendirilmesi* (Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009), 8.

ölümüne kadar devam eden ve sürekli kendini yenileyebilen bir özelliğe sahiptir. Din öğretimi ise daha önce belirttiğimiz gibi dini dogmaların öğretimini örgün öğretim kurumları vasıtasıyla planlı ve programlı bir şekilde yapılmasıdır.¹¹¹

Din öğretiminin hangi düşünce ve plan doğrultusunda yapılacağına dair farklı yönelişler bulunmaktadır. Aşağıda din öğretimine ilişkin anlayış ve modeller hakkında bilgiler vereceğiz.

1.2.1. Okullarda Din Öğretimine Bağlı Yaklaşımlar

1.2.1.1 Mezhebi/Doktriner Din Öğretimi

Mezhebi din öğretimi, bir toplumda herhangi bir dinin veya o dinin çeşitli anlayış ve yorumlarının büyük çoğunluk tarafından kabul edilmesi durumunda uygulanan geleneksel din öğretimidir. Mezhebi din öğretimi: “Dini öğrenme, doktriner, inanç temelli veya dindarlık merkezli olarak da isimlendirilebilmekte ve Türkçeye mezhebe dayalı, savunmacı, doktriner şeklinde çevrilmektedir.”¹¹² Bu din öğretimi yaklaşımına uygun olarak hazırlanmış bir din derslerinin hedefi, eğitim konusu yapılan dini anlayışı müntesiplerine öğretmek, benimsetmek ve dini faaliyetleri artırmaktır. Daha genel bir ifade şekliyle mezhebi din öğretimi; “iyi Müslümanlar, Hristiyanlar, Yahudiler veya kendi mezheplerine uygun iyi dindarlar yetiştirmeyi hedefler.”¹¹³

Mezhebi din öğretimi modelinde, diğer dinlerin ve mezheplerin öğretimi bulunmakla beraber, bu öğretim eleştirel ve kendi anlayışlarının diğer din ve mezheplere bakışı çerçevesinde gerçekleşmektedir.¹¹⁴ Mezhebe dayalı din öğretimi yaklaşımı Kutlu tarafından şu şekilde açıklanmaktadır:

¹¹¹ Akgün, *Günümüzde farklı Din Öğretimi Yaklaşımları ve değerlendirilmesi*, 8.

¹¹² Pınar Usta Doğan, *Din öğretimi Modelleri ve Mezhepler Üstü Bir Program Tasarımının Nitelikleri* (Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015), 74.

¹¹³ Doğan, *Din öğretimi Modelleri ve Mezhepler Üstü Bir Program Tasarımının Nitelikleri*, 74.

¹¹⁴ Mehmet Zeki Aydın, “Avrupa Birliği Ülkelerinde Din Öğretimi ve Türkiye ile Karşılaştırılması”, *Avrupa Birliğine Giriş Sürecinde Türkiye’de Din Eğitimi ve Sorunları Sempozyumu*, (İstanbul: Değişim Yayınları, 2002), 82.

Mezhep merkezli din eğitimi, bir mezhebin yalnızca o mezhebe mensup öğretmenler tarafından, yalnızca o mezhebe mensup öğrencilere ve o mezhebe özel inanç esaslarına dayalı kendi öğretici metinleriyle öğretilmesi demektir.¹¹⁵

Verilen tanımda da belirtildiği üzere mezhebi din öğretimi modelini esas alan bir din eğitimini oluşturan temel unsurların başında, bir dinin veya o dinin mezhebi anlayışı öğretilmektedir, öğretim sürecini yürütecek öğretmenlerin ve derslere katılacak öğrencilerin o dinin veya mezhebin müntesibi olmaları gereklidir.¹¹⁶

Mezhebe dayalı din öğretimi modeline uygun hazırlanmış bir din eğitimi programının amaçlarında, içeriğinde ve öğretmenlerin seçiminde mezhepsel anlayış ve yaklaşımlar etkilidir. Mezhebe dayalı din öğretiminde, tek bir dinin öğretimi veya birden fazla dinin öğretimi şeklinde farklı uygulama biçimleri bulunmaktadır. Tek bir din veya o dinin farklı yorumlarından biri öğretime konu olduğunda, o dinin inanırı olmayanların derse katılımı zorunlu değildir. İkili uygulama olarak da bilinen bu mezhebi eğitim şeklinde, iki farklı mezhebin ya da dinin öğretimi, öğrenciye seçenek olarak sunulmaktadır. Örneğin Ortadoğu ülkelerinin bir kısmında, Hristiyanlık ve İslâmiyet paralel olarak din öğretimi programlarında yer almaktadır. Çoklu mezhebi eğitim şeklinde ise resmi olarak kabul edilen dinlerin öğretimi yapılmaktadır.¹¹⁷

Mezhebe dayalı din öğretimi modelinin uygulamasının gerekliliğini savunanların temel yaklaşımı şu şekilde ifade edilebilir: “Çocukların mensubu oldukları dinler hakkında daha doğru bilgi sahibi olmaları için kendi inanç ve geleneklerini planlı bir şekilde öğrenmeleri gereklidir.”¹¹⁸ Bu sebeple birey diniyle ilgili yeterli düzeyde bilgiye sahip olursa, inandığı dinle ilgili yanlış, dışlayıcı ve nefret duygusu oluşturan anlayışlara yönelmez. Bu sebeplerin yanında, bireylerin mezhebe dayalı din öğretimi yaklaşımı yoluyla dinlerini gelecek kuşaklara aktarması sağlanır. Nitekim günümüzde ailelerin çocuklarının din eğitimiyle doğrudan ilgilerinin önceki dönemlere kıyasla az olduğu ve modernleşmeyle beraber ortaya

¹¹⁵ Sönmez Kutlu, “Din Öğretiminde Mezhepler Üstü Yaklaşımı”, *Ülkemizde Laik Eğitim Sisteminde Sosyal Bilim Olarak Din Öğretimi Kurultayı*, ed. İkrâm Çınar - Hakan Atılğan (Malatya: İnönü Üniversitesi Yayınları, 2005), 525.

¹¹⁶ Fatma Çapcıoğlu, *Din Öğretiminde Yeni Yaklaşımlar Çerçevesinde İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programlarının İncelenmesi* (Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2016), 15.

¹¹⁷ Doğan, *Din öğretimi Modelleri ve Mezhepler Üstü Bir Program Tasarımının Nitelikleri*, 76-77.

¹¹⁸ Çapcıoğlu, *Din Öğretiminde Yeni Yaklaşımlar Çerçevesinde İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programlarının İncelenmesi*, 23-25.

çıkan bir takım toplumsal sorunların çözümünde bu din öğretimi modelinin etkili olacağını savunurlar.¹¹⁹

Mezhebe dayalı din öğretimi modelinin, örgün öğretim kurumlarındaki yeriyle ilgili ciddi eleştiriler de bulunmaktadır. Bu eleştirilerin merkezinde günümüz toplumsal yapısının eskiye oranla heterojen bir yapı arz etmesi ve bu farklılığa cevap vermede yetersiz olduğu ve toplumsal ayrılmaya sebep olacağı görüşü gelmektedir.¹²⁰

1.2.1.2. Mezhepler Üstü Din Öğretimi

Mezhepler üstü din öğretimi anlayışında, bir dinin inanırlarına herhangi bir mezhebin anlayış ve görüşleri esas alınmadan, mezheplerin objektif bir bakış açısı ile öğretime konu edilmesi hedeflenmektedir. Bu din öğretimi anlayışında, mezheplerin tamamına temel oluşturabilecek dinin temel ilkeleri, genel ahlâk ve din kültürünün öğretilmesi amaçlanmaktadır. Önemli olan öğrencilere var olan farklı dini anlayış ve yorumların aynı kaynaktan beslenen farklı yaklaşımlar olduğu düşüncesini vermektir. Mezhepler üstü din öğretimi yaklaşımında, öğrencilerin din anlayışlarını öğrenmelerine yardımcı olacak dinin temel ilkelerinin öğretimi düşüncesi vardır. Mezhepler üstü din öğretimi yaklaşımda; mezhepler, farklı dini gruplar ve anlayışlar arasında farklılık gösteren durumların öğretimi yapılmamaktadır. Mezhepsel yorum farklılıklarının öğretimi öğrencilerin ve ailelerin isteğine bağlı olarak okul dışı alanlara bırakılmaktadır.¹²¹

Mezhepler üstü din öğretimi anlayışının gerekliliğini Beyza Bilgin şu şekilde açıklamaktadır:

Mezheplere göre ayrı okulların, derslerin ve kiliselerin olduğu ülkelerde mezhepler arası ayrılıklar gittikçe büyümüş, adeta ayrı dinler halini almıştır. Günümüzün değişen şartları ve beraberinde getirdiği farklı ihtiyaçlar, yeni yönelişleri doğurmuştur. Teoloji ve pedagoji alanındaki araştırmalar mevcut uygulamanın yetersizliğini ortaya koymakta; “çoklukta birlik” şeklinde birbirine yaklaştırma ve model geliştirme

¹¹⁹ Doğan, *Din öğretimi Modelleri ve Mezhepler Üstü Bir Program Tasarımının Nitelikleri*, 78.

¹²⁰ Çapcıoğlu, *Din Öğretiminde Yeni Yaklaşımlar Çerçevesinde İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programlarının İncelenmesi*, 23-25.

¹²¹ Adıyaman, *Ortaokul Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Derslerinde İbadet Konularının Öğretiminde Mezhepler Üstü Yaklaşımın Ders Kitaplarına Yansıması*, 14.

faaliyetleri dünya çapında sürmektedir. Ancak bu “mezhepleri birleştirme” olarak yorumlanmamalıdır.¹²²

Mezhepler üstü din öğretimi modeline uygun olarak hazırlanan din derslerinin amacı, toplumsal hoşgörüyü geliştirerek, öğrencilere farklı dini anlayış ve yorumları tanıma imkânı vermektir. Bu tarz bir din öğretiminin sonunda öğrencilerin dini konularda bilinçli bir seçim yapabilmelerine ve çoğulcu bir toplumda yaşayabilmelerine imkân sağlayıp din ya da dinler hakkında genel bilgi sahibi olmaları hedeflenmektedir.¹²³

Mezhepler üstü din öğretimi yaklaşımında, “birleştirici model” ve “çoğulcu model” olmak üzere iki öğretim modeli bulunmaktadır. Birleştirici modele göre farklı mezhepsel anlayışlara sahip öğrenciler aynı sınıf ortamı içerisinde öğretim görmeli, mezhepsel farklılıkları bizzat tecrübe etmelidir. Mezhepler betimleyici bir şekilde inceleme konusu yapılmalı, mezheplerin aynı dinin yorum farklılıklarından doğan farklı anlayış biçimleri olduğu düşüncesi vurgulanarak dinin bütünlüğü korunmalıdır. Dolayısıyla mezheplerle ilgili ayrıntılara girilmeden dinin özünü oluşturan temel ilkeler öğretilmelidir. Çoğulcu modele göre ise bütün mezhepler, yorum ve anlayış farklılıklarıyla beraber öğretilmeli her türlü dini görüşleri, dünyaya bakışları ve ahlâk anlayışları öğretim konusu yapılmalıdır.¹²⁴

Mezhepler üstü din öğretimi modeli, mezheplerin üzerinde ittifak ettikleri konuların öğretimini yapması, mezhepler arası yorum farklılıklarının yok sayılması şeklinde algılanmaktadır. Nitekim bu durum bazı eleştirileri beraberinde getirmektedir. Dinin farklı yorum ve anlayışlarının olduğu gerçeği ile bu yaklaşımın temel görüşleri ters düşmektedir. Öğrenciler okul ortamında mezheplerin üzerinde ittifak ettiği konuları öğrenmekte, fakat okul ortamı dışında mezhepsel farklılıklarla karşılaşmaktadırlar. Bundan dolayı mezhepler üstü din öğretimi anlayışına eleştiriler yöneltilmektedir. Toplum olarak bir arada yaşayabilmenin yolu insanlar arası farklılıkların olduğunun farkında olma ve saygı göstermeyi bilmekten geçmektedir. Farklılıklar görmezden gelinerek farklı olana saygı duyulması mümkün değildir.

¹²² Beyza Bilgin, “Örgün Din Eğitiminde Yeni İhtiyaçlar ve Yönelişler”, *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, 6 (İstanbul 1999), 193.

¹²³ Doğan, *Din öğretimi Modelleri ve Mezhepler Üstü Bir Program Tasarımının Nitelikleri*, 88-89.

¹²⁴ Bilgin, *Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi*, 88. Tosun, *Din Eğitimi Bilimine Giriş*, 117.

Nitekim böyle bir durum dinin farklı yorumlama şekillerinin olabileceği gerçeğiyle çatışmaktadır.¹²⁵

Türkiye'nin eğitim politikası çerçevesinde, din dersleri ve İslâm dininin anlaşılma şekilleri olarak ortaya çıkan mezhepler, güncel din öğretimi programlarında: “Nesnel ve objektif bir bakış açısıyla, bilimsel bir metotla ve mezhepler üstü bir yaklaşımla”¹²⁶ ele alınmaktadır. Nitekim mezhepler üstülükten Türkiye ölçeğinde anlaşılan İslâm içi yorum farklılıklarının ortaya çıkışında etkili olan dinin temel kaynaklarının esas alınarak DKAB öğretim programlarının ve ders kitaplarının hazırlanmasıdır. Aynı şekilde İslâm dini dışındaki dinler ve inançlarla ilgili tanıtıcı ve betimleyici bilgilendirmeler yapılmasıdır.¹²⁷

1.2.1.3. Mezhepler Arası Din Öğretimi

Bu din öğretimi anlayışı, mezheplere göre ve mezhepler üstü din öğretimi anlayışlarının belli noktalarda ihtiyaçları karşılayamadığı ve din içi yorum farklılıklarının öğretime konu yapılması gerektiği düşüncesiyle ortaya çıkmıştır. Mezhepler üstü ve mezheplere bağlı olmayan din öğretimi anlayışlarının mezhepler arası farklılıkları dikkate almaması ve mezhebe bağlı din öğretimi anlayışının belli bir mezhebi esas alıp diğer mezhepleri dışarda bırakması, bu modelin ortaya çıkmasındaki en temel sebepler arasında görülmektedir.¹²⁸

Yapılan araştırmalar neticesinde, bir mezhebin görüşlerinin öğretildiği din dersleri öğrencilerin dikkatini çekmemektedir. Öğrenciler iletişim içinde bulundukları, aynı ortamı paylaştıkları ve sosyal medya üzerinden iletişim kurdukları diğer insanların düşünce yapılarıyla ve inançlarıyla, kendi düşünce ve inançlarını karşılaştırmak istemektedirler.¹²⁹

Mezhepler arası din öğretiminin temel amacı şu şekilde açıklanmaktadır: “Farklılıklara saygı duyma anlayışını geliştirerek ve kendi mezhebinin tek doğru

¹²⁵ Çapcıoğlu, *Din Öğretiminde Yeni Yaklaşımlar Çerçevesinde İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programlarının İncelenmesi*, 33-34.

¹²⁶ MEB, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi (4-8. sınıflar) öğretim Programı*, 8-11. MEB, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi (9-12. sınıflar) öğretim Programı*, 8-10.

¹²⁷ Cemal Tosun, “Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Derslerinde Alevilik”, *Türk Yurdu* 25/210 (2005) 39.

¹²⁸ Doğan, Ege, *Din Eğitimi El Kitabı*, 132.

¹²⁹ Beyza Bilgin, *Mezhepler Arası ve Dinler Arası Din Eğitimi ve İşbirliği*, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 39/1 (Haziran 1999), 2.

olduğu düşüncesinden ve taassuptan uzak durarak, farklı fikirlerin de doğruluğunu kabullenebilecek bir hoşgörü ortamını oluşturmayı amaç edinir.”¹³⁰ Mezhepler arası din öğretimi modeline göre hazırlanan öğretim programlarında, ülke içerisinde bulunan dini yorum farklılıkları dikkate alınmaktadır.¹³¹

Mezhepler arası din öğretimi modelinin uygulanabilmesi için öğrencilerin kendi mezheplerine dair hazır bulunuşluk seviyelerinin yeterli düzeyde olması gereklidir. Bu durum mezhepler arası din öğretimi anlayışına karşı yöneltilen en önemli eleştirilerdendir. Mezhepler arası din öğretiminin uygulandığı okullarda öğrencilerin din anlayışlarını ve mezhepsel yaklaşımlarını sınıf ortamında açıklamaları gerekmektedir. Nitekim böyle bir öğretim ortamının oluşması için öğrencilerin kendi mezhepleri hakkında yeterli düzeyde bilgiye sahip olmaları bir zorunluluk ve sınırlılıktır.¹³²

Mezhepler arası din öğretimi, öğrencilerin zihin dünyasında bazı sorunların ortaya çıkmasına neden olabilmektedir. Nitekim, kendi dini içindeki farklı yorum ve uygulamalarla karşılaşan öğrencilerin, inandığı dinin inanç esaslarına ve ritüellerine karşı şüphe içine düşüp dini hakkında olumsuz düşüncelere kapılmalarına neden olabilmektedir.¹³³

Mezhepler arası din öğretimi yaklaşımının uygulanması sırasında ortaya çıkacak diğer önemli bir sorun da; böyle bir dersi verecek öğretmenlerin niteliklerinden kaynaklanmaktadır. Böyle bir dersi verecek öğretmenlerin öğretim konusu yapılacak mezhepler hakkında yeterli düzeyde eğitim alıp bilgi sahibi olması zorunluluğudur. Nitekim ülkemiz açısından meseleye yaklaşıldığında bu durum İlahiyat Fakültelerinin öğretim programlarda değişiklik yapılmasını gerektirir ve beraberinde belli sorunların doğmasına kaynaklık eder.¹³⁴

¹³⁰ Çapcıoğlu, *Din Öğretiminde Yeni Yaklaşımlar Çerçevesinde İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programlarının İncelenmesi*, 36.

¹³¹ Bilgin, “Mezhepler ve Dinler Arası Din Eğitimi ve İş birliği”, 131.

¹³² Doğan, Ege, *Din Eğitimi El Kitabı*, 132.

¹³³ Çapcıoğlu, “*Din Öğretiminde Yeni Yaklaşımlar Çerçevesinde İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programlarının İncelenmesi*”, 38.

¹³⁴ Cemal Tosun, *Din Eğitimi Bilimine Giriş*, 135.

1.2.1.4. Dinler Arası Din Öğretimi

Değişen toplum yapıları, ülkeler ve şehirler arası göçler ve iletişim imkanlarının ilerlemesi uygulanan din dersi programlarının öğrencilerin ihtiyaçlarına cevap vermede yetersiz kaldığını göstermektedir. İnsanlar arasındaki benzerlikleri dikkate alan anlayışın yerine farklılıklara vurgu yapan eğilimlere bırakması gerekli görülmektedir. Bu gibi çeşitli sebeplerden dolayı ortaya çıkan güncel din öğretimi yaklaşımlarından birisi de dinler arası din öğretimi modelidir.¹³⁵

Özellikle sanayileşmeyle beraber iş göçü alan ülkelerde ve çok dinli ve kültürlü bir yaşamın olduğu toplumlarda yaşanan problemler karşısında din eğitiminden yararlanmak istenmesi dinler arası din öğretimi anlayışını gerekli kılmıştır. Bundan dolayı farklı dini inançlara sahip insanların bulunduğu ülkelerde dinler arası olarak ifade edilebilecek din öğretimi anlayış ve uygulamaları ortaya çıkmıştır.¹³⁶

Dinler arası din eğitimi modelinde temel amacı şu şekilde ifade edilebilir:

Aynı ülkede yaşamakla birlikte farklı dinlere mensup öğrencilerin okullarda farklı dinlerin öğrenimini görerek dinsel yönden birbirlerine yabancılaşmalarını önlemek ve farklı dinlerdeki ortak noktaların işlenmesi suretiyle birbirlerini anlamalarına, hissetmelerine ve farklılıklara saygı duymalarına yardımcı olmaktır.¹³⁷

Diğer dinlerin, öğretim konusu olabilmesi için farklı dinlerle aynı toplum içinde yaşamak zorunluluk olarak görülmemelidir. Dini açıdan homojen bir topluluk olsa dahi diğer dinlerin öğretim konusu yapılmasının gerekliliği günümüz şartlarında ortaya çıkmaktadır. Çünkü gençler sosyal medya, dizi ve filimler gibi çeşitli iletişim araçları yoluyla diğer din ve inançlar hakkında bilgi sahibi olabilmektedirler. Bu durum diğer dinlerin okullarda öğretim konusu yapılması için geçerli bir sebep olarak görülmektedir.¹³⁸

Mezhepler arası din öğretimine duyulan ihtiyaçla benzerlik taşıyan dinler arası din öğretiminin, öğrencilerin kendi dinlerini yeterli seviyede öğrenmesinden

¹³⁵ Recep Kaymakcan, *Günümüz İngiltere'sinde Din Eğitimi* (İstanbul: DEM Yayınları, 2004), 7.

¹³⁶ Doğan, Ege, *Din Eğitimi El Kitabı*, 134-135.

¹³⁷ Doğan, Ege, *Din Eğitimi El Kitabı*, 132-135.

¹³⁸ Remziye Yılmaz (ed.), *Kültürel Çeşitlilik ve Din* (Ankara: Sinemis Yayınları, 2005), 161.

sonra üst sınıf derecelerinde verilmesi uygun görülmektedir.¹³⁹Bu yaklaşıma karşı yapılan eleştiriler ve uygulama sırasında ortaya çıkabilecek sorunlardan en önemlisi, dinler arası din öğretiminin uygulanma sırasında hangi ilkeler çerçevesinde yapılacağıdır. Çünkü dinler arası bir din öğretiminin yapılabilmesi için dinlerin mutlak hakikat ve doğrunun sadece kendilerinde bulunduğu düşüncesinden uzaklaşmaları gerekmektedir. Kendi dinlerine yönelik de eleştirel bakabilmeleri ayrıca hakikatin çeşitlilik içinde aranması gerektiği düşüncesini kabul etmelidirler. Teorik olarak ileri sürülen bu anlayışın dinler arasında keskin bir şekilde bulunan ayrılıkların açıklanması ve dinler arası öğretiminin uygulama sırasında nasıl kabul edilebileceği sorunların en önemlilerindendir.¹⁴⁰

Dinler arası din öğretim modeline yapılan eleştirilerden ve uygulama sırasında ortaya çıkacak zorluklardan bir diğeri de öğrencilerin dini kimliğinin inşasının nasıl gerçekleşeceği konusudur. Ayrıca birbirinden farklı dinler arasında öğrencinin kendini ve din anlayışını nasıl algılayacağı da önemli bir sorundur. Tüm bunların yanında böyle bir din dersini verebilecek öğretmenlerin dinlerle ilgili yeterli donanıma, pedagojik eğitime ve anlayışa sahip olmalarının gerekliliğidir.¹⁴¹

1.2.1.5. Fenomenolojik Din öğretimi

Fenomenoloji “görünüm bilimi” anlamına gelir. Edmund Husserl’e göre fenomenoloji: “Bilinçte meydana gelen zaman ve mekân dışı varlıkların dolaysız yakalanabilmesi, tabiat ilimleri ve tarihi izahları paranteze alarak sonunda indirgenemez olan öze ulaşmaktır”¹⁴² şeklinde tanımlanır.

Din araştırmalarında fenomenoloji, farklı dini bakış açılarının ve anlayışlarının olduğu gibi anlaşılabilmesi düşüncesine dayanır. Fenomenolojik anlayış, kişinin kendi inanç önyargılarından kurtulmak suretiyle diğer inançları doğru bir şekilde anlayabileceği görüşünü savunur. Din eğitiminde fenomenolojik anlayış,

¹³⁹ Bilgin, “Mezhepler Arası ve Dinler Arası Din Eğitimi ve İşbirliği”, 2.

¹⁴⁰ Çapcıoğlu, *Din Öğretiminde Yeni Yaklaşımlar Çerçevesinde İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programlarının İncelenmesi*, 54.

¹⁴¹ Doğan, *Din öğretimi Modelleri ve Mezhepler Üstü Bir Program Tasarımının Nitelikleri*, 54.

¹⁴² Süleyman Hayri Bolay, *Felsefi Terimler ve Doktrinler Sözlüğü*, (Ankara: Akçağ Yayınları, 1996), 189.

dinler arası din öğretimi yaklaşımının İngiltere’de uygulanmaya konulmuş şeklidir.¹⁴³

Fenomenolojik din öğretiminin İngiltere’de uygulanmaya başlanmasının İngiltere’nin geçirdiği tarihi süreçle doğrudan bir bağlantısı vardır. İngiltere’de 1960’ların ortalarına kadar din eğitiminin temel amaçlarından biri öğrencileri tam bir Hristiyan olarak yetiştirmektir. Fakat bu amacı gerçekleştirmede bazı sorunlar ortaya çıkmıştır. Dersin, belirlenen bu amacının aksine, Hristiyanlıktan uzaklaşmaya sebep olduğu düşüncesi ortaya çıkmaya başladı. Çünkü bu dersi alan çocuklar, okul dışında kabul görmeyen din anlayışının, okulda kendilerine kabul ettirilmek istenmesinden memnun olmadılar. Bu sebeple geleneksel din eğitiminin yerine belli bir inancın olmadığı bir din eğitimi öğretilmeye başlandı. Farklı dinlere değer verip yeni bir din anlayışı ile insanları yetiştirmek hedeflendi.¹⁴⁴

Bu sebeple ortaya çıkan fenomenolojik din eğitimi yaklaşımı, dinler arası din eğitimin alternatifi olarak ortaya konulmuştur. Böyle bir din dersinde bulunan öğrencilere, herhangi bir dini inanışın inanılmaya daha layık olduğu gibi bir anlayış sunulmadan çeşitli dini fenomenler hakkında birlikte değerlendirmeler yapılmaktadır. Bu dersi verecek olan öğretmenin, herhangi bir dine inanmış olması ise dersin hedeflerinden ayrılmadığı sürece sorun oluşturmamaktadır.¹⁴⁵

Fenomenolojik din eğitimine karşı birtakım eleştiriler yapılmıştır bunların başında şu eleştiri gelmektedir: “Fenomenolojinin açık ve tek konusu dini uygulamaların törenler ve dinin gözlemlenebilir olguları olması ve sonuç olarak inanırların motivasyonu ve mâneviyatıyla ilgilenmemesidir.”¹⁴⁶ Bu eleştirinin yanında, dinlere çok genel olarak yaklaşmasının inançların değersizliğine veya yüzeysel olarak algılanmasına sebep olması, konuların öğrencinin ilgi ve tecrübelerinde uzak oluşu, genel görecelik üzerinden dinleri ele alması şeklindedir.¹⁴⁷

¹⁴³ Kaymakcan, *Günümüz İngiltere’sinde Din Eğitimi*, 78.

¹⁴⁴ Recai Doğan, Remziye Ege, *Din Eğitimi El Kitabı*, 132.136.

¹⁴⁵ Recai Doğan, Remziye Ege, *Din Eğitimi El Kitabı*, 132. 136.

¹⁴⁶ Çapcıoğlu, *Din Öğretiminde Yeni Yaklaşımlar Çerçevesinde İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programlarının İncelenmesi*, 60-61.

¹⁴⁷ Çapcıoğlu, *Din Öğretiminde Yeni Yaklaşımlar Çerçevesinde İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programlarının İncelenmesi*, 60-61.

1.3. Cumhuriyet'ten Günümüz Türkiye'sine Din Öğretimi ve Din Öğretimi Modellerinin Seyri

Ülkemizde Cumhuriyet tarihi süreci içerisinde birçok din öğretimi programı hazırlanmıştır. Özellikle Tanzimat'tan itibaren toplumsal ve siyasal değişimler dikkate alınarak din öğretimine dair önemli çalışmalar yapılmıştır. 1839 ‘‘Tanzimat Fermanı’’ ile geleneksel eğitim anlayışında pek çok değişiklik olmuştur. Yapılan çalışmaların en önemlisi medreselerin ıslahının mümkün olmayacağı düşüncesiyle onların yanında batılı tarzda modern mekteplerin kurulmasıdır.¹⁴⁸ Nitekim bu dönemde din eğitimi, genel eğitim sisteminden ayrılmıştır. Böylece din eğitim-öğretimi adı altında müstakil bir program ortaya çıkmıştır.¹⁴⁹ Cumhuriyetin ilanından itibaren ülkemizde din öğretimi politikaları ve uygulamalarında pek çok değişiklikler olmuştur. Bu doğrultuda değişen zamanın özelliklerine göre yeniden şekillenen din öğretimi programlarının uygulama ve esasları da farklılaşmıştır. Örneğin 1982 yılında yapılan Anayasa değişikliğiyle din dersleri zorunlu hala getirilmiştir¹⁵⁰ Cumhuriyet döneminden itibaren din eğitim ve öğretimi konusunda yapılan bu temel değişiklik, günümüz Türkiye'sinde de devam etmektedir.

Cumhuriyetin ilânı birçok alanda olduğu gibi eğitim-öğretim alanında da yeni bir sistemi beraberinde getirmiştir. Yeni devletin kuruluşunda ve toplumun şekillenmesinde eğitim faaliyetleri oldukça önemli bir yere sahip olmuştur. Bu doğrultuda din eğitimi konusu önemsenmiş ve yeni kurulan devletin gelişen şartlara uyum sağlamasında önemli bir vazife üstlenmiştir. Din eğitimi alanında alınan kararların ve hazırlanan eğitim modellerinin temel amacı, din ve inanç alanlarında yanlış olarak ifade edilen düşünce sistemlerini ortadan kaldırmaktır.¹⁵¹

Tevhîd-i Tedrîsât Kanunu'nun, 3 Mart 1924'te TBMM'nde kabul edilmesiyle bütün medrese ve mektepler, Mâarîf Vekaletine (Millî Eğitim Bakanlığına) bağlanarak eğitim ve öğretimde birlik sağlanması amaçlanmıştır.¹⁵² Bu kanunla

¹⁴⁸ Doğan - Ege, *Din Eğitimi El Kitabı*, 115.

¹⁴⁹ Doğan - Ege, *Din Eğitimi El Kitabı*, 115.

¹⁵⁰ Adıyaman, *Ortaokul Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Derslerinde İbadet Konularının Öğretiminde Mezhepler Üstü Yaklaşımın Ders Kitaplarına Yansıması*, 23.

¹⁵¹ İbrahim Aşlamacı, *Pakistan Medreselerine Model Olarak İmam Hatip Liseleri* (Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013), 44-45.

¹⁵² Mustafa Öcal, ‘‘Cumhuriyet Döneminde Türkiye’de Din Eğitimi ve Öğretimi’’, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/1 (Ocak 1998), 241.

Maarif Vekaletine, İlahiyat Fakültesi ve İmam-Hatip Lisesi açma yetkisi verilmiş, 1923-1924 yılı itibarıyla de İstanbul Üniversitesi'ne bağlı bir İlahiyat Fakültesi ve yirmi dokuz yerde İmam-Hatip mektepleri açılmıştır. Bu açılan fakülte ve mektepler, ilk kez açılan eğitim-öğretim kurumları olmayıp Osmanlı Dönemi'ndeki medreselerin devamı niteliğindedir. Medrese talebelerinin yeni açılan bu okullara kayıt yaptırması şeklinde din eğitimi ve öğretimine Cumhuriyet döneminde devam edilmiştir.¹⁵³

1924 senesinde din eğitimi alanında yapılan yeni bir değişikliklerle beraber, din dersleri ortaöğretim birinci ve ikinci kademelerinde alınmış zarurî dersler kategorisine dahil edilmiştir.¹⁵⁴ Ayrıca bu senede yapılan bir diğer önemli değişiklik ise ilkokul müfredatında “Kur’ân-ı Kerîm ve Din Dersleri”¹⁵⁵ adında bir ders yerini almıştır. Ayrıca din derslerinin zorunlu olma uygulaması, 1927 eğitim- öğretim yılının başına kadar varlığını devam ettirmiştir.¹⁵⁶

Cumhuriyetin ilk yıllarında din eğitimi alanında yapılan bir diğer önemli değişiklik ise, “İlk Mektep Kur’ân-ı Kerîm ve Din Dersleri Müfredat Programı”¹⁵⁷ adlı Cumhuriyet tarihinin ilk din öğretim programının hazırlanmasıdır. Hazırlanan bu ilk programın en önemli özelliği temel dini bilgilerin öğrencilere kazandırılması amacıyla tasarlanmasıdır. Ayrıca bu din öğretimi programında gelenek ve göreneklerin öğrencilere öğretilerek gelecek nesillere aktarımının istenmesi de dikkat çeken bir diğer önemli husustur.¹⁵⁸ Hazırlanan ilk din öğretimi programında yer alan bu yaklaşımlardan anlaşıldığı üzere bu program, mezhepsel bir din eğitim-öğretim yöntemi ile derslerin işlenmesini ön görmektedir.¹⁵⁹ Ancak din programında yer alan bu ilke ve hedeflerin, yeni eğitim sistemine uygulanması çeşitli sebeplerden ötürü

¹⁵³ Öcal, “Cumhuriyet Döneminde Türkiye’de Din Eğitimi ve Öğretimi”, 241-245.

¹⁵⁴ Mehmet Zeki Aydın, “Okulda Din Dersi Tartışmaları (Türkiye’de Din Dersinin Tarihi, Teorik Yapısı, Bazı Ülkelerle Karşılaştırılması)”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10/2 (Aralık 2007), 7-51.

¹⁵⁵ Aydın, “Okulda Din Dersi Tartışmaları”, 20.

¹⁵⁶ Aydın, “Okulda Din Dersi Tartışmaları”, 50.

¹⁵⁷ Adıyaman, *Ortaokul Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Derslerinde İbadet Konularının Öğretiminde Mezhepler Üstü Yaklaşımın Ders Kitaplarına Yansıması*, 24-25.

¹⁵⁸ Adıyaman, *Ortaokul Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Derslerinde İbadet Konularının Öğretiminde Mezhepler Üstü Yaklaşımın Ders Kitaplarına Yansıması*, 24.

¹⁵⁹ Adıyaman, *Ortaokul Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Derslerinde İbadet Konularının Öğretiminde Mezhepler Üstü Yaklaşımın Ders Kitaplarına Yansıması*, 25.

tam olarak gerçekleştirememiştir. Dolayısıyla hazırlanan bu din öğretimi programı, araştırmacılar tarafından “geçiş programı”¹⁶⁰ olarak nitelendirilmiştir.

Cumhuriyetin ilk yıllarında din eğitim ve öğretimi alanında yapılan bir diğer çalışma ise 1926 yılında, tarihin ikinci din öğretimi programının yayımlanmasıdır. Hazırlanan bu programın adı “İlk Mektep Ma'lumat-ı Diniye Müfredat Programı”dır.¹⁶¹ Ayrıca yeni hazırlanan bu öğretim programında, 1924'te getirilen “Kur’ân-ı Kerîm ve Din Dersleri” ibaresindeki Kurân-ı Kerîm kısmı çıkarılmıştır. Bu modelin en önde gelen özelliği bir öncekiyle benzer şekilde, İslâm dininin temel ilkelerine dayanmasıdır. Ancak bu programı bir öncekinden ayıran diğer bir husus ise din eğitiminde akıl merkezli bir yöntemi esas almasıdır.¹⁶² Ayrıca öğrencilerin yanlış dinî düşüncelerden arındırılması ve onların manevî yönlerinin geliştirilerek toplumun kalkınma ve gelişmesine katkı sağlamaları da bu programın diğer alt hedefleri arasında yer almaktadır. Dolayısıyla Cumhuriyet tarihinin ikinci programı olarak hazırlanan bu din öğretimi programının en temel amacı, İslâm dininin uygulama ve esaslarını aklî ilkelere dayandırmak ve bu doğrultuda bir din eğitim sistemi kurmaktır.¹⁶³

Din öğretimi programında 1930 yılına kadar herhangi bir değişiklik söz konusu olmamıştır. 1930 yılında ise din derslerinin seçimi konusunda önemli ve farklı bir karar alınmıştır. Buna göre merkezî yerleşim yerlerinde ilkokul kademesinde yer alan din dersleri isteğe bağlı olarak seçmeli ders statüsü kazanırken, taşrada yer alan ilkokul kademesindeki din dersinin seçiminin zorunluluğu devam ettirilmiştir.¹⁶⁴ Öğretim programında yer alan bu değişikliğin yapılmasında birtakım etkenler söz konusudur. Bu farklılığın en önemli sebebi, birbirinden farklı inanç ve mezhebî görüşlerden oluşan bir toplum için din dersinin zorunlu olmasına ihtiyaç hâsıl olmayacağı düşüncesidir. Böylece mezhebî ayrılıklara sahip bir topluma, temel

¹⁶⁰ Adıyaman, *Ortaokul Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Derslerinde İbadet Konularının Öğretiminde Mezhepler Üstü Yaklaşımın Ders Kitaplarına Yansıması*, 25.

¹⁶¹ Tuğrul Yürük, *Cumhuriyet Dönemi Din Öğretimi Program Anlayışları* (Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011). 67-71.

¹⁶² Yürük, *Cumhuriyet Dönemi Din Öğretimi Program Anlayışları*, 68.

¹⁶³ Yürük, *Cumhuriyet Dönemi Din Öğretimi Program Anlayışları*, 69-71.

¹⁶⁴ Adıyaman, *Ortaokul Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Derslerinde İbadet Konularının Öğretiminde Mezhepler Üstü Yaklaşımın Ders Kitaplarına Yansıması*, 25.

millî ve manevî ilkelerin kazandırılması daha kolay ve kalıcı bir hâl alacaktır.¹⁶⁵ 1930 yılında alınan bu kararda, yaşanan bazı siyasî gelişmeler de etkili olmuştur. Bu dönemi etkisi altına alan Şeyh Sait isyanı ve Menemen vakıaları bunlardandır. Dinî birtakım söylemlerle ortaya çıkan bu olaylar neticesinde devletin kurulmasında kabul edilen temel ilkelerden biri olan laik düşüncenin, dini eğitime bakış açısı da değişmiştir.¹⁶⁶ Bunlara ek olarak yalnızca deney ve gözlemle elde edilen bilimsel bilginin popülarite kazanması da din hakkında olumsuz söylemlerin çoğalarak yayılmasını beraberinde getirmiştir. Dolayısıyla yaşanan bu gelişmeler din dersleriyle ilgili kararların alınmasında etkili olan bir diğer olgudur.¹⁶⁷

Din dersinin zorunluluktan kaldırılıp seçmeli hale getirilmesiyle birlikte, eğitim programında da bu derse yer verilmemesi olarak uygulanmıştır. Bu uygulama toplum nezdinde tepki almıştır. Bu doğrultuda din eğitimi alanında oluşan büyük boşluğun yerini dolduracak birtakım yöntemlere başvurmışlardır.¹⁶⁸ Ancak uygulanan politikalarla, halkın dinini öğrenmek için başvurduğu bu yöntemlere izin verilmemiştir. Din eğitiminin verilmediği dönemlerde, halkın kendi imkanlarıyla dini öğrenmeye çalışması farklı ve eksik din anlayışlarının ortaya çıkmasına sebep olmuş ve bu durum beraberinde bazı sorunları getirmiştir. Nitekim ortaya çıkan bu sorunlar, din eğitiminin devlet eliyle oluşturulan belli bir plan dahilinde verilmesi yönündeki düşüncenin ortaya çıkmasına neden olmuştur.¹⁶⁹

1930 yılında hazırlanan eğitim programında dikkat çekilmesi gereken bir diğer husus da modelin içeriğine göre kimsenin dinine, itikadına ve işine karışmamanın gerekliliği vurgulanmaktadır. Ayrıca dinî ve dünyevî alanların birbirinden ayrılması gerektiği hususu programın temel hedeflerindendir.¹⁷⁰ Bu programın en farklı yönü, sunmuş olduğu dinî düşüncelere yeni bir bakış getiren bu

¹⁶⁵ Adıyaman, Ortaokul Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Derslerinde İbadet Konularının Öğretiminde Mezhepler Üstü Yaklaşımın Ders Kitaplarına Yansıması, 25.

¹⁶⁶ Fatih Bedirhanoğlu, *Toplumsal Hareketler Bağlamında Şeyh Sait İsyanı* (Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010), 87. İsmail Kurtoglu, *Menemen Olayı* (Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2000), 33.

¹⁶⁷ Adıyaman, *Ortaokul Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Derslerinde İbadet Konularının Öğretiminde Mezhepler Üstü Yaklaşımın Ders Kitaplarına Yansıması*, 26.

¹⁶⁸ Adıyaman, *Ortaokul Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Derslerinde İbadet Konularının Öğretiminde Mezhepler Üstü Yaklaşımın Ders Kitaplarına Yansıması*, 26.

¹⁶⁹ Adıyaman, *Ortaokul Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Derslerinde İbadet Konularının Öğretiminde Mezhepler Üstü Yaklaşımın Ders Kitaplarına Yansıması*, 26.

¹⁷⁰ Yürük, *Cumhuriyet Dönemi Din Öğretimi Program Anlayışları*, 88.

özelliğidir. Zira Cumhuriyetin ilk yıllarında hazırlanan din öğretimi programlarında “mezhebî din öğretimi anlayışı”¹⁷¹ yer almaktayken, bu senede hazırlanan programda ise bu düşünce yerini bilimin öncülük ettiği inanç hürriyetine bırakmıştır. Bu din öğretimi programı ile birlikte artık İslâm dininin temel düşünce sistemi genel olarak anlatılmakta, mezhepsel farklılıklara girilmemektedir.¹⁷²

1946 yılına gelince din öğretimi noktasında bir takım olumlu gelişmeler yaşanmıştır. Çok partili döneme geçilmesi ve Demokrat Partinin güçlenmesiyle beraber iktidarın uygulamış olduğu din politikası da değişmeye ve yumuşamaya başlamıştır. Nitekim 1949’da okullara seçmeli din dersinin konulması bu durumun bir sonucudur.¹⁷³ Bu tarihten itibaren din dersleri tekrar müfredatta yerini almıştır. İlkokul dördüncü ve beşinci sınıflarda din dersi okutulmaya başlanmıştır. Ancak bu karar, haftada iki ders saati ve velilerin onayı olması koşuluyla uygulanmıştır.¹⁷⁴ Zira bu uygulamaya göre din dersinin seçiminde gönüllük esastır. Dolayısıyla öğrencilerin almış oldukları bu din dersinin sınıf kademelerini geçmeleri konusunda bir etkisi bulunmamaktadır. Öğrenciler de olduğu gibi öğretmenler için de bu dersi anlatma zorunluluğu bulunmamaktadır. Bu dersin verilmesindeki en temel hedef, insanların sahip oldukları din ve vicdan özgürlüğü haklarıdır.¹⁷⁵

1950’li yıllara gelindiğinde ise Türkiye’de din eğitimi ve din dersleri konularında önceki dönemlerden farklı bir sürece girilmiştir. Bu yıllarda çok partili siyaset anlayışının benimsenmesiyle birlikte din eğitimi alanında da birtakım gelişmeler yaşanmıştır. Bu dönemde yapılan en önemli değişiklik, alınan resmî bir karar ile din derslerinin tekrar din öğretimi programına dahil edilmesidir.¹⁷⁶ Buna göre din derslerinin haftada bir ders saati olmak üzere okutulmasına karar verilmiştir. Ayrıca bu kararın dikkat çeken bir diğer özelliği ise bir öğrenci din dersine katılmak istemediği veya veli çocuğunun bu dersi almasını onaylamadığı takdirde bu

¹⁷¹ Yürük, *Cumhuriyet Dönemi Din Öğretimi Program Anlayışları*, 90.

¹⁷² Yürük, *Cumhuriyet Dönemi Din Öğretimi Program Anlayışları*, 90-91.

¹⁷³ Doğan - Ege, *Din Eğitimi El Kitabı*, 119.

¹⁷⁴ Doğan - Ege, *Din Eğitimi El Kitabı*, 119-120.

¹⁷⁵ Doğan - Ege, *Din Eğitimi El Kitabı*, 120-121.

¹⁷⁶ Adıyaman, *Ortaokul Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Derslerinde İbadet Konularının Öğretiminde Mezhepler Üstü Yaklaşımın Ders Kitaplarına Yansıması*, 26.

beyanlarını yazıya dökerek okula bildirmeleri gerekliliğidir.¹⁷⁷ Ayrıca bu yıllardaki din öğretimi programında öğrencilere temel dini bilgiler kazandırılmak istenmiştir.¹⁷⁸

1950 yılında din öğretim programında yapılan bu değişiklikten 1956 yılına kadar din öğretimi programında herhangi bir değişiklik yapılmadan alınan kararlar uygulanmıştır. 1956 senesinde alınan yeni kararda ise mevcut programa birtakım eklemelerde bulunulmuştur. Buna göre Ortaöğretim kademesinde yer alan 6. ve 7. sınıf öğrencileri de din dersi seçimine dahil edilmiştir.¹⁷⁹ Ayrıca bu kademelerde din dersi seçilmesi halinde, diğer dersler gibi öğrencinin sınıfı tamamlaması noktasında bu dersin de etkisi bulunacaktır. Bu öğretim programının en önemli özelliği kapsayıcı bir şekilde diğer dinlere dair bilgileri de içermesidir. Ancak dinlerle ilgili öğrencilere aktarılan bilgiler, mezhebî din öğretimi yaklaşımı çerçevesinde ve İslâmî bakış açısı üzerinden verilmiştir.¹⁸⁰ Ayrıca belirtmek gerekir ki, bu yıllarda din dersleri, öğrencilerin temel dinî değerlerin yanında bir takım manevî ve kültürel değerlerin kazandırılmasının hedeflendiği dersler olarak da nitelendirilmiştir.¹⁸¹

1961 tarihli yeni anayasada din eğitim-öğretim faaliyetleri tekrardan güvence altına alınmıştır. Buna göre gerek kişilerin kendi isteği gerekse küçük yaştaki bireylerin veli izinleri neticesinde, bireyler din eğitimi alma hakkına sahip olabilmektedirler¹⁸²

1974 senesine gelince ise Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı'nın yayımlamış olduğu resmî genelgeyle, "Ahlak Bilgisi"¹⁸³ dersi zorunlu bir ders haline gelmiştir. Ahlak dersleri daha sonra Din Bilgisi dersleriyle birleştirilerek "Din ve Ahlak Bilgisi"¹⁸⁴ adıyla eğitim programında yerini almıştır. Devam eden süreçte yine Talim ve Terbiye Kurulunun onayıyla bu ders "Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi"

¹⁷⁷ Adıyaman, *Ortaokul Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Derslerinde İbadet Konularının Öğretiminde Mezhepler Üstü Yaklaşımın Ders Kitaplarına Yansıması*, 27.

¹⁷⁸ Adıyaman, *Ortaokul Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Derslerinde İbadet Konularının Öğretiminde Mezhepler Üstü Yaklaşımın Ders Kitaplarına Yansıması*, 27.

¹⁷⁹ Yürük, *Cumhuriyet Dönemi Din Öğretimi Program Anlayışları*, 103-104

¹⁸⁰ Hatice Gündüz, *İlköğretim Din Dersi Kitaplarında Diğer Dinlerin Öğretimi* (Zorunlu Din Eğitimi Öncesi ve Sonrası Dönemlere Ait Ders Kitapları Üzerinde Karşılaştırmalı Bir Araştırma) (Yüksek lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008), 30-32.

¹⁸¹ Yürük, *Cumhuriyet Dönemi Din Öğretimi Program Anlayışları*, 103-104.

¹⁸² Doğan - Ege, *Din Eğitimi El Kitabı*, 120-121.

¹⁸³ Doğan- Ege, *Din Eğitimi El Kitabı*, 121.

¹⁸⁴ Doğan- Ege, *Din Eğitimi El Kitabı*, 121.

adını almıştır. Bu tarihten günümüze kadar da bu ad ile din dersleri okutulmaya devam edilmiştir.¹⁸⁵

1982 yılında kabul edilen yeni anayasa ile birlikte yine din öğretim programında bazı değişiklikler yapılmıştır. Bu anayasa kararı ile ilk ve orta öğretim kademeleri din öğretimi programlarında haftada iki ders saati olmak üzere “Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi” dersi zorunlu dersler arasına dahil edilmiştir.¹⁸⁶

Kabul edilen yeni anayasa ile birlikte Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersiyle ilgili yapılan bu köklü değişiklik, bu yıldan itibaren ders içeriğine dair çeşitli çalışmaları da beraberinde getirmiştir. Bu önemli gelişme, din eğitim ve öğretimine verilen önemi artırarak bu alanda akademik araştırma ve çalışmaların artmasına sebep olmuştur. 1980 sonrasında Din Eğitimi Anabilim Dalları kurulmuş, din eğitimi alanında bilimsel çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Bunun neticesinde program geliştirme çalışmaları başlamıştır.¹⁸⁷

1982 anayasasıyla din öğretimi programlarında yapılan bu önemli değişiklikten sonraki yıllarda bu karar doğrultusunda yeni din eğitimi modelleri sunulmuştur. Ancak bu modeller içerik olarak değişik bir kararı barındırmamaktadır.¹⁸⁸ Bu yıllarda hazırlanan din programları laiklik ilkesi çerçevesinde İslâm dini hakkında temel bilgileri vermeyi hedeflemektedir. Aynı zamanda bu din eğitim anlayışı içerisinde, öğrencilere batıl inanışlardan arınmış, akıl ve bilimin öncülüğünde bir din eğitimi verilmesi hedeflenmiştir. Akla ve bilime önem verilerek din dersleri üzerinden batıl inanç ve fikirlerden uzak durulması ve öğrencilerin bilimsel görüşler kazanması amaçlanmıştır.¹⁸⁹

2000 yılına kadar din öğretimi programında bir değişiklik yapılmaksızın mevcut program üzerinden eğitim-öğretim faaliyetleri sürdürülmüştür. 2000 yılına gelince ise din öğretimi modeli yeniden güncellenmiştir. Değişen programın merkezinde bilimsel esaslar yer almaktadır. Bu din eğitim sisteminin temelinde ise kültürel yozlaşmayı önlemek amacıyla bireye manevî değerlerinin kazandırılması yer

¹⁸⁵ Doğan- Ege, *Din Eğitimi El Kitabı*, 121.

¹⁸⁶ Adıyaman, *Ortaokul Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Derslerinde İbadet Konularının Öğretiminde Mezhepler Üstü Yaklaşımın Ders Kitaplarına Yansıması*, 29.

¹⁸⁷ Adıyaman, *Ortaokul Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Derslerinde İbadet Konularının Öğretiminde Mezhepler Üstü Yaklaşımın Ders Kitaplarına Yansıması*, 29-30.

¹⁸⁸ Yürük, *Cumhuriyet Dönemi Din Öğretimi Program Anlayışları*, 140-146.

¹⁸⁹ Yürük, *Cumhuriyet Dönemi Din Öğretimi Program Anlayışları*, 140-146.

almaktadır.¹⁹⁰ Aynı zamanda toplumsal olarak sağduyusu yüksek öğrenciler yetiştirmek de programda yer alan bir diğer değişikliktir. Bu programda kişilerin dini tam olarak anlayarak yorumlamaları ve dinin Allah ve toplumla olan yönlerini de iyice kavramaları amaçlanmaktadır. Yaşam boyu öğrenme öğretisini din eğitimi alanında da uygulanması ve dinî bilgilerin bu şekilde kalıcı hale gelmesi hedeflenmektedir. Ayrıca bu modelde körü körüne bir inanmadan ziyade araştırarak ve sorgulayarak dinî anlama öncelenen hususların başında gelmektedir.¹⁹¹

2004 yılında yapılan program güncellemesiyle beraber, DKAB öğretim programında bazı yaklaşımlar ilk defa gündeme getirilmiştir. Buna göre artık din öğretimi modelleri “din bilimsel yaklaşım”¹⁹² çerçevesinde ele alınacaktır. Ayrıca genel eğitim programı içerisinde merkeze alınan çoklu zekâ kuramı ve yapılandırmacı eğitim yaklaşımı din öğretimi programında da esas alınmıştır.¹⁹³ Buna göre dinî eğitim-öğretim faaliyetlerinin merkezinde öğrenci yer almaktadır. Din öğretimi sürecinde, öğrenci dinî olguları bizzat sorgulayarak araştıran ve öğrendiklerini de hayatına uygulayan bir konumda yer almaktadır. Bu tür özellikler ile din öğretimindeki klasik anlayıştan farklı bir din öğretimi ortaya konmak istenmiştir. Bunula beraber bu programda, mezhepleri dinin farklı anlayış ve yorum biçimleri olarak gören, dinin sevgi ve hoşgörü boyutunu öne çıkaran ve bunların bilincinde olan bireyler yetiştirmek hedeflenmiştir.¹⁹⁴

2000 yılında yapılan değişiklikte dikkat çeken bir diğer nokta ise mezhepler üstü bir din öğretimi anlayışının ortaya çıkmasıdır. Bütüncül bir bakış içerisinde mezhebî farklılıkları da dikkate alan bir program geliştirilmiştir. Zira 2000 yılına kadar bu netlikte bir mezhepler üstü din eğitimi anlayışının ilkeleri müfredatta yer almamıştır.¹⁹⁵

¹⁹⁰ Doğan - Ege, *Din Eğitimi El Kitabı*, 123-124.

¹⁹¹ Doğan - Ege, *Din Eğitimi El Kitabı*, 123-124.

¹⁹² Adıyaman, *Ortaokul Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Derslerinde İbadet Konularının Öğretiminde Mezhepler Üstü Yaklaşımın Ders Kitaplarına Yansıması*, 31-32

¹⁹³ Adıyaman, *Ortaokul Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Derslerinde İbadet Konularının Öğretiminde Mezhepler Üstü Yaklaşımın Ders Kitaplarına Yansıması*, 32.

¹⁹⁴ Adıyaman, *Ortaokul Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Derslerinde İbadet Konularının Öğretiminde Mezhepler Üstü Yaklaşımın Ders Kitaplarına Yansıması*, 32-33.

¹⁹⁵ Mahmut Nadir Okumuş, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Programlarında Farklı Din ve İnançların Öğretimi* (Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013).61-65

2010 yılında ise DKAB öğretim programında yapılan değişiklikle birlikte Alevilik ve Bektaşilik konuları da ders kitaplarındaki yerini almıştır. Yeni programa uygun olarak hazırlanan DKAB ders kitaplarında Alevilik-Bektaşilik tasavvufi akımı, ayrıntılarıyla birlikte müstakil başlıklar altında işlenmiştir.¹⁹⁶

2018 yılında kapsamlı bir düzenleme yapılarak tüm öğretim kademelerinin programları güncellenmiştir. Yenilenen bu eğitim programının genel hedefleri şu şekilde belirlenmiştir: “Dinin hayatı anlamlandırmadaki rolünü fark eden; millî, mânevî ve ahlâki değerleri benimseyen; farklılıklarla bir arada yaşama becerisi kazanmış bireyler yetiştirmektir.”¹⁹⁷

Güncellenen bu öğretim programında bireylerin üst bilişsel becerilerinin geliştirilmesi hedeflenmiş olup, kalıcı ve anlamlı öğrenmeyi sağlayan tüm faaliyetler desteklenmektedir. Programın geneli incelendiğinde yaparak ve yaşayarak öğrenme yaklaşımını benimseyen, gündelik yaşamla uyumlu bir eğitim anlayışının öncelendiği görülmektedir.¹⁹⁸

2018 yılında yayımlanan DKAB öğretimi programlarının temel felsefesi ve genel amaçları ise şu şekilde ifade edilmektedir:

İslam dini ve diğer dinleri betimleyici yaklaşımla öğretime konu etmeyi amaçlamıştır. İslam dini, Kur'an ve sünnetin ortaya koyduğu temel ilkeler çerçevesinde esas alınmıştır. İslam düşüncesinde ortaya çıkan yorumlar bilimsel bir metotla ve mezhepler üstü bir yaklaşımla ele alınmıştır. Yaşayan diğer dinler ise bilimsel bir metotla, dinler açılımı ve olgusal bir yaklaşımla öğretime konu edilmiştir.¹⁹⁹

Bu temel felsefe ve amaç doğrultusunda din öğretimi programlarında itikadî-siyasî, ameli-fikhî mezheplere ve tasavvufi akımlara doğrudan yer verilerek, öğrencilerin İslâm düşüncesinde bulunan yorum farklılıklarını mezhepler üstü yaklaşımla tanımaları hedeflenmiştir. 2018 DKAB öğretim programlarındaki temel amaç öğrencilerin İslâm dinini tanımalarını sağlamaktır. Bunun yanında Hz. Peygamber'in dini aktarma, anlatma ve açıklamadaki rolü de kazandırılmak istenen

¹⁹⁶ Adıyaman, *Ortaokul Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Derslerinde İbadet Konularının Öğretiminde Mezhepler Üstü Yaklaşımın Ders Kitaplarına Yansıması*, 34.

¹⁹⁷ MEB, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi (4-8. sınıflar) öğretim Programı*, 7-9. MEB, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi (9-12. sınıflar) öğretim Programı*, 7-9.

¹⁹⁸ MEB, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi (4-8. sınıflar) öğretim Programı*, 7-9. MEB, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi (9-12. sınıflar) öğretim Programı*, 7-9.

¹⁹⁹ MEB, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi (4-8. sınıflar) öğretim Programı*, 7-8. MEB, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi (9-12. sınıflar) öğretim Programı*, 7-8.

diğer hedeflerin başında gelmektedir. Ayrıca programın bir diğer önemli yönü de temel değerlerimizin oluşumunda, İslâm dininin etkisinin vurgulanmasıdır.²⁰⁰

²⁰⁰ MEB, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi (4-8. sınıflar) öğretim Programı*, 7-8. MEB, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi (9-12. sınıflar) öğretim Programı*, 7-8.

2. BULGULAR VE YORUM

Bu bölümde, DKAB ders kitaplarında İslâm düşüncesinde yorum farklılıkları olarak yer alan mezhep olgusuyla bağlantılı konular incelenerek araştırmanın bulgularına yer verilmiştir. Öncelikle sınıf kademelerine ait öğretim programlarında bulunan üniteler ve kazanımlar tanıtılacak olup, daha sonra DKAB ders kitapları içeriğinde tespit edilen araştırmanın bulgularına yer verilecektir. DKAB ders kitaplarında mezhep olgusuyla ilgili konular incelenirken, itikadî ve siyasî mezheplere dair verilen betimleyici bilgilerin yanında inanç ve kelâm konularına ilişkin mezhepler arası tartışmalı konuların DKAB ders kitaplarına yansımaları tespit edilecektir.

İslâm düşüncesinde ortaya çıkan yorumlar, DKAB ilköğretim ve ortaöğretim programlarında: “İnançla ilgili yorumlar, fikhî yorumlar ve tasavvufî yorumlar”²⁰¹ başlıkları altında ele alınmaktadır. Çalışmamızın bir İslâm Mezhepleri Tarihi Bilimi alanı çalışması oluşu dolayısıyla ameli-fikhî mezhepler ve tasavvufî akımlara dair verilen betimleyici bilgiler, mezhepler üstü din öğretimi anlayışına uygunluğu açısından incelenecek olup, ders kitapları içeriğinde görüşlerine dair verilen bilgilerin değerlendirilmesi yapılmayacaktır.

DKAB ders kitapları içeriğinde bulunan bilgiler hakkında analiz ve yorumlar yapılırken, Millî Eğitim Bakanlığı tarafından hazırlanan DKAB ders kitaplarında birincil kaynak olarak kullanılan, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* kullanılacak olup, gerekli durumlarda akademik çalışmalara başvurulacaktır.

2.1. İlköğretim DKAB (4. 5. 6. 7. 8.) Ders Kitaplarında Mezhep Olgusunun İşlenişi

İlköğretim düzeyinde incelenen DKAB öğretim programı ve ders kitaplarında araştırmanın problemiyle doğrudan ilişkili olarak 7. Sınıf “İslâm Düşüncesinde Yorumlar” ünitesi bulunmaktadır. Diğer ilköğretim sınıf kademelerine ilişkin ünite ve kazanımlar tanıtılıp, ders kitapları içeriğinde çalışmamızın problemiyle ilgili tespit edilen bulgulara yer verilmiştir.

²⁰¹ MEB, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi (4-8. sınıflar) öğretim Programı*, 35. MEB, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi (9-12. sınıflar) öğretim Programı*, 24.

2.1.1. DKAB 4. Sınıf Ders Kitabı İçeriği

4. Sınıf düzeyinde DKAB dersi öğretim programı beş farklı üniteden oluşmaktadır. Bu ünitelerin konuları ve kazanımları Tablo 1’te verilmiştir.

Tablo 1. DKAB dersi 4. sınıf üniteler ve kazanımlar şeması²⁰²

Üniteler	Kazanımlar
4.1. Günlük Hayattaki Dinî İfadeler	4.1.1. Dinî ifadeleri, günlük konuşmalarda doğru ve yerinde kullanır. 4.1.2. Tekbir ve salavatı söyler. 4.1.3. Dilek ve dualarda kullanılan dinî ifadelerle örnekler verir. 4.1.4. Sübhaneke duasını okur, anlamını söyler.
4.2. İslâm’ı Tanıyalım	4.2.1. İslâm’ın inanç esaslarını sıralar. 4.2.2. İslâm’ın şartlarını söyler. 4.2.3. Kur’an-ı Kerim’in iç düzeni ile ilgili kavramları tanımlar. 4.2.4. Âmentü duasını okur, anlamını söyler.
4.3. Güzel Ahlak	4.3.1. Bireyin güzel ahlaklı olmasında dinin rolünü fark eder. 4.3.2. İnsani ilişkilerin gelişmesinde sevgi ve saygının önemini ve gerekliliğini savunur. 4.3.3. Fâtiha suresini okur, anlamını söyler.
4.4. HZ. Muhammed’i Tanıyalım	4.4.1. Hz. Muhammed’in (s.a.v.) doğduğu çevrenin genel özelliklerini açıklar. 4.4.2. Hz. Muhammed’in (s.a.v.) aile büyüklerini tanır. 4.4.3. Hz. Muhammed’in (s.a.v.) doğumu, çocukluk ve gençlik yıllarını özetler. 4.4.4. Hz. Muhammed’in (s.a.v.) çocukluk ve gençlik yıllarındaki davranışlarını kendi hayatı ile ilişkilendirir. 4.4.5. Hz. Muhammed’in (s.a.v.) Mekke ve Medine yıllarını özetler. 4.4.6. Salli ve Barik dualarını okur, anlamını söyler.
Din ve Temizlik	4.5.1. İslâm dininin temizliğe verdiği öneme örnekler verir. 4.5.2. Temiz ve düzenli olmaya özen gösterir.

4. Sınıf DKAB ders kitabı, öğretim programında belirlenen ünite ve başlıklar altında incelenmiştir. Ancak ünitelerde ve kazanımlarında araştırmanın problemiyle doğrudan ilişkili bir bağlantı tespit edilememiştir.

Bu durum da DKAB derslerinin zorunlu olarak ilk kez okutulduğu 4. Sınıf kademesinde İslâm içi yorum farklılıklarına değinilmediğini, mezhepler üstü din öğretimi anlayışına uygun olarak, İslâm dini hakkında giriş mahiyetinde temel bilgiler verildiğini göstermektedir. Ayrıca kazanımların içerikleri incelendiğinde İslâm dinine, Kur’an ve sünnetin ortaya koyduğu temel ilkeler çerçevesinde yaklaşıldığı mezhebî bir ayrıma gidilmediği ve başlıca itikadî-siyasî ve ameli-fikhî

²⁰² MEB, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi (4-8. sınıflar) öğretim Programı*, 16-21.

akımlar tarafından ortak kabul gören görüşlerin öğretime konu edinildiği görülmüştür.²⁰³

2.1.2. DKAB 5. Sınıf Ders Kitabı İçeriği

5. Sınıf düzeyinde DKAB dersi öğretim programı beş farklı üniteden oluşmaktadır. Bu ünitelerin konuları ve kazanımları Tablo 2’te verilmiştir.

Tablo 2. DKAB dersi 5. sınıf üniteler ve kazanımlar şeması²⁰⁴

Üniteler	Kazanımlar
5.1. Allah İnancı	5.1.1. Evrendeki mükemmel düzen ile Allah’ın (c.c.) varlığı ve birliği arasında ilişki kurar. 5.1.2. Allah’ın (c.c.) her şeyin yaratıcısı olduğunu fark eder. 5.1.3. Allah’ın (c.c.) Rahmân ve Rahîm isimlerinin yansımalarına örnekler verir. 5.1.4. Allah’ın (c.c.) her şeyi işittiğinin, bildiğinin, gördüğünün ve her şeye gücünün yettiğinin farkında olur. 5.1.5. Allah’a (c.c.) imanın, insan davranışlarına etkisini fark eder. 5.1.6. Duanın anlamını ve önemini örneklerle açıklar. 5.1.7. Hz. İbrahim’in (a.s.) tevhide davetini özetler. 5. 1. 8. İhlâs suresini okur, anlamını söyler.
5.2. Ramazan ve Oruç	5.2.1. Ramazan ayı ve orucun önemini fark eder. 5.2.2. Ramazan ayı ve oruçla ilgili kavramları örneklerle açıklar. 5.2.3. Kültürümüzde Ramazan ve oruçla ilgili gelenekleri tanıır. 5.2.4. Hz. Davud’un (a.s.) hayatını özetler. 5.2.5. Rabbena dualarını okur, anlamını söyler.
5.3. Adap ve Nezaket	5.3.1. Toplumsal hayatta nezaket kurallarına uygun davranışlar sergilemeye özen gösterir. 5.3.2. Selamlaşma adabına riayet eder. 5.3.3. İletişim ve konuşma adabına uygun davranır. 5.3.4. Sofra adabına riayet eder. 5.3.5. Hz. Lokman’ın (a.s.) öğütlerini hayatına yansıtmaya özen gösterir. 5.3.6. Tahiyat duasını okur, anlamını söyler.
5.4.Hz. Muhammed ve Aile Hayatı	5.4.1. Hz. Muhammed’in (s.a.v.) Hz. Hatice (r.a.) ile evlilik sürecini özetler. 5.4.2. Hz. Muhammed’in (s.a.v.) aile içi iletişimine örnekler verir. 5.4.3. Hz. Muhammed’in (s.a.v.) aile fertlerinin güzel davranışlarını değerlendirir. 5.4.4. Hz. Hasan (r.a.) ve Hz. Hüseyin’in (r.a.) ahlaki erdemlerini kendisine örnek alır. 5.4.5. Kevser suresini okur, anlamını söyler.
5.5. Çevremizde Dinin İzleri	5.5.1. Mimarimizde yer alan dinî motifleri inceler. 5.5.2. Musikimizde dinin izlerine örnekler verir. 5.5.3. Edebiyatımızdan dinin izlerine örnekler bulur. 5.5.4. Örf ve âdetlerimizde yer alan dinî unsurları fark eder. 5.5.5. Hz. Süleyman’ın (a.s.) hayatını özetler.

²⁰³ Yiğit vd., *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 4. Sınıf Ders Kitabı*, 12-129.

²⁰⁴ MEB, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi (4-8. sınıflar) öğretim Programı*, 21-25.

5. Sınıf DKAB ders kitabı, öğretim programında belirlenen ünite ve başlıklar altında incelenmiştir. Ünitelerde ve kazanımlarında araştırmanın problemiyle doğrudan ilişkili bir bağlantı tespit edilememiştir. Ancak konuların işlenişi ve ele alınışında mezhepler üstü din öğretim anlayışının bir yansıması olarak aşağıdaki verilere ulaşılmıştır.

“Allah inancı ünitesi, Allah ile irtibat: dua”²⁰⁵ konu başlığı altında, farklı dua örneklerine yer verilmektedir. Bu dua örnekleri içerisinde Hz. Ali’ye ait bir dua örneği, Hz. Aişe’nin Hz. Peygamberden öğrendiği bir dua ve Alevi-Bektaşî klasiklerinden dua ile ilgili bir dörtlüğe yer verilmiştir.²⁰⁶ İncelenen konu başlığı altında farklı dua örneklerine yer verilmesi ülkemizde bulunan yorumsal ve mezhepsel farklılıklardan başlıcalarının dikkate alındığını göstermektedir.

“Ramazan ve Oruç ünitesi, ramazan orucu ve önemi, ramazan ve oruçla ilgili kavramlar ve Kültürümüzde Ramazan ve Oruç”²⁰⁷ başlıkları altında işlenmektedir. Ramazan orucu ve önemi konu başlığı altında, adak orucunun hükmünün vacip oluşu ve oruç çeşitleri arasında vacip kavramına yer verilmesi gibi durumlar ramazan orucu konusunun ülkemizdeki hakim fikhî mezhep konumunda bulunan Hanefî mezhebi dikkate alınarak hazırlandığını göstermektedir.²⁰⁸

“Ramazan orucu ve önemi” konu başlığı altında, ramazan ayı dışında da oruç tutulabileceği belirtilip Muharrem orucu ve Aşure günü hakkında bilgiler verilmektedir. Hz. Peygamberin ramazan ayı dışında bazı günlerde oruç tuttuğu, Muharrem ayının dokuz, on ve on birinci günü ile Şevval ayında da genellikle altı gün oruç tuttuğu ve bu günlerde tutulan oruçlara sünnet oruc denildiği ifade edilmektedir.²⁰⁹

Bilgi Kutusu bölümü içerisinde şu bilgilere yer verilmektedir: “Aşure: Muharrem ayının onuncu gününe Aşure Günü denir. Bu ayın 9-10, 10- 11 veya 9-10-11. günleri oruç tutmak sünnettir. Aşure gününü anmak amacıyla tahıl ve kurutulmuş meyvelerle yapılan tatlıya da aşure adı verilir.”²¹⁰

²⁰⁵ Yiğit vd., *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 5. Sınıf Ders Kitabı*, 22-28.

²⁰⁶ Yiğit vd., *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 5. Sınıf Ders Kitabı*, 25-28.

²⁰⁷ Yiğit vd., *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 5. Sınıf Ders Kitabı*, 38-50.

²⁰⁸ Yiğit vd., *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 5. Sınıf Ders Kitabı*, 42.

²⁰⁹ Yiğit vd., *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 5. Sınıf Ders Kitabı*, 42.

²¹⁰ Yiğit vd., *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 5. Sınıf Ders Kitabı*, 42.

Verilen bilgiler incelendiğinde, Şevval ve Muharrem aylarında oruç tutmanın sünnet olduğu, Muharrem ayının onuncu gününe “Aşure Günü” ve o günde yapılan tatlıya “aşure” adı verildiği görülmektedir. Sünnet olmasının yanı sıra, İslâm tarihinde siyasî ve kültürel bir yönü de bulunan, Muharrem orucu ve Aşure gününün, Alevilik-Bektaşilik ve Şîî düşüncesinde önemli bir yeri olduğuna değinilmemektedir.²¹¹ İslâm düşüncesinde bulunan yorum farklılıklarına girilmeden Muharrem orucu ve Aşure gününü hakkında betimleyici ve tanıcı mahiyette bilgiler verilmektedir.

“Çevremizde dinin izleri ünitesi, edebiyatımızda dinin izleri”²¹² konu başlığı altında, Müslüman olduktan sonra Türklerin, İslâm’ın hayata bakışı açısını yansıtan birçok edebi eser verdikleri ve zamanla dini içerikli tasavvuf edebiyatı türünün ortaya çıktığı anlatılmaktadır. Ahmet Yesevî, Mevlâna, Yunus Emre ve Hacı Bektâş-ı Velî’nin bu edebiyat türünün öncülerinden olduğu belirtilmektedir.²¹³ Verilen bilgiler ışığında, tasavvuf edebiyatı türünün oluşmasında farklı görüş ve anlayışlara sahip tasavvufî akımların öncülerinden bahsedilmesi İslâm düşüncesinde bulunan tasavvufi yorum farklılıklarının dikkate alındığını göstermektedir.

2.1.3. DKAB 6. Sınıf Ders Kitabı İçeriği

6. Sınıf düzeyinde DKAB dersi öğretim programı beş farklı üniteden oluşmaktadır. Bu ünitelerin konuları ve kazanımları Tablo 3’te verilmiştir.

²¹¹ İhsan Ünlü, “Muharrem Matemi/Orucu, Aşure Günü ve Erzincan’da Aşure Etkinlikleri”, *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 13/2 (Aralık 2020), 31-40.

²¹² Yiğit vd., *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 5. Sınıf Ders Kitabı*, 112-116.

²¹³ Yiğit vd., *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 5. Sınıf Ders Kitabı*, 113.

Tablo 3. DKAB dersi 6. sınıf üniteler ve kazanımlar şeması²¹⁴

Üniteler	Kazanımlar
6.1. Peygamber ve İlahi Kitap İnancı	6.1.1. Peygamber ve peygamberlik kavramlarını tanımlar. 6.1.2. Peygamberlerin özelliklerini ve görevlerini açıklar. 6.1.3. Peygamberlerde insanlar için güzel örnekler olduğunu fark eder. 6.1.4. Vahyin gönderiliş amacını araştırır. 6.1.5. İlahi kitapları ve gönderildiği peygamberleri eşleştirir 6.1.6. Hz. Âdem'in (a.s.) hayatını ana hatlarıyla özetler. 6.1.7. Kunut dualarını okur, anlamını söyler.
6.2. Namaz	6.2.1. İslâm'da namaz ibadetinin önemini, ayet ve hadislerden örneklerle açıklar. 6.2.2. Namazları, çeşitlerine göre sınıflandırır. 6.2.3. Namazın kılınına örnekler verir. 6.2.4. Hz. Zekeriya'nın (a.s.) hayatını ana hatlarıyla tanıır. 6.2.5. Fil suresini okur, anlamını söyler.
6.3. Zararlı Alışkanlıklar	6.3.1. İslâm dininin yasakladığı zararlı alışkanlıklara ayet ve hadislerden örnekler verir. 6.3.2. Zararlı alışkanlıkların başlama sebeplerini sorgular. 6.3.3. Zararlı alışkanlıklardan korunma yollarını tartışır. 6.3.4. Zararlı alışkanlıklardan kaçınmaya istekli olur. 6.3.5. Hz. Yahya'nın (a.s.) hayatını ana hatlarıyla tanıır. 6.3.6. Tebbet suresini okur, anlamını söyler.
6.4. Hz. Muhammed'in Hayatı	6.4.1. Hz. Muhammed'in (s.a.v.) davetinin Mekke Dönemini değerlendirir. 6.4.2. Medine'ye hicretin sebep ve sonuçlarını irdeler. 6.4.3. Hz. Muhammed'in (s.a.v.) davetinin Medine Dönemini değerlendirir. 6.4.4. Nasr suresini okur, anlamını söyler.
6.5. Temel Değerlerimiz	6.5.1. Toplumumuzu birleştiren temel değerleri fark eder. 6.5.2. Dinî bayramların ve önemli gün ve gecelerin toplumsal bütünleşmeye olan katkısını yorumlar.

6. Sınıf DKAB ders kitabı, öğretim programında belirlenen ünite ve başlıklar altında incelenmiştir. DKAB öğretim programı, 6. Sınıf “namaz” ünitesi açıklama kısmında: “Namazla ilgili konuların öğretiminde mezheplerin farklı anlayış ve uygulamaları ihtiyaç duyulması hâlinde öğretmenler tarafından açıklanır.”²¹⁵ İfadesi bulunmaktadır. Ünite genelinde namaz ibadeti konusu işlenirken fikhî mezhepler arası tartışmalara girilmeden Hanefî mezhebinin görüşleri dikkate alınarak hazırlandığı görülmektedir. Bu durumun en bariz göstergesi namaz çeşitleri konu başlığı altında, namazlar: farz namazlar, vacip namazlar ve nafile namazlar şeklinde üçlü ayrıma gidilmesinde görülmektedir. Ünite içerisinde vacip kavramına yer

²¹⁴ MEB, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersi (4-8. sınıflar) öğretim Programı*, 26-30.

²¹⁵ MEB, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi (4-8. sınıflar) öğretim Programı*, 27.

verilmesi gibi hususlar ünitenin Hanefî mezhebi dikkate alınarak hazırlandığını göstermektedir.²¹⁶

İlköğretim DKAB öğretim programında ve ders kitaplarında ibadet konuları işlenirken, ülkemizdeki hâkim fikhî mezhep olması dolayısıyla Hanefî mezhebi esas alınmaktadır. DKAB ilköğretim programında belirtildiği üzere, sınıf ortamında farklı fikhî mezheplerden öğrencilerin bulunması durumunda mezhepler arası farklılıkların öğretimi öğretmenlere bırakılmıştır.²¹⁷ Bu durum da ibadet konularının öğretiminde mezhepler üstü din öğretimi anlayışının yanında öğretmenlerin tercihiyle mezhepler arası din öğretimi anlayışına yer verildiğini göstermektedir.

“Hz. Muhammed’in hayatı ünitesi, veda haccı ve veda hutbesi”²¹⁸ konu başlığı altında, bilgi kutusu bölümü içerisinde Hz. Peygamberin, veda hutbesinde insanlara bazı emanetler bıraktığı söylenmektedir. Bu emanetlere sıkı sıkı sarılıp korunmaları gerektiği belirtilip, bu emanetlerin neler olduğu hususunda farklı rivayetlerin bulunduğu ifade edilmektedir. Sahabeler tarafından farklı zamanlarda parça parça nakledilen bu rivayetlerde Hz. Peygamber’in ümmetine bıraktığı emanetlerin: “Allah’ın kitabı, Allah’ın kitabı Kur’an ve peygamberinin sünneti ve Allah’ın kitabı ve benim Ehl-i Beyt’im”²¹⁹ şeklinde rivayet farklılıklarının olduğu ifade edilmektedir.

Verilen bilgilerde, Müslümanlar arasında Hz. Peygamberin onlara bıraktığı emanetlerin ne olduğuna ilişkin farklılıkların sebeplerine ve bu emanetlerin ne olduğuna ilişkin farklı rivayetlere yer verilmiştir. Rivayetlerde bulunan farklılıklardan dolayı, Müslümanlar arasında ortaya çıkan siyasî-itikadî ihtilaflara konu içerisinde değinilmemiştir. 7. sınıf DKAB ders kitabı, “İslâm düşüncesinde yorumlar ünitesi”²²⁰ ve 10. sınıf ders kitabı, “İslâm düşüncesinde itikadî, siyasî ve fıkhi yorumlar ünitesi, mezheplerin ortaya çıkış sebepleri konusu, dinî metinlerden

²¹⁶ Dönmez, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 6. Sınıf Ders Kitabı*, 36-51. Bk. Adıyaman, *Ortaokul Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Derslerinde İbadet Konularının Öğretiminde Mezhepler Üstü Yaklaşımın Ders Kitaplarına Yansıması*, 51-72.

²¹⁷ MEB, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi (4-8. sınıflar) öğretim Programı*, 22-37.

²¹⁸ Dönmez, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 6. Sınıf Ders Kitabı*, 76-100.

²¹⁹ Dönmez, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 6. Sınıf Ders Kitabı*, 99.

²²⁰ Çamyar- Yaldız, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 7. Sınıf Ders Kitabı*, 99-107.

kaynaklanan sebepler”²²¹ alt başlığı altında, rivayetler arasındaki farklılıkların İslâm düşüncesinde yorum farklılıklarına olan etkisi tafsilatlı bir şekilde açıklanmaktadır.

Hiz. Muhammed’in Hayatı ünitesi içerisinde Hiz. Peygamberin vefatıyla ilgili şu ifadeler bulunmaktadır:

Hiz. Muhammed (s.a.v.), Veda Haccı’nı tamamlayıp Medine’ye döndükten sonra rahatsızlandı. Mescid-i Nebi’de namaz kıldırması için Hiz. Ebu Bekir’i görevlendirdi. Hastalığı iyice ağırlaşan Hiz. Peygamber Hicret’ten on yıl sonra, 8 Haziran 632 tarihinde vefat etti.²²²

“Veda haccı ve veda hutbesi” konusunda verilen bilgiler, Sünnî Müslümanların Hiz. Peygamberin vefatıyla ilgili anlayışını yansıtmaktadır. Şîa’nın Hiz. Peygamber’in vefatını ele alış şekli ve kendisinden sonra kimin halife olacağını vasiyet ettiği gibi farklı görüşler ders kitabının içeriğinde bulunmamaktadır.²²³ Bu durum 6. Sınıf düzeyinde mezhepsel farklılıklara yer verilmediğini ve ülkemizde hâkim itikadi görüş olan Sünnî görüşün anlayışı çerçevesinde konunun işlendiğini göstermektedir.

“Temel değerlerimiz ünitesi, toplumumuzu birleştiren temel değerler konusu, Peygamber ve Ehl-i Beyt sevgisi”²²⁴ alt başlığı içerisinde, “Ehl-i Beyt” kavramı için, Hiz. Muhammed’in zamanından bugüne kadar onun ailesi ve soyu için kullanılan bir ifade olduğu belirtilmektedir. Ehl-i Beyt içerisinde Hiz. Âişe’nin olduğu ifade edilip hadis rivayetindeki önemi hakkında bilgi verilmektedir. Konunun devamında Ehl-i Beyt ile ilgili şu ifadelere yer verilmektedir:

İslâm toplumunda önemli bir yeri olan Ehl-i Beyt, her daim Hiz. Peygamber’in yanında olmuş, her türlü sıkıntıya onunla katlanmıştır. İslâm toplumu da Ehl-i Beyt’e ayrı bir hürmet beslemiştir. Ehl-i Beyt’e duyulan bu sevginin temelinde Hiz. Muhammed’e (s.a.v.) olan muhabbet yer alır. Peygamber ve Ehl-i Beyt sevgisi, Müslümanları birleştiren en temel değerlerden biridir. İslâm edebiyatı, hat, tezhip gibi birçok ilim ve sanat dalında Ehl-i Beyt’e dair izlere rastlayabiliriz. Camilerde yer alan hat örneklerinde Hiz. Muhammed’in (s.a.v.) torunları olan Hiz. Hüseyin ve Hiz. Hasan’ın isimlerini görebiliriz.²²⁵

Verilen bilgiler incelendiğinde, “temel değerlerimiz” ünitesi, “toplumumuzu birleştiren temel değerler” konu başlığı altında sadece “Hiz. Peygamber ve Ehl-i Beyt

²²¹ Konaklı vd., *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 10. Sınıf Ders Kitabı*, 117-118.

²²² Dönmez, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 6. Sınıf Ders Kitabı*, 112.

²²³ Mehmet Salih Arı, “Sünnî ve Şîi Kaynaklarına Göre Hiz. Ömer ve Kırtâs Olayı”, *Uluslararası Hiz. Ömer Sempozyumu*, ed. Ali Aksu (Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Rektörlük matbaası, 2018), 2/323-332.

²²⁴ Dönmez, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 6. Sınıf Ders Kitabı*, 109-113.

²²⁵ Dönmez, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 6. Sınıf Ders Kitabı*, 112.

sevgisine” özel başlık ayrılmış olup, Ehl-i Beyt kavramının, Hz. Muhammed’in zamanından günümüze kadar olan ailesi ve soyunu kapsayacak şekilde kullanıldığı görülmektedir. Ayrıca Ehl-i Beyt içerisinde, hanımlarından sadece Hz. Âişe, torunlarından Hz. Hüseyin ve Hz. Hasan’ın isimleri zikredilmiştir. Ehl-i Beyt içerisinde kimlerin olduğuna dair, Şîî ve Sünnî Müslümanlar arasında mezhepsel farklılıklar bulunmakla beraber, Ehl-i Beyt içerisinde Hz. Âişe’nin zikredilmesi Sünnî görüşün esas alındığını göstermektedir.²²⁶

Kültürümüzde bulunan Ehl-i Beyt sevgisinin, İslâm edebiyatı, hat, tezhip gibi birçok sanat dallarına yansıdığı belirtilmektedir. Ünite içeriğinde ülkemizde yaşayan Sünnî Müslümanlar için Ehl-i Beyt sevgisi kadar önemli olan ve kültürümüzde Cami isim ve süslemeleri başta olmak üzere pek çok izleri bulunan dört halife, aşere-i mübeşşere, muhâcirîn, ensar ve genel olarak sahabe sevgisine değinilmemiştir.²²⁷ Bu durumda temel değerlerimiz ünitesi, toplumuzu birleştiren temel değerler başlığı altında verilen bilgilerin ülkemizdeki Müslümanları kapsama düzeyinin yeterli olmadığını göstermektedir.

2.1.4. DKAB 7. Sınıf Ders Kitabı İçeriği

7. Sınıf düzeyinde DKAB dersi öğretim programı beş farklı üniteden oluşmaktadır. Bu ünitelerin konuları ve kazanımları tablo 4’te verilmiştir.

²²⁶ Mustafa Öz, “Ehl-i Beyt”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 10/498-501.

²²⁷ Mehmet Efendioğlu, “Fezâilü’s-Sahâbe”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 12/534-538.

Tablo 4. DKAB dersi 7. Sınıf üniteler ve kazanımlar şeması²²⁸

Üniteler	Kazanımlar
7.1. Melek ve Ahiret İnancı	7.1.1. Varlıklar âlemini özelliklerine göre ayırt eder. 7.1.2. Melekleri özellikleri ve görevlerine göre sınıflandırır. 7.1.3. Dünya hayatı ile ahiret hayatı arasındaki ilişkiyi yorumlar. 7.1.4. Ahiret hayatının aşamalarını açıklar. 7.1.5. Allah'ın (c.c.) adil, merhametli ve affedici olması ile ahiret inancı arasında ilişki kurar. 7.1.6. Hz. İsa'nın (a.s.) hayatını ana hatlarıyla tanır. 7.1.7. Nâs suresini okur, anlamını söyler.
7.2. Hac ve Kurban	7.2.1. İslâm'da hac ibadetinin önemini ayet ve hadisler ışığında yorumlar. 7.2.2. Haccın yapılışını özetler. 7.2.3. Umre ibadeti ve önemini açıklar. 7.2.4. Kurban ibadetini İslâm'ın yardımlaşma ve dayanışmaya verdiği önem açısından değerlendirir. 7.2.5. Hz. İsmail'in (a.s.) hayatını ana hatlarıyla tanır. 7.2.6. En'âm suresi 162. ayeti okur, anlamını söyler.
7.3. Ahlaki Davranışlar	7.3.1. Güzel ahlaki tutum ve davranışları örneklerle açıklar. 7.3.2. Örnek tutum ve davranışların, birey ve toplumların ahlaki gelişimine olan katkısını değerlendirir. 7.3.3. Tutum ve davranışlarında ölçülü olmaya özen gösterir. 7.3.4. Hz. Salih'in (a.s.) hayatını ana hatlarıyla tanır. 7.3.5. Felak suresini okur, anlamını söyler.
7.4. Allah'ın Kulu ve Elçisi: Hz. Muhammed	7.4.1. Hz. Muhammed'in (s.a.v.) insani yönünü ayetlerden hareketle yorumlar. 7.4.2. Hz. Muhammed'in (s.a.v.) peygamberlik yönüyle ilgili özelliklerini ayırt eder. 7.4.3. Kâfirun suresini okur, anlamını söyler.
7.5. İslâm Düşüncesinde Yorumlar	7.5.1. Dinin farklı yorum biçimleri olabileceğinin farkına varır. 7.5.2. İslâm düşüncesinde ortaya çıkan yorum biçimlerini sınıflandırır. 7.5.3. Kültürümüzde etkin olan tasavvufi yorumları ayırt eder. 7.5.4. Alevilik-Bektaşilikle ilgili temel kavram ve erkânları açıklar.

7. Sınıf DKAB ders kitabı, öğretim programında belirlenen ünite ve başlıklar altında incelenmiştir. Üniteler ve kazanımları arasında araştırmanın problemiyle doğrudan ilişkili “İslâm Düşüncesinde Yorumlar” ünitesi bulunmaktadır. Öğretim programında ünite açıklamasıyla ilgili şu ifadeler bulunur: “Ünite genelinde İslâm düşüncesindeki yorum farklılıkları: ana hatlarıyla öğrenci düzeyine uygun olarak ele alınır: nesnel ve tasviri (betimleyici) bir anlatım esas alınır.”²²⁹

²²⁸ MEB, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi (4-8. sınıflar) öğretim Programı*, 31-35.

²²⁹ MEB, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi (4-8. sınıflar) öğretim Programı*, 35.

2.1.4.1. Din Anlayışındaki Yorum Farklılıklarının Sebepleri Konu Başlığına İlişkin Bulgular

Hz. Peygamberin sağlığında, Müslümanları inanç ve ibadet konularında aydınlattığı, ortaya çıkan sorunlara çözüm ürettiği belirtilmektedir. Onun vefatından sonra İslâm dininin hızlı bir şekilde Arap coğrafyası dışına yayıldığı, farklı kültürlerden insanların İslâm dinine girdiği ve Müslümanların, farklı kültür, örf, âdet ve geleneklere sahip insanlarla tanıştığı ifade edilmektedir. Yaşanılan bu hızlı değişimlerin, birçok yeni dini meselenin ortaya çıkmasında etkili olduğu ve Müslüman ilim adamlarının bu yeni meselelere Kur'an ve sünneti esas alarak farklı yorumlar getirdikleri açıklanmaktadır.²³⁰

Ortaya çıkan yeni dini meselelere getirilen yorumların, dinin kendisi değil, dinin yorumlanmasına ilişkin farklı anlayışlar olduğu, dinin vahye, din anlayışının ise insanların farklı düşüncelerine ve dine bakış açılarına dayandığı ifade edilmektedir. İslâm dininin tek olduğu, İslâm'ın temel kaynağı olan Kur'an ayetlerinin birbirinden farklı yorumlarının bulunduğu belirtilmektedir. İslâm dininin ilkelerinin anlaşılmasına ilişkin tarih boyunca ortaya çıkan yorum farklılıklarının başlıca sebeplerinin İnsan unsuru, ortam ve kültür olduğu ifade edilmektedir.²³¹

Ayrıca bilgi kutusu bölümü içerisinde din ve din anlayışı hakkında şu ifadeler yer verilmektedir:

Din ve din anlayışı birbirinden farklı olgulardır. Din, Yüce Allah'ın (c.c.) gönderdiği ilahi mesajlar bütünüdür. Kur'an-ı Kerim'de belirtilen inanç ve ibadet ilkeleri, her Müslüman için geçerlidir. Bunların zamana, mekâna göre değişmesi düşünülemez. Buna karşılık din anlayışı, insana ait sosyal ve kültürel bir konudur. İnsanın din hakkında geliştirdikleri yorum, duygu ve düşünceler bütünü demek olan din anlayışı, zaman içinde değişiklik gösterebilir.²³²

Verilen bilgilerde, farklı din anlayışlarının yani mezheplerin ortaya çıkışının Hz. Peygamberin vefatından sonra başladığı ve İslâm'ın farklı kültür ve coğrafyalarda yayılmasının doğal bir sonucu olduğu ve Mezheplerin ortaya çıkmasında insan unsuru, ortam ve kültür gibi başlıca sebeplerin etkili olduğu ifade edilmektedir. Ayrıca din ve din anlayışı şeklinde bir ayrıma gidilmesi, din anlayışının zamanla değişebileceği düşüncesi ve mezheplerin ortaya çıkışının doğal bir durum

²³⁰ Çamyar - Yıldız, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 7. Sınıf Ders Kitabı*, 100.

²³¹ Çamyar - Yıldız, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 7. Sınıf Ders Kitabı*, 100.

²³² Çamyar - Yıldız, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 7. Sınıf Ders Kitabı*, 100.

olduğu yaklaşımı,²³³ öğretim programında belirtilen mezhepsel farklılıkların birer zenginlik olduğu düşüncesini desteklemektedir.

Konunun devamında mezheplerin ortaya çıkışına etki eden “insan unsuru, yaşanılan ortam ve kültür” sebepleri ayrı birer başlık altında açıklanmaktadır. “İnsan unsuru” başlığı altında, insanın din anlayışındaki yorum farklılıklarına etkisinin Kur’an-ı Kerim ve hadislerde bulunan kapalı içerikli bazı ayet ve hadislerin anlaşılması hususunda ortaya çıktığı ifade edilmektedir. Kişilerin ayet ve hadisleri kendilerine özgü yapıları, olay ve olgulara yaklaşımlarındaki farklılıklar sebebiyle getirdikleri yorumların, mezhepsel farklılıklara sebep olduğu belirtilmektedir.²³⁴

“Yaşanılan ortam ve kültür” başlığı altında, kişilerin davranışları, düşünceleri ve olgulara yaklaşımlarının içinde yaşadıkları ortam ve sosyal çevreden etkilendiği belirtilmektedir. İslâmiyet’in farklı toplum ve kültürlerde yaygınlaşmasının sonucunda, yeni Müslüman olan toplumların kendilerine ait bazı kültürel değerleri İslâm dinine taşımasına sebep olmuştur. İslâmiyet’in farklı toplum ve kültürlerde yayılmasının dini anlama ve yorumlama hususunda farklılıklara sebep olduğu ifade edilmektedir. Kültürel farklılıklardan kaynaklanan uygulamalarla dini ilkeleri, Kur’an’ı Kerim ve hadisler esas alınarak birbirinden ayırmak gerektiği belirtilmektedir.²³⁵

Yukarıda zikredilen bilgiler ışığında, farklı din anlayışlarının ortaya çıkmasında insan unsuru, ortam ve kültürün etkili olduğu, din ile din anlayışlarının birbirinden farklı olduğu ifade edilmektedir. Dini ilkelerle çelişmediği sürece, Müslümanlar arasında ortaya çıkan yorum ve anlayış farklılıklarının da doğal karşılanması gerektiği belirtilmektedir.²³⁶ “Din anlayışındaki yorum farklılıklarının sebepleri” konu başlığı altında, mezhepler üstü din öğretimi yaklaşımına uygun olarak herhangi bir mezhebin diğer mezheplere yaklaşımı esas alınmadan dinin anlaşılma şekilleri olarak ortaya çıkan yorum farklılıklarının doğal sebepleri üzerinden konu anlatılmaktadır.

²³³ Çamyar - Yıldız, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 7. Sınıf Ders Kitabı*, 100.

²³⁴ Çamyar - Yıldız, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 7. Sınıf Ders Kitabı*, 101.

²³⁵ Çamyar - Yıldız, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 7. Sınıf Ders Kitabı*, 101

²³⁶ Çamyar - Yıldız, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 7. Sınıf Ders Kitabı*, 100-102.

2.1.4.2. İslâm Düşüncesinde Yorum Biçimleri Konu Başlığına İlişkin Bulgular

“İslâm düşüncesinde yorum biçimleri” konu başlığı altında, İslâm düşüncesinde ortaya çıkan yorum biçimleri, “inançla ilgili yorumlar ve fıkhi yorumlar” olmak üzere iki alt başlık altında açıklanmaktadır. “İnançla ilgili yorumlar” başlığı altında, Müslümanlar arasında İslâm inanç esaslarına (imanın şartlarına) ilişkin fikir ayrılığının bulunmadığı belirtilmektedir. Hz. Peygamber hayatta iken inanç, ibadet ve dinî uygulamalara ilişkin Müslümanlar arasında fikir ayrılığının bulunmadığı ifade edilmektedir.²³⁷

Hz. Peygamberin vefatından sonra İslâm coğrafyasının genişlemesi ve Müslümanların yeni kültürlerle karşılaşmaları, yeni Müslüman olan kişilerin eski kültürlerinden kalma örf ve âdetleri, gelenek ve görenekleri İslâmiyet içerisine taşıdıkları belirtilmektedir.²³⁸ Bu hususa ilişkin ders kitabında şu bilgiler verilmektedir:

İslâm dini, Arap Yarımadası dışında geniş bir coğrafyada yayıldı. Suriye, Irak, Mısır, İran, Anadolu, Orta Asya ve Afrika'ya kadar farklı bölgelerden, farklı kültürlere mensup pek çok kişi Müslüman oldu. Bunlar arasında Yunan, Pers (İran) ve Hint medeniyetlerine mensup kimseler de vardı. Yeni Müslüman olan kimseler eski kültürlerinden tam olarak kopamadılar. Kendilerine ait örf ve âdetleri, gelenek ve görenekleri yaşatmaya devam ettiler.²³⁹

Yeni Müslüman olan kişilerin, dini meselelere yaklaşımlarındaki farklılıkların itikadî yorum farklılıklarının ortaya çıkmasına etki ettiği ifade edilmektedir. Konunun devamında ise şu bilgilere yer verilmektedir.

Bu süreçte yoğun bir tercüme faaliyeti de başladı. Özellikle Yunan kültür ve felsefesine ait eserler Arapçaya çevrildi. Müslümanlar arasında felsefi tartışmalar ve kültürel çatışmalar ortaya çıktı. Bazı art niyetli kişiler de İslâm'ın ilkelerini, inanç esaslarını sorgulamaya başladılar. Toplumda fitne tohumları ekerek inançla ilgili konularda Müslümanlarda şüphe oluşturmaya çalıştılar.²⁴⁰

Verilen bilgilerde, Yunan kültür ve felsefesine ait eserlerinin Arapçaya tercümesinin, bazı art niyetli kişiler sebebiyle Müslümanlar arasında felsefi ve kültürel çatışmalara sebep olduğu ifade edilmektedir. Fakat Müslümanların ilme ve hikmete olan ilgisinin bir sonucu olarak ortaya çıkan tercüme hareketlerinin, kelâm

²³⁷ Çamyar - Yıldız, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 7. Sınıf Ders Kitabı*,103.

²³⁸ Çamyar - Yıldız, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 7. Sınıf Ders Kitabı*,103-104.

²³⁹ Çamyar - Yıldız, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 7. Sınıf Ders Kitabı*,103-104.

²⁴⁰ Çamyar - Yıldız, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 7. Sınıf Ders Kitabı*,103-104.

ilminin gelişimine, Müslümanları kendi inanç ve düşüncelerini sistemli biçimde savunarak İslâm'ın üstünlüğünü kanıtlama cabalarına olan katkılarına yer verilmemektedir.²⁴¹ Bazı art niyetli kişilerin İslâm'ın ilkelerini sorguladığı ve toplum içerisinde inançla ilgili meselelerde şüphe oluşturduğu ifadelerindeki art niyetli kişilerin, kimler olduğuna ilişkin kapalılık bulunmaktadır. Bazı art niyetli kişiler ifadesine, münafıklar ve diğer din mensupları gibi bir açıklık getirilmemesi kendileri gibi düşünmeyen her mezhebin diğer mezhep için kullanabileceği bir ifadedir. Tercüme hareketlerine ilişkin yaklaşım ve İslâm inanç esaslarının sorgulanması ve yorumlanmasına ilişkin kullanılan ifadeler; İslâm düşüncesinde bulunan yorum farklılıklarının birer zenginliği olduğu düşüncesiyle uygun düşmemektedir. Konunun devamında şu ifadelere yer verilmektedir:

İşte böyle bir ortamda İslâm'ın ilkelerinin ayet ve hadislere dayalı olarak mantıklı ve akılcı bir şekilde savunulması gerekiyordu. İslâm âlimleri de bu doğrultuda çalışmalar yaptılar. Dinimizin inanç esaslarını, ahlaki ilkelerini sistemli bir şekilde açıklayıp temellendirdiler. Ortaya atılan şüpheleri, dayanaksız iddiaları akılcı bir şekilde reddettiler. Dinimizin ilkelerini açıkça ifade edip savundular. Geçmişte İslâm âlimleri tarafından bu doğrultuda yapılan bazı çalışmalar ve ortaya konulan görüşler Müslümanlar tarafından daha çok benimsendi. Onların görüşleri sistemli hâle getirilip toplandı. İşte bu da İslâm kültüründe inançla ilgili (itikadî) yorumların ortaya çıkmasını sağladı.²⁴²

Verilen bilgilerde, İslâm alimlerinin ortaya çıkan yeni meseleleri ve İslâm inanç esaslarını ayet ve hadis merkezli temellendirip mantıklı ve akılcı bir şekilde savunduğu ifade edilmektedir. Yapılan çalışmalarla ortaya atılan görüşlerin sistemli hale getirilip toplanmasıyla inançla ilgili itikadî yorumların ortaya çıktığı belirtilmektedir. Konunun devamında ise İslâm dünyasında ortaya çıkan inançla ilgili yorumlara, “Maturidilik ve Eş’arilik” mezhepleri örnek verilmekte ve ayrı başlıklar halinde bu iki itikadî mezhebe dair öz bilgilere yer verilmektedir.²⁴³

“Maturidilik” başlığı altında, Mâtürîdiyye mezhebinin, İmam Mâtürîdî'nin görüşleri ve düşünceleri doğrultusunda olduğu, İmam Mâtürîdî'nin küçük yaşlardan itibaren ilim öğrenmeye başladığı ve İslâmi ilimlerde kendini geliştirdiği

²⁴¹ Muhittin Macit, “Tercüme Hareketleri”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 40/498-504.

²⁴² Çamyar - Yıldız, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 7. Sınıf Ders Kitabı*, 104.

²⁴³ Çamyar - Yıldız, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 7. Sınıf Ders Kitabı*, 104.

belirtilmektedir.²⁴⁴ Konunun devamında imam Mâtürîdî ile ilgili şu ifadelere yer verilmektedir:

İslâm'ın inanç esaslarını Kur'an ve sünneti esas alarak akli delillerle temellendirmeye ve savunmaya çalışmıştır. O, insanın Allah'ın (c.c.) varlığını, birliğini, sıfatlarını akıyla kavrayabileceği görüşündedir. İmam Maturidi, İslâm dünyasının yetiştirdiği en büyük kelam âlimlerinin başında gelir. İmam Maturidi'nin görüşleri doğrultusunda itikadî mezheplerden biri olan Maturidilik ortaya çıkmıştır.²⁴⁵

İmam Mâtürîdî'nin İslâm inanç esaslarını Kur'an ve sünneti esas alarak akli delillerle temellendirdiği ve Mâtürîdiyye mezhebinin onun görüşleri etrafında oluştuğu belirtilmektedir. Konunun devamında Mâtürîdiyye mezhebinin Pakistan, Afganistan, Türkiye, Balkanlar, Orta Doğu vb. pek çok bölge ve ülkede yayılmış olduğu ifade edilmektedir. Not edelim bölümü içerisinde, kelâm ilminin şu tanımına yer verilmektedir: “Kelam, İslâm dininin inanç esaslarını konu edinen bir ilim dalıdır.”²⁴⁶ İmam Mâtürîdî ve Mâtürîdiyye mezhebi genel olarak tanıtılmış, itikadî konulara ilişkin yöntemi hakkında bilgi verilmiş fakat itikadî görüşlerine yer verilmemiştir.²⁴⁷

“Eş'arilik” başlığı altında, Eş'ariyye mezhebinin İmam Eş'arî'nin görüşleri etrafında ortaya çıkmış itikadî bir mezhep olduğu ve onun kelâm ilminin önde gelen alimlerinden biri olduğu belirtilmektedir. Konunun devamında İmam Eş'arî'ye dair şu ifadelere yer verilmektedir: “İmam Eş'ari Allah'ın (c.c.) varlığı ve birliği, ahiret hayatı, peygamberlik, kaza ve kader gibi konularda görüşlerini ortaya koyarken öncelikle Kur'an-ı Kerim'i ve Peygamberimizin (s.a.v.) sünnetini esas almıştır.”²⁴⁸

Eş'arilik mezhebinin Irak, Suriye, Hicaz, Mısır ve Kuzey Afrika'da yayıldığı belirtilmektedir. İmam Eş'arî ve Eş'arilik mezhebi genel olarak tanıtılmış, İtikadi konulara ilişkin yöntemi hakkında bilgi verilmiş fakat itikadî görüşlerine yer verilmemiştir. Etkinlik kısmında ise Eş'ariyye ve Mâtürîdiyye mezheplerinin benzer ve farklı yönlerinin karşılaştırılması istenmiş ama “Maturidilik ve Eş'arilik” konu başlığı altında sadece İmam Mâtürîdî'nin akli ve nakli delilleri kullandığı, İmam

²⁴⁴ Çamyar - Yaldız, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 7. Sınıf Ders Kitabı*, 104.

²⁴⁵ Çamyar - Yaldız, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 7. Sınıf Ders Kitabı*, 104.

²⁴⁶ Çamyar - Yaldız, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 7. Sınıf Ders Kitabı*, 104.

²⁴⁷ Çamyar - Yaldız, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 7. Sınıf Ders Kitabı*, 104.

²⁴⁸ Çamyar - Yaldız, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 7. Sınıf Ders Kitabı*, 105.

Eş'ari'nin ise nakli delilleri kullandığına dair verilen bilgi dışında benzer ve farklı yönlerine değinilmemiştir.²⁴⁹

Ders kitabı içeriğinde, İslâm dünyasında ortaya çıkan inançla ilgili yorumlar içerisinde sadece Eş'ariyye ve Mâtürîdiyye mezhepleri tanıtılmaktadır. Günümüzde İslâm dünyasında Müslümanlar arasında yaygınlık gösteren Şîa, Selefilik/Vehhâbîlik ve İbâziyye mezhepleri hakkında herhangi bir bilgiye yer verilmemiştir. İnançla ilgili yorumlara örnek olarak sadece Sünnî düşünce içerisinde yer alan itikadî yorumların verilmesi, konunun yaşayan İslâm mezheplerini kapsama düzeyinin yeterli olmadığını göstermektedir. Bu durum da mezhepler üstü din öğretimi anlayışına uygun düşmemektedir.

“İslâm düşüncesinde yorum biçimleri” konusu “fıkhi yorumlar” konu başlığıyla devam etmektedir. “Fıkhi yorumlar konu başlığı, Hanefilik, Malikilik, Şafilik ve Hanbelilik”²⁵⁰ alt başlıkları altında işlenmektedir. “Fıkhi yorumlar” başlığı altında fıkıh kavramının sözlük ve kelime anlamına yer verip, İslâmî ilim dallarından biri olarak konusunun ibadetler, miras, aile hukuku vb. uygulamaya yönelik konular olduğu ifade edilmektedir.²⁵¹

İslâm'ın ilk dönemlerinde toplumsal hayatın sade oluşu ve ortaya çıkan sorunlara, Hz. Peygamberin cevap vermesi sebebiyle Müslümanlar arasında farklı düşüncelerin ortaya çıkmadığı belirtilmektedir. Hz. Peygamberin vefatından sonra İslâm coğrafyasının genişlemesiyle beraber farklı milletlere ve kültürlerle mensup pek çok insan Müslüman olmuştur. Yeni Müslüman olanlar ve farklı coğrafyalar sebebiyle ibadet, miras vb. fikhî konulara dair yeni sorunların ortaya çıktığı belirtilmiştir. İslâm alimlerinin Kur'an ve sünnette açıkça yer almayan meselelere ilişkin dinimizin bakış açısını esas alarak çözüm ürettikleri ifade edilmektedir.²⁵²

Konunun devamında şu ifadelere yer verilmektedir:

...zamanla bazı İslâm âlimleri tarafından, dinî meselelere çözüm üretmek için ileri sürülen görüşler Müslümanlar tarafından benimsendi. Bu görüşler toplumda yaygınlaşarak zamanla sistemli hâle getirildi. Böylece İslâm düşüncesinin önemli bir unsuru olan fıkhi yorumlar ortaya çıktı. Hanefilik, Malikilik, Şafilik, Hanbelilik İslâm dünyasında yaygın olan başlıca fıkhi yorumlardır.²⁵³

²⁴⁹ Çamyar - Yaldız, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 7. Sınıf Ders Kitabı*, 105.

²⁵⁰ Çamyar - Yaldız, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 7. Sınıf Ders Kitabı*, 105-107.

²⁵¹ Çamyar - Yaldız, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 7. Sınıf Ders Kitabı*, 105-107.

²⁵² Çamyar - Yaldız, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 7. Sınıf Ders Kitabı*, 105-106.

²⁵³ Çamyar - Yaldız, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 7. Sınıf Ders Kitabı*, 105-106.

İslâm coğrafyasının genişlemesi ve ortaya çıkan fikhî sorunlara İslâm alimlerinin çözüm arayışı ve zamanla bu görüşlerin sistemleşmesiyle fikhî mezheplerin ortaya çıktığı ifade edilmektedir.²⁵⁴ Konunun devamında yukarıda verilen dört fikhî mezhep genel olarak tanıtılmaktadır.

“Hanefilik” başlığı altında, Hanefî mezhebinin Ebû Hanîfe’nin (ö. 150/767) görüş ve düşünceleri etrafında ortaya çıktığı, Ebû Hanîfe’nin küçük yaşlardan itibaren ilim öğrenmeye başladığı başta fıkıh ve kelâm ilmi olmak üzere dini ilimlerde kendini yetiştirdiği ifade edilmektedir. Toplumsal hayatta Müslümanların dini konularda karşılaştığı sorunlara cevap üretirken, Kur’an ve sünnetinin yanında aklı kullanmaya da büyük önem verdiği belirtilmektedir. Hanefî mezhebinin Türkiye, Balkanlar, Pakistan, Irak, Suriye ve Türk Cumhuriyetlerinde yaygınlık gösterdiği ifade edilmektedir.²⁵⁵

“Malikilik” başlığı altında, Mâlikî mezhebinin, İmam Mâlik’in (ö. 179/795) görüşleri etrafında ortaya çıktığı, İmam Mâlik’in küçük yaştan itibaren ilim öğrenmeye başladığı fıkıh ve hadis ilimlerinde uzmanlaştığı belirtilmektedir. Dini konularda açıklamalarda bulunurken Peygamberimizin sünnetine ve sahabilerin görüşlerini büyük önem verdiği ifade edilmektedir. Mâlikî mezhebinin Mısır ve Kuzey Afrika ülkelerinde yaygınlık gösterdiği ifade edilmektedir.²⁵⁶

“Şafiilik” başlığı altında, Şâfiî mezhebinin, İmam Şâfiî’nin (ö. 204/820) görüşleri etrafında ortaya çıktığı, onun farklı bölge ve coğrafyalara ait şehirlerde bulunduğu ve insanların dini sorularına verdiği cevapların İslâm âlimlerine örneklik teşkil ettiği belirtilmektedir. Şâfiî mezhebinin Suriye, Irak, Mısır ve Filistin’de yayıldığı ve ülkemizde de Şâfiî mezhebine mensup Müslümanların bulunduğu ifade edilmektedir.²⁵⁷

“Hanbelilik” başlığı altında, Hanbelî mezhebinin, Ahmed bin Hanbel’in (ö. 241/855) görüşleri etrafında ortaya çıktığı, onun küçük yaştan itibaren çok iyi bir eğitim aldığı ve ilmi seyahatlerde bulunduğu ifade edilmektedir. Ahmed bin Hanbel’in hadis ve fıkıh ilimlerinde derin bilgisi bulunduğu ve dini meselelere

²⁵⁴ Çamyar - Yıldız, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 7. Sınıf Ders Kitabı*, 105-107.

²⁵⁵ Çamyar - Yıldız, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 7. Sınıf Ders Kitabı*, 106.

²⁵⁶ Çamyar - Yıldız, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 7. Sınıf Ders Kitabı*, 106.

²⁵⁷ Çamyar - Yıldız, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 7. Sınıf Ders Kitabı*, 106-107.

çözüm üretirken Kur'an ve sünneti esas aldığı belirtilmektedir. Hanbelî mezhebinin Suudi Arabistan, Irak, Suriye ve Filistin'de yaygınlık gösterdiği ifade edilmektedir.²⁵⁸

“Fıkhi yorumlar” konusu etkinlik kısmı içerisinde verilen şu sorularla tamamlamaktadır: “Çevrenizde Şafilik, Malikilik vb. farklı mezheplere mensup Müslümanlar var mıdır? Varsa bunların, namaz, abdest vb. konularda ne gibi farklı uygulamaları söz konusudur? Gözlemlerinizi arkadaşlarınızla paylaşınız.”²⁵⁹ Bu sorularla öğrencilerden farklı fikhî mezheplerin varlığını ve uygulamaları arasındaki farklılıkları fark etmeleri istenmiştir. Bu durum da ders kitabı içeriğinde mezhepler üstü din öğretimi anlayışının yanında, ibadet konularında mezhepler arası din öğretimi anlayışına yer verildiğini göstermektedir.

İncelenen ders kitabında fikhî yorumlar başlığı dört mezheple sınırlandırılmış olup, İslâm dünyasında yaygın fikhî mezheplerden biri olan, Câ'ferîlik mezhebi ve Ca'fer es-Sâdık'ın²⁶⁰ görüşlerine yer verilmemiştir. 10. Sınıf ders kitabı “İslâm düşüncesinde fıkhi yorumlar” başlığı altında beşinci mezhep olarak Câ'ferîlik mezhebine Ca'fer es-Sâdık'ın görüşlerine yer verilmiştir. İslâm düşüncesinde yorum biçimleri konu başlığı altında itikadî-siyasî ve fikhî mezheplere dair verilen bilgiler, nesnel ve betimleyici bir mahiyette olup, mezhepler kurucuları olarak kabul edilen alimler üzerinden anlatılmaya çalışılmıştır. Mezheplerin usûl ve uygulama farklılıklarına dair bilgiler ders kitabı içeriğinde işlenmemiştir.

2.1.4.3. İslâm Düşüncesinde Tasavvufi Yorumlar Konu Başlığına İlişkin Bulgular

Konunun başında, İslâm kültürüne ait temel unsurlardan birinin de tasavvufi yorumlar olduğu söylenmekte ve tasavvufun, insanın ahlâki boyutunu ön plana çıkaran Allah sevgisini kalbe yerleştirmeye çalışan, bir düşünce akımı olduğu belirtilmektedir. Bu düşünce akımının Hz. Peygamberin yaşam şekline uygun sade bir hayat yaşamaya önem verdiği ve insanı ahlâki yönden yüceltmeyi amaç edindiği

²⁵⁸ Çamyar - Yıldız, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 7. Sınıf Ders Kitabı*, 107.

²⁵⁹ Çamyar - Yıldız, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 7. Sınıf Ders Kitabı*, 107.

²⁶⁰ Hayrettin Karaman, “Ca'feriyye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 7/4-10.

ifade edilmektedir. Hz. Peygamberin vefatından sonra zengin ve verimli toprakların fethetmesiyle beraber Müslümanların zamanla zenginleştiği ve bu durumun onlar arasında lüks içinde yaşama ve aşırı zenginliğe neden olduğu anlatılmaktadır.²⁶¹ Nitekim yaşanan bu ekonomik değişimlerin İslâm âlimleri arasında tartışmalara neden olduğu ve tasavvufi yorumların ortaya çıkmasına zemin hazırladığı, şu şekilde ifade edilmektedir:

Bazı âlimler, manevi duyguları körelten, dinî değerlere bağlılığı azaltan lüks yaşam tarzının İslâm'a aykırı olduğunu vurguladılar. Müslümanların, Hz. Peygamber (s.a.v.) zamanındaki sade hayat tarzına tekrar yönelmesi gerektiğini savundular. Çevrelerindeki kişilere lüks ve savurganlıktan kaçınmayı, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) sünnetine uymayı, dünya malına fazla önem vermemeyi öğütlediler. Müslümanları ahiret hayatını düşünmeye, güzel ahlaklı olmaya, kalp temizliğine önem vermeye çağırdılar. İşte zamanla bu İslâm âlimlerinden bazılarının düşünceleri toplumda daha çok kişi tarafından benimsenerek sistemli hâle getirildi. Böylece tasavvufi yorumlar oluştu.²⁶²

Yukarda verilen sebeplerden ötürü tasavvufi akımların oluştuğu belirtilip, bu akımlardan başlıcalarının: “Yesevilik, Kadirilik, Nakşibendilik, Mevlevilik, Alevilik-Bektaşilik”²⁶³ olduğu ifade edilmektedir. Konunun devamında bu tasavvufi akımlar ayrı birer başlıklar halinde açıklanmaktadır.

Tasavvufi akımlardan, “Yesevilik, Kadirilik, Nakşibendilik ve Mevlevilik” hakkında kurucusunun kim olduğu ve nasıl bir eğitim aldığı, temel felsefelerinin ne olduğu şeklinde betimleyici bilgilere yer verilmektedir. “Alevilik- Bektaşilik” başlığı, diğer tasavvufi akımlardan farklı bir şekilde daha uzun ve tafsilatlı bilgiler verilerek açıklanmaktadır.²⁶⁴ Tasavvufi bir akım olarak görülen Alevilik-Bektaşilik düşüncesini, itikadî görüşleri, kendilerine has ibadethaneleri, ritüelleri ve din dersleri bağlamında üzerinde yapılan tartışmalardan dolayı diğer tasavvufi akımlardan farklı olarak, hakkında verilen tafsilatlı bilgileri betimleyici bir şekilde inceleyeceğiz. İncelenen ders kitabında Alevilik- Bektaşilik şu şekilde tanımlanmaktadır:

Alevi kelimesi sözlükte; Ali tarafında olan, Ali'yi seven, Ali'ye bağlı vb. anlamlara gelir. Dinî bir kavram olarak Alevilik: Hz. Peygamber'in (s.a.v.) vefatından sonra halifelüğün, Hz. Ali'nin (r.a.) ve onun soyundan gelenlerin hakkı olduğunu savunan anlayışı ifade eder. Bektaşilik ise büyük mutasavvıf ve düşünür Hacı Bektaş Veli'yi

²⁶¹ Çamyar - Yıldız, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 7. Sınıf Ders Kitabı*, 108.

²⁶² Çamyar - Yıldız, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 7. Sınıf Ders Kitabı*, 108.

²⁶³ Çamyar - Yıldız, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 7. Sınıf Ders Kitabı*, 108-.

²⁶⁴ Çamyar - Yıldız, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 7. Sınıf Ders Kitabı*, 109-115.

kendilerine pir ve önder olarak gören, onun yolundan gitmeyi amaç edinen kimselerin bağlı olduğu tasavvufî yorumdur.²⁶⁵

Verilen bilgilerde Alevilik- Bektaşılık'ın hem siyasî-itikadî hem de tasavvufî yönünün olduğu belirtiliyor. Hz. Muhammed'in vefatından sonra bazı Müslümanların halifeliğın öncelikle Hz. Ali'nin hakkı olduğunu savunduğı, Hz. Hüseyin'in ve ailesinden bazı kimselerin Kerbela denen yerde şehit edilmesinin Müslümanlarda büyük bir üzüntüye sebep olduğu ifade edilmektedir. Bu sebeplerden dolayı birçok kişinin ehl-i beyt mensuplarına ve onların haklarına sahip çıkmaya başladığı, zamanla bu anlayışın sistemleşerek Alevilik akımının doğup yaygınlaşmasına neden olduğu belirtilmektedir. Not edelim bölümü içerisinde şu ifadelere yer verilmiştir: “Temel ilkelerindeki benzerlikler sebebiyle kültürümüzde Alevilik ile Bektaşılık, birlikte değerlendirilmiştir.”²⁶⁶

Hacı Bektâş-ı Velî (ö. 669/1271) ile ilgili Horasan erenlerinden olduğu insanlara İslâm'ın ilkelerini ve güzel ahlâk prensiplerini kavratmayı amaç edindiğı, onun için Kur'an'a uymanın temel hedef olduğu ifade edilmektedir. Alevilik-Bektaşılık düşüncesinde ehl-i beyt sevgisinin büyük bir yeri olduğu, birçok İslâm alimine göre ehl-i beyt'in; Hz. Muhammed, Hz. Ali, Hz. Fatıma, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'den oluştuğı söylenmektedir. Alevilik-Bektaşılık düşüncesinde önem verilen ilkelerden birinin de on iki imam inancı olduğu, bu inancın Hz. Muhammed'den sonra önder olarak, Hz. Ali ve Hz. Fatıma'nın soyundan gelen on iki kişiyi ifade ettiği belirtilip on iki imamın ismi verilmektedir.²⁶⁷

Alevilik-Bektaşilikte önem verilen: “Cem, Cemevi, razılık ve kul hakkı, on iki hizmet, Semah, Musahiplik, Gülbak, Hızır orucu ve Muharrem orucu”²⁶⁸ gibi bazı kavramlar ayrı başlıklar halinde verilip ayrıntılı bir şekilde açıklanmaktadır. “Alevilik-Bektaşılık” başlığı altında verilen bilgilerde Alevilik ile Bektaşılık birlikte değerlendirilmiş olup Alevilik düşüncesinin siyasî ve itikadî bir yönünün bulunduğu Bektaşılık düşüncesinin ise tasavvufî bir yönünün bulunduğu dikkat çekilmektedir. Alevilik-Bektaşılık akımını doğrudan Şîî düşünce ile ilişkilendirmeden on iki imam

²⁶⁵ Çamyar - Yıldız, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 7. Sınıf Ders Kitabı*, 115.

²⁶⁶ Çamyar - Yıldız, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 7. Sınıf Ders Kitabı*, 115.

²⁶⁷ Çamyar - Yıldız, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 7. Sınıf Ders Kitabı*, 116-117.

²⁶⁸ Çamyar - Yıldız, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 7. Sınıf Ders Kitabı*, 116-126.

inancı ve ehl-i beyt sevgisi üzerinden açıklanmaktadır. Ehl-i beyt'in; Hz. Muhammed, Hz. Ali, Hz. Fatıma, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'den oluştuğuna dair verilen bilgi Müslümanlar arasında tartışmalı olmakla beraber, Şîî düşünce ekolünün görüşünü yansıtmaktadır.²⁶⁹

Alevilik-Bektaşilik düşüncesi etrafında, din mi, mezhep mi veya tarikat mı şeklinde yapılan tartışmalar da bulunmaktadır.²⁷⁰ Alevilik-Bektaşilik düşüncesi DKAB ilköğretim ve ortaöğretim programlarında İslâm Düşüncesinde bulunan tasavvufi yorum biçimleri başlığı altında ele alınmaktadır.²⁷¹

İncelenen yedinci sınıf “İslâm düşüncesinde yorumlar” ünitesinde mezheplerin ortaya çıkışının doğal ve insani olduğu, mezheplerin ise din değil dinin anlaşılma şekilleri olduğu düşüncesi ünite içerisinde verilmeye çalışılmıştır. Diğer itikadî-siyasî, ameli-fikhî mezheplerden ve tasavvufî akımlardan farklı olarak Alevilik-Bektaşilik tasavvufî akımı daha ayrıntılı ve öğretici bir şekilde verilmiştir. Ünite ülkemizde bulunan din anlayışları dikkate alınarak genel olarak mezhepler üstü din öğretimi anlayışına uygun hazırlanmaya çalışılmıştır.

2.1.5. DKAB 8. Sınıf Ders Kitabı İçeriği

8. Sınıf düzeyinde DKAB dersi öğretim programı beş farklı üniteden oluşmaktadır. Bu ünitelerin konuları ve kazanımları Tablo 5’te verilmiştir.

²⁶⁹ Öz, “Ehl-i Beyt”10/498-501

²⁷⁰ Sönmez Kutlu, “Alevilik din mi mezhep mi tarikat mı”, *Sonmezkutlu.net* (Erişim 14 Aralık 2022)

²⁷¹ MEB, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi (4-8. sınıflar) öğretim Programı*, 109-117. MEB, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi (9-12. sınıflar) öğretim Programı*, 73-80.

Tablo 5. DKAB dersi 8. Sınıf üniteler ve kazanımlar şeması²⁷²

Üniteler	Kazanımlar
8.1. Kader İnancı	8.1.1. Kader ve kaza inancını ayet ve hadislerle açıklar. 8.1.2. İnsanın ilmi, iradesi, sorumluluğu ile kader arasında ilişki kurar. 8.1.3. Kaza ve kader ile ilgili kavramları analiz eder. 8.1.4. Toplumda kader ve kaza ile ilgili yaygın olan yanlış anlayışları sorgular. 8.1.5. Hz. Musa'nın (a.s.) hayatını ana hatlarıyla tanır. 8.1.6. Ayet el-Kürsi'yi okur, anlamını söyler.
8.2. Zekât ve Sadaka	8.2.1. İslâm'ın paylaşma ve yardımlaşmaya verdiği önemi ayet ve hadisler ışığında yorumlar. 8.2.2. Zekât ve sadaka ibadetini ayet ve hadislerle açıklar. 8.2.3. Zekât, infak ve sadakanın bireysel ve toplumsal önemini fark eder. 8.2.4. Hz. Şuayb'in (a.s.) hayatını ana hatlarıyla tanır. 8.2.5. Maûn suresini okur, anlamını söyler.
8.3. Din ve Hayat	8.3.1. Din, birey ve toplum arasındaki ilişkiyi yorumlar. 8.3.2. İslâm dininin can, nesil, akıl, mal ve din emniyetiyle ilgili ortaya koyduğu ilke ve hedefleri analiz eder. 8.3.3. Hz. Yusuf'un (a.s.) örnek hayatından ilkeler çıkarır. 8.3.4. Asr suresini okur, anlamını söyler.
8.4. Hz. Muhammed'in Örnekliği	8.4.1. Hz. Muhammed'in (s.a.v.) doğruluğu ve güvenilir kişiliği ile peygamberlerin özellikleri arasında ilişki kurar. 8.4.2. Hz. Muhammed'in (s.a.v.) merhametli ve affedici oluşunu davranışlarında yansıtmaya özen gösterir. 8.4.3. Hz. Muhammed'in (s.a.v.) istişareye verdiği önemi ortaya koyan örnek olaylardan hareketle gündelik hayatla ilgili çıkarımlarda bulunur. 8.4.4. Hz. Muhammed'in (s.a.v.) cesaret ve kararlılığını örnek olaylarla açıklar. 8.4.5. Hz. Muhammed'in (s.a.v.) hakkı gözetmedeki hassasiyetine örnekler verir. 8.4.6. Hz. Muhammed'in (s.a.v.) insanlara verdiği değeri örneklerle açıklar. 8.4.7. Hz. Muhammed'in (s.a.v.) örnek davranışlarının toplumsal hayattaki önemini değerlendirir. 8.4.8. Hz. Muhammed'in (s.a.v.) hikmetli söz ve davranışlarıyla insanları iyiye ve güzele yönlendirdiğini fark eder. 8.4.9. Kureyş suresini okur, anlamını söyler.
8.5. Kur'an-ı Kerim ve Özellikleri	8.5.1. İslâm dininin temel kaynaklarını tanır. 8.5.2. Ayetlerden hareketle Kur'an'ın ana konularını sınıflandırır. 8.5.3. Kur'an-ı Kerim'in temel özelliklerini değerlendirir. 8.5.4. Hz. Nuh'un (a.s.) tevhide davetini özetler.

8. Sınıf DKAB ders kitabı, öğretim programında belirlenen ünite ve başlıklar altında incelenmiştir. Ünitelerde ve kazanımlarında araştırmanın problemiyle doğrudan ilişkili bir bağlantı tespit edilememiştir. Ancak ders kitabının birinci ünitesi olan “kader inancı”, İslâm'ın ilk dönemlerinden itibaren tartışmalara sebep olmuş ve bazı itikadî mezheplerin bu konu dolayısıyla doğmasına neden olmuştur. Günümüzde

²⁷² MEB, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi (4-8. sınıflar) öğretim Programı*, 36-40.

de bu konu etrafında tartışmalar devam etmektedir. Bu sebeple “kader inancı” ünitesinin ele alınışı ve işlenişı hakkında bazı tespitlere yer verilecektir

Öğretim programında ünite açıklamasıyla ilgili şu ifadeler bulunur: “...Kaderi, insan iradesi ve sorumluluğunu devre dışı bırakan pasif bir bekleyiş ve çaresizlik gibi gören yanlış kanaatleri gidermeye yönelik anlatımlara yer verilir.”²⁷³

“Kader inancı ünitesi, kader ve kaza inancı” başlığı altında, kader inancı şu şekilde tanımlanmaktadır: “Kader: Allah’ın sonsuz ilmi ve kudretiyle, evrende olmuş ve olacak olan her şeyi takdir etmesidir. Kaza kavramını ise: ezelde bilinen ve takdir edilen şeyin, zamanı ve yeri geldiğinde Allah tarafından yaratılması demektir.”²⁷⁴ Konunun devamında kader ve kazaya iman etmenin Allah’ın sonsuz ilim sahibi olmasına, her şeyi kuşatan iradesinin var olmasına ve O’nun kudretinin bütün varlıklardan üstün olduğuna iman etmek olduğu belirtilmektedir. Ayrıca kader ve kazaya iman etmenin Allah’a iman etmenin doğal bir sonucu olduğu ve İslâm inanç esaslarından biri olduğu ifade edilmektedir.²⁷⁵

Allah’ın her şeyi bir ölçüye göre yarattığı ve evrende Sünnetullah kavramı ile ifade edilen fiziksel, biyolojik ve toplumsal yasaların bulunduğu, evrendeki her şeyin bu yasalara göre hareket ettiği belirtilmektedir. “İnsanın iradesi ve kader” konu başlığı altında, insanın iradesiyle kader arasındaki ilişki cüzî irade ve küllî irade kavramlarıyla açıklanmaktadır. “Kaderle ilgili bazı kavramlar” başlığı altında: “ömür ve ecel, rızık, tevekkül, başarı ve başarısızlık, sağlık ve hastalık”²⁷⁶ gibi günlük hayatta kullanılan ifadeler üzerinden kaza ve kader konusu açıklanmaktadır.

Kader inancı ünitesi işlenirken diğer itikadî mezheplerin konuya ilişkin farklı görüşlerine yer verilmeden konu sadece Eş’ariyye ve Mâtürîdiyye itikadî mezheplerinin kader anlayışı²⁷⁷ çerçevesinde açıklanmıştır. Bu durum mezhepler üstü din öğretimi anlayışına uygun düşmemektedir.

²⁷³ MEB, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi (4-8 sınıflar) öğretim Programı*, 36.

²⁷⁴ Nayir, vd., *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 8. Sınıf Ders Kitabı*, 12.

²⁷⁵ Nayir, vd., *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 8. Sınıf Ders Kitabı*, 12-13.

²⁷⁶ Nayir, vd., *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 8. Sınıf Ders Kitabı*, 21-32.

²⁷⁷ Yusuf Şevki Yavuz, “Kader”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 24/58-63.

2.2. Ortaöğretim DKAB (9. 10. 11. 12.) Ders Kitaplarında Mezhep Olgusunun İşlenişi

Ortaöğretim düzeyinde incelenen DKAB öğretim programı ve ders kitaplarında araştırmanın problemiyle doğrudan ilişkili olarak 10. Sınıf “İslâm Düşüncesinde İtikadi, Siyasî ve Fıkhi Yorumlar”²⁷⁸ ünitesi bulunmaktadır. Ayrıca 12. Sınıf düzeyinde, “Anadolu’da İslam ünitesi, milletimizin İslam anlayışının oluşmasında etkili olan bazı şahsiyetler”²⁷⁹ konu başlığı altında, Ebû Hanîfe, Ca’fer es-Sâdık, Mâtürîdî, Şâfî ve Eş’arî gibi birer mezhep kurucusu olan alimler hakkında hayatları, ilmi metotları ve eserlerine dair bilgiler verilmektedir. Diğer ortaöğretim sınıf kademlerine ilişkin ders kitapları içeriğinde araştırmamızın problemiyle ilgili tespit edilen bulgulara yer verilmiştir.

2.2.1. DKAB 9. Sınıf Ders Kitabı İçeriği

9. Sınıf düzeyinde DKAB dersi öğretim programı beş farklı üniteden oluşmaktadır. Bu ünitelerin konuları ve kazanımları Tablo 6’da verilmiştir.

²⁷⁸ Konaklı vd., *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 10. Sınıf Ders Kitabı*, 112-129.

²⁷⁹ Yılmaz vd., *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 12. Sınıf Ders Kitabı*, 53-62.

Tablo 6. DKAB dersi 9. Sınıf üniteler ve kazanımlar şeması²⁸⁰

Üniteler	Kazanımlar
9.1. Bilgi ve İnanç	9.1.1. İslâm'da bilginin kaynaklarını açıklar. 9.1.2. İslâm inancında imanın mahiyetini araştırır. 9.1.3. İsrâ suresi 36. ayet ile Mülk suresi 23. ayetlerinde verilen mesajları değerlendirir.
9.2. Din ve İslâm	9.2.1. Kaynağı ve unsurları bakımından din tanımlarını karşılaştırır. 9.2.2. İnsanın doğası ile din arasında ilişki kurar. 9.2.3. İman ve İslâm kavramları arasındaki ilişkiyi fark eder. 9.2.4. İslâm'ın inanç esaslarının özelliklerini ayet ve hadisler ışığında analiz eder. 9.2.5. Nisâ suresi 136. ayette verilen mesajları değerlendirir.
9.3. İslâm ve İbadet	9.3.1. İslâm'da ibadet kavramını ve ibadetin kapsamını açıklar. 9.3.2. İslâm'da ibadetlerin yapılış amacını ve önemini fark eder. 9.3.3. İbadet yükümlülüğü ile ilgili bazı kavramları sınıflandırır. 9.3.4. İslâm'da ibadetlerin temel ilkelerini değerlendirir. 9.3.5. İbadetlerin, bireyin ahlaki gelişimi üzerindeki etkisini yorumlar. 9.3.6. Bakara suresi 177. ayette verilen mesajları değerlendirir.
9.4. Gençlik ve Değerler	9.4.1. Değerlerin oluşumuna etki eden unsurları analiz eder. 9.4.2. Gençlerin kişilik gelişiminde dinî ve ahlaki değerler ile örf ve âdetlerin yerini tartışır. 9.4.3. Temel değerleri ayet ve hadislerle ilişkilendirir. 9.4.4. İsrâ suresi 23-29. ayetlerde verilen mesajları değerlendirir.
9.5. Gönül Coğrafyamız	9.5.1. İslâm medeniyeti kavramını izah eder. 9.5.2. İslâm medeniyetinin, dünyanın farklı bölgelerindeki etkilerini fark eder. 9.5.3. Hucurât suresi 13. ayette verilen mesajları değerlendirir.

9. Sınıf DKAB ders kitabı, öğretim programında belirlenen ünite ve başlıklar altında incelenmiştir. “Bilgi ve İnanç” ünitesi, “İslâm’a göre bilgi” konu başlığı altında, bilgi kutusu bölümü içerisinde İslâm düşüncesi şu şekilde tanımlanmaktadır:

İslâm Düşüncesi: Hz. Peygamberin vefatından sonra Müslüman düşünürler (kelamcılar, fakihler, bilim adamları, filozoflar vb.) tarafından İslâm'ın temel kaynakları esas alınarak üretilen görüşlerin toplamına denir. Bu düşünce içinde tanrı, insan, varlık, bilgi, ahlak hayat, ölüm, dünya ve ahiret gibi konular yer almaktadır.²⁸¹

Verilen bilgiler İslâm düşüncesinin farklı disiplinler üzerinden Müslüman düşünürlerin ortaya koyduğu görüşlerin toplamı olduğu belirtilmektedir, bu durum da öğretim programında belirtilen, farklı anlayış ve yorumların birer zenginlik olduğu düşüncesini desteklemektedir.

“Bilgi ve İnanç” ünitesi, “İslâm’a göre bilgi” konu başlığı altında, İslâm’a göre bilgi edinme yollarının salim duyu organları, selim akıl ve doğru haber (sadık haber) olduğu belirtilip, bilgi edinme yolları ayrı başlıklar halinde açıklanmaktadır.

²⁸⁰ MEB, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi (9-12. sınıflar) öğretim Programı*, 15-19.

²⁸¹ Taşkıran vd., *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 9. Sınıf Ders Kitabı*, 13.

“Salim duyu organları” başlığı altında, duyuların aklın işleyeceği malzemeleri açıkladığı ve haberin aktarılmasını sağladığı ifade edilmektedir. Selim akıl başlığı altında, aklın tanımı verilip, akletmenin önemine ilişkin ayet ve hadislerden örnekler verilmektedir. İnsanın yaratılışındaki temizliğini ve safiyetini koruyan akla selim akıl dendiği ve insanın fitratına uygun hareket etmesi halinde selim akıl sayesinde iyi ve kötüyü birbirinden ayırt edebileceği belirtilmektedir.²⁸²

Doğru haber (sadık haber) başlığı altında, “bir haberin muhatabın inanmasıyla değil, fiilen hadisenin gerçekleşmiş olmasıyla sadık haber olduğu”²⁸³ belirtilmektedir. İmam Mâtürîdî’den nakille doğru haberin bilgi kaynağı olduğu ve inkâr eden kişinin kendisiyle çeliştiği ifade edilmektedir. İslâm dininin ilkelerinin tamamının sadık habere dayandığı, bu haberlerin Allah tarafından gönderildiği için doğru ve kesin olduğu açıklanmaktadır. İslâm düşüncesinde doğru haber (Haber-i Sadık) mütevâtir haber ve Peygamberden gelen haber şeklinde iki kısma ayrılmaktadır. “Mütevâtir haberin” kesin bilgi olduğu, Kur’an-ı Kerim ve Hz. Peygamberden gelen bazı haberlerin mütevâtir olduğu belirtilmektedir. “Peygamberden gelen haber” kısmında, Hz. Muhammed’den gelen haberlerin, Kur’an-ı Kerim ve onun sünnetini kapsadığı, Kur’an ve sünnetin Müslümanlar için temel bilgi kaynağı olduğu ifade edilmektedir.²⁸⁴

“İslâm’a göre bilgi” konu başlığı altında, İslâm’a göre bilgi edinme yollarına dair verilen bilgiler, İmam Mâtürîdî ve Mâtürîdiyye mezhebinin bilgi teorisi kuramını yansıtmaktadır.²⁸⁵ Konu içerisinde peygamberden gelen haberlerden sünnet ifade edilirken sahihlik kaydı konulmamış ve sünnetin aktarılma şekli olan hadislerin sıhhat derecesi vb. durumlara değinilmeden peygamberden gelen haberlerin Kur’an-ı Kerim ve sünnetten oluştuğu belirtilmiştir.

“Bilgi ve İnanç” ünitesi, “bilgiyi nasıl kullanmalı” başlığı altında, rüya, keşif, ilham ve sezgi türündeki bilgilerin kesin ve bağlayıcı görülmediği ve bu bilgilerin farklı dini yorumlara ve istismara açık olduğu için tehlikeli olduğu belirtilmektedir.

²⁸² Taşkiran vd., *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 9. Sınıf Ders Kitabı*, 14-18.

²⁸³ Taşkiran vd., *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 9. Sınıf Ders Kitabı*, 17.

²⁸⁴ Taşkiran vd., *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 9. Sınıf Ders Kitabı*, 16-18.

²⁸⁵ Yavuz, “Mâtürîdiyye”, 28/167-168. Mikail İpek, “İmam Mâtürîdî’de Bilgi Kuramı ve İmanda İstidlâlî Bilginin (Aklın) Rolü”, *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 14/2 (Eylül 2021), 251-254.

Günümüzde dini duyguları istismar etmek için Mehdilik, Mesihlik ve seçilmişlik gibi kavramlar üzerinden oluşturulan söyleme dikkat etmek gerektiği ve doğru bilgi üzerinden bu yanlış anlayışların önüne geçilebileceği ifade edilmektedir.²⁸⁶ Verilen bilgilerde İslâm'da bilgi kaynağı olarak görülmeyen bilgi türleri üzerinden üretilen bilgilerin farklı dini yorumlara ve istismara sebep olabileceği düşüncesi verilmeye çalışılmıştır.

Bilgi ve İnanç ünitesi, İslâm inancında imanın mahiyeti başlığı altında, iman kavramı: “Allah’tan getirdiği hususlarda peygamberi doğrulamak ve ona inanmak”²⁸⁷ şeklinde tanımlanmaktadır. Akide kavramını ise: “İslâm dininin temel esasları ve inanılması gereken hükümleri olarak tanımlanıp bu hükümleri kabul etmenin Müslüman olmak için temel şart olduğu belirtilmektedir.”²⁸⁸ İslâm akaidinin temel esasları olarak imanın şartları verilmektedir

İmanın esasının kalp ile tasdik olduğu açıklanmakta ve bir kişinin iman etmesi için öncelikle iman edeceği hususları bilmesi ve kalbiyle tasdik etmesinin gerekliliği ifade edilmektedir. Kişinin imanını ikrar etmesinin şart olmadığı, ancak ikrar sayesinde diğer insanlar tarafından Müslüman olarak tanınacağı ifade edilmektedir. Herhangi bir baskı ve mazeretin bulunmadığı durumlarda kişinin imanını kalp ile tasdik dil ikrar etmesi gerektiği belirtilmektedir.²⁸⁹

Konun devamında “iman amel ilişkisi” başlığı altında imanın varlığını koruyabilmesi için “salih amelle” desteklenmesi gerektiği açıklanmaktadır. İslâm alimlerinin büyük çoğunluğunun ameli, imanın bir parçası olarak görmediği imanın: kalp ile tasdik dil ile ikrar olduğu ifade edilmektedir. İman ettiği halde amel etmeyen kişinin durumuyla ilgili olarak şu ifadeler yer verilir: “Kişi dinin emir ve yasaklarını kabul ettiği halde gereğini yapmadığında günahkâr olur. Günahkâr olması onu iman dairesinden çıkarmaz. Yüce Allah onu dilerse affeder dilerse cezalandırır.”²⁹⁰

İman ile ilgili verilen bilgiler genel olarak Ehl-i sünnet’in iman görüşünü yansıtmaktadır. Konunun işlenişinde mezhepler arasındaki farklılıkların varlığına

²⁸⁶ Taşkiran vd., *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 9. Sınıf Ders Kitabı*, 19.

²⁸⁷ Taşkiran vd., *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 9. Sınıf Ders Kitabı*, 24-25.

²⁸⁸ Taşkiran vd., *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 9. Sınıf Ders Kitabı*, 24-25.

²⁸⁹ Taşkiran vd., *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 9. Sınıf Ders Kitabı*, 25-26.

²⁹⁰ Taşkiran vd., *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 9. Sınıf Ders Kitabı*, 26.

dikkat çekilmemiştir.²⁹¹ Bu durum mezhepler üstü din öğretimi anlayışına uygun düşmemektedir.

“Din ve İslâm” ünitesi, “dinin tanımı ve kaynağı” başlığı altında, Allah’ın bütün peygamberlere gönderdiği dinin tek olduğu, bu dinin genel adının İslâm ve dinin kaynağının da Allah olduğu ifade edilmektedir. Din kavramının, İslâm alimleri tarafından farklı şekillerde tanımlandığı ifade edilip İslâm alimlerinin üzerinde ittifak ettiği din tanımına örnek olarak: “Din, akıl sahibi insanların kendi irade ve istekleriyle seçtikleri, dünya ve ahirette mutluluğa eriştiren ilahi kurallar bütünüdür,”²⁹² şeklindeki din tanımı verilmektedir.

Konunun devamında teolojik, felsefi, ahlâki, psikolojik ve sosyolojik din tanımlarına yer verilmektedir. Konu, Kur’an-ı Kerim ayetleri üzerinden din kelimesinin farklı kullanımlarına yer verilerek açıklanmakta, farklı bakış açıları ve inanç farklılığı sebebiyle ortak bir din tanımının olamayacağı ifade edilerek tamamlanmaktadır.²⁹³ Mezhepler üstü din öğretimi anlayışı dikkate alınarak farklı anlayış ve disiplinler üzerinden din ve din tanımlarına yer verilmekte ve ortak bir din tanımının olamayacağı ifade edilmektedir.

“Din ve İslâm” ünitesi, “iman ve İslâm ilişkisi” başlığı altında, İslâm şu şekilde tanımlanmaktadır: “Allah tarafından peygamberler aracılığıyla insanlara gönderilmiş ilahi dinin adıdır.”²⁹⁴ Tanımda İslâm tüm ilahi dinleri kapsayan bir anlamda kullanılmaktadır. İman kavramı ise “bilgi ve inanç” ünitesinde açıklandığı gibi kalp ile tasdik şeklinde tanımlanır. Kişinin iman ettiğini dil ile söylemesinin onun mümin ve Müslüman olarak tanınmasını sağladığı ifade edilir. Kelime anlamları farklı olsa da iman ve İslâm kavramlarının birbirinden ayrı düşünülemeyeceği, iman eden bir kişi Müslüman, Müslüman olan bir kişinin de iman etmiş olacağı belirtilir. Ayrıca konu içerisinde “İslâm” kavramı daha özel bir anlamada, Hz. Muhammed’in getirdiklerine uymak şeklinde tanımlanır.²⁹⁵

²⁹¹ Mustafa Sinanoğlu, “İman”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 22/212-214.

²⁹² Taşkiran vd., *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 9. Sınıf Ders Kitabı*, 36.

²⁹³ Taşkiran vd., *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 9. Sınıf Ders Kitabı*, 37-38.

²⁹⁴ Taşkiran vd., *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 9. Sınıf Ders Kitabı*, 40-41.

²⁹⁵ Taşkiran vd., *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 9. Sınıf Ders Kitabı*, 40-41.

İncelenen başlık altında konu itikadî mezheplerin iman ve İslâm kavramlarına ilişkin farklı görüşlerine yer verilmeden Mu‘tezilî ve Mâtürîdî kelâmcıları tarafından iman ve İslâm kavramının aynı şeyi ifade ettiği görüşü²⁹⁶ çerçevesinde anlatılmaktadır. Bu durum mezhepler üstü din öğretimi anlayışına uygun düşmemektedir.

“Din ve İslâm” ünitesi, “İslâm inanç esaslarının özellikleri” başlığı altında, İslâm inanç esasları verildikten sonra “tevhid” inancının açıklanmasına özel yer verilmiştir. Konunun sonunda “Allah’ın zati ve sübutî” sıfatları tablo içerisinde verilmiş, sübutî sıfatlar arasında “tekvin” sıfatına yer verilmiştir. Tekvin sıfatının Mâtürîdî kelâmcıları tarafından Allah’a nisbet edilen sübûtî sıfatlardan biri olması²⁹⁷ ve diğer itikadî mezheplerin bu konudaki farklı görüşlerine yer verilmeyişi sebebiyle verilen bilgiler mezhepler üstü din öğretimi anlayışına uygun düşmemektedir.

“İslâm ve ibadet” ünitesi, “İslâm’da ibadet yükümlülüğü” başlığı altında, vacip terimi hakkında şu ifadelere yer verilmiştir:

... Vacip terimi Hanefî mezhebinin görüşlerinde yer alır. İslâm hukuk bilginlerinin çoğu vacibi, farz anlamında kullanmışlardır. Vitir ve bayram namazlarını kılmak, ramazan ayında fitre vermek, namazda Fatiha suresini okumak ve kurban kesmek vaciptir. Vacip olan bir işin yapılması farz gibi zorunludur.²⁹⁸

Verilen bilgilerde, vacip kavramının Hanefî mezhebine özgü olduğu ve diğer fikhî mezheplerdeki karşılığının farz olduğu ifade edilmektedir. Ülkemizde Hanefî mezhebinin yaygın fikhî mezhep olması sebebiyle ibadet konuları ders kitaplarında işlenirken Hanefîlik mezhebi dikkate alınarak hazırlanmaktadır. İncelenen ders kitapları içerisinde, ibadetlerle ilgili konularda vacip kavramına yer verilmesi bunun bir yansımasıdır.

“Gençlik ve değerler” ünitesi, “temel değerler” konu başlığı altında, İslamiyet’te önem verilen bazı temel değerlere: “hikmet, adalet, iffet ve şecaat” örnek olarak verilmekte ve ayrı başlıklar altında incelenmektedir. Konu ayetler ve Hz. Peygamberin hadisleri üzerinden işlenmektedir.²⁹⁹ Konu içeriğinde mezhepler üstü öğretim anlayışının bir yansıması olarak bazı itikadî mezheplerin ve tasavvufi

²⁹⁶ Sinanoğlu, “İman”, 22/212-214.

²⁹⁷ Tefik Yücedoğru, “Tekvin”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 40/388-390.

²⁹⁸ Taşkıran vd., *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 9. Sınıf Ders Kitabı*, 65.

²⁹⁹ Taşkıran vd., *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 9. Sınıf Ders Kitabı*, 91-97.

akımların kendilerine esas aldığı ve önem verdiği Hz. Aişe, Hz. Ömer, Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ali vb. sahabilerin hayatlarından temel değerlerle ilgili örneklerle yer verilmemektedir.

“Gönül coğrafyamız” ünitesi, “İslâm medeniyeti” başlığı altında, İslâm medeniyetinin ayırt edici özelliğinin farklı din, dil, mezhep ve meşrep farklılıklarına dikkat ederek farklılıkların ayrışmaya sebep olmayacak şekilde herkesin bir arada yaşamasına müsaade etmesi olarak belirtilmiştir. Bu özellikler sayesinde İslâm mesajının ulaştığı kültür ve coğrafyalarda özel sentezlerin ortaya çıktığı aynı kaynaktan beslenmesine rağmen İslâm medeniyetinin farklı yüzlerinin olduğu ifade edilmiştir.³⁰⁰

Konunun devamında İslâm medeniyetini temsil eden belli başlı dönemler tablosu içerisinde sadece Sünnî Müslümanların hâkim olduğu Emevîler, Abbasiler, Selçuklular ve Osmanlılar dönemleri örnek olarak verilmiştir.³⁰¹ Konu başlığı içerisinde Şîa, İbâzîyye vb. farklı itikadî yorumlara sahip devletler, İslâm medeniyetini temsil eden dönemler arasında yer verilmemektedir.

“Gönül coğrafyamız ünitesi”, “İslâm medeniyetinin farklı coğrafyalardaki izleri” başlığı altında, İslâm medeniyetinin farklı coğrafyalara yayılmasında birçok alim ve komutanın rolünün olduğu anlatılmaktadır. Bu alim ve komutanlara örnek olarak “Gazneli Mahmut (ö. 421/1030), Târik b. Ziyâd (ö. 102/720), İmâm-ı Âzam Ebû Hanîfe, İmam Şafî, İmam Mâlik, Mâtürîdî, Gazzâlî (ö. 505/1111), Hoca Ahmet Yesevî (ö. 562/1166), Mevlâna (ö. 672/1273), Hacı Bektaş-ı Veli (ö. 669/1271) ve Horasan Erenleri”³⁰² gibi isimlerin, İslâm’ın uzak bölgelere yayılmasında etkili olduğu ifade edilmektedir. İslâm medeniyetinin farklı coğrafyalara yayılmasında etkili olan alim ve komutanlara örnek olarak verilen isimler arasında Hacı Bektaş-ı Veli hariç özellikle Sünnî Müslümanlar için önemli şahsiyetlerin isimlerinin zikredilmesi İslâm düşüncesinde bulunan yorumsal farklılıkların İslâm medeniyetine olan katkılarının dikkate alınmadığını göstermektedir.

³⁰⁰ Taşkıran vd., *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 9. Sınıf Ders Kitabı*, 107-108.

³⁰¹ Taşkıran vd., *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 9. Sınıf Ders Kitabı*, 107-108.

³⁰² Taşkıran vd., *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 9. Sınıf Ders Kitabı*, 108-109.

Konunun devamında, “İslâm medeniyetinin izlerinin yoğun olarak görüldüğü bölgeler konusu İran, Horasan, Türkistan ve Mâverâünnehir bölgesi”³⁰³ başlığı altında Türkler ve Sünnî Müslümanlar için önemli olan şahsiyetler ve mimari eserlere yer verilmiştir. Özellikle Şîî düşüncenin yoğun olarak bulunduğu İran ve Horasan bölgesinde Şîî devletler tarafından üretilen İslâm medeniyetinin oluşumuna önemli katkıları olan mimari eser ve şahsiyetlere³⁰⁴ yer verilmemiştir. Bu durum da ünite içeriğinde verilmeyen çalışılan, “İslâm medeniyetinin farklı kültür ve düşüncelerin bir araya gelmesiyle oluştuğu”³⁰⁵ düşüncesiyle örtüşmemektedir.

“Gönül coğrafyamız” ünitesi, “Kuzey Afrika bölgesi” başlığı altında, Mısır’a hâkim olan Fatımiler döneminde önemli eğitim kurumları ve kütüphanelerin kurulduğu söylenmektedir. Bu kurumlar arasında varlığı günümüze kadar devam eden Ezher üniversitesinden ve “matematik, tıp, felsefe, mantık gibi ilim dallarında çalışmalar yapılan, Dârülhikme’den”³⁰⁶ bahsedilmektedir. İslâm medeniyetine birçok katkısı olan Şîî Fatîmî devletinden ve eserlerinden bahsedilmesi konunun, “İslâm medeniyetinin farklı kültür ve düşüncelerin bir araya gelmesiyle oluştuğu”³⁰⁷ düşüncesiyle örtüşmektedir.

2.2.2. DKAB 10 Sınıf Ders Kitabı İçeriği

10. Sınıf düzeyinde DKAB dersi öğretim programı beş farklı üniteden oluşmaktadır. Bu ünitelerin konuları ve kazanımları Tablo 7’de verilmiştir.

³⁰³ Taşkiran vd., *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 9. Sınıf Ders Kitabı*, 115-116.

³⁰⁴ Hamdi Algar, “İran”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 22/409-413.

³⁰⁵ Taşkiran vd., *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 9. Sınıf Ders Kitabı*, 107.

³⁰⁶ Taşkiran vd., *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 9. Sınıf Ders Kitabı*, 119.

³⁰⁷ Taşkiran vd., *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 9. Sınıf Ders Kitabı*, 107.

Tablo 7. DKAB dersi 10. Sınıf üniteler ve kazanımlar şeması³⁰⁸

Üniteler	Kazanımlar
10.1. Allah İnsan İlişkisi	10.1.1. Allah inancının insan hayatındaki yeri ve önemini yorumlar. 10.1.2. Allah'ın varlığı ve birliği konusunda akli ve nakli delilleri analiz eder. 10.1.3. İsim ve sıfatlarının yansımalarıyla Allah'ı tanıır. 10.1.4. İnsanın özelliklerini ayetlerle açıklar. 10.1.5. İnsanın Allah ile irtibat yollarını fark eder. 10.1.6. Rûm suresi 18-27. ayetlerde verilen mesajları değerlendirir.
10.2. Hz. Muhammed ve Gençlik	10.2.1. Kur'an-ı Kerim'den gençlerle ilgili ayetlere örnekler verir. 10.2.2. Hz. Muhammed'in gençlik yıllarındaki erdemli davranışlarını kendi hayatıyla ilişkilendirir. 10.2.3. Hz. Muhammed ile genç sahabiler arasındaki iletişimi değerlendirir. 10.2.4. Bazı genç sahabilerin öne çıkan özelliklerini örnek alır. 10.2.5. Âl-i İmrân suresi 159. ayette verilen mesajları değerlendirir.
10.3. Din ve Hayat	10.3.1. İslâm dininin aile kurumuna verdiği önemi fark eder. 10.3.2. İslâm dininin kültür, sanat ve düşünce üzerindeki etkilerini analiz eder. 10.3.3. İslâm dininin çevre sorunlarına yaklaşımını ve çözüm önerilerini değerlendirir. 10.3.4. İslâm dini ve sosyal değişim arasında ilişki kurar. 10.3.5. İslâm dininin ekonomik hayatla ilgili ilkelerini yorumlar. 10.3.6. İslâm dininin sosyal adaletle ilgili ilkelerini açıklar. 10.3.7. Âl-i İmrân suresi 103-105. ayetlerdeki mesajları değerlendirir.
10.4. Ahlaki Tutum ve Davranışlar	10.4.1. İslâm ahlakının konusu ve gayesini açıklar. 10.4.2. Ahlak ile terbiye arasındaki ilişki kurar. 10.4.3. İslâm ahlakında yerilen bazı davranışları ayet ve hadislerle açıklar. 10.4.4. Tutum ve davranışlarında ölçülü olmaya özen gösterir. 10.4.5. Hucurât suresi 11-12. ayetlerde verilen mesajları değerlendirir.
10.5. İslâm Düşüncesinde İtikadî, Siyasi ve Fıkhi Yorumlar	10.5.1. Din ve dinin yorumu arasındaki farkı ayırt eder. 10.5.2. İslâm düşüncesindeki yorum farklılıklarının sebeplerini tartışır. 10.5.3. Dinî yorumlarla ilgili bazı kavramları değerlendirir. 10.5.4. İslâm düşüncesinde itikadî ve siyasi yorumları genel özelliklerine göre sınıflandırır. 10.5.5. İslâm düşüncesindeki amelî fıkhi yorumları tanıır. 10.5.6. Nisâ suresi 59. ayette verilen mesajları değerlendirir.

10. Sınıf DKAB ders kitabı, öğretim programında belirlenen ünite ve başlıklar altında incelenmiştir. “Allah insan ilişkisi” ünitesi, “Allah’ın varlığı ve birliği” konu başlığı altında Allah’ın varlığının ve birliğinin ispatına ilişkin şu ifadeler yer verilir:

Kimi İslâm bilginleri yeryüzünde bulunan nesne ve maddelerin Allah’ın(c.c.) varlığına ve birliğine açık bir delil olduğunu söyleyerek başka delil aramaya gerek olmadığını belirtmişlerdir. Kimileri de insanların kendi başlarına Allah’ın (c.c.) varlığını ve birliğini idrak edemeyeceklerini öne sürerek çeşitli deliller ortaya koymuşlardır.³⁰⁹

³⁰⁸ MEB, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi (9-12. sınıflar) öğretim Programı*, 20-24.

³⁰⁹ Konaklı vd., *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 10. Sınıf Ders Kitabı*, 16.

Allah'ın varlığının ve birliğinin delillerine “Gaye ve Nizam delili” ile “Ekmel varlık delili” örnek olarak verilip konu, iki delil üzerinden anlatılmaktadır. Gaye ve nizam delili, Kur'an-ı Kerim ayetleri üzerinden açıklanmakta, ekmel varlık delili hakkında bilgi verilirken Müslüman ve Batılı felsefeciler tarafından savunulan bir delil olduğu belirtilmektedir. Konu, “aklın yanı sıra duyular ve Kur'an-ı Kerim'in sunduğu bilgiler sayesinde insanın Allah'ın varlığına ve birliğine inanabileceği”³¹⁰ ifadesiyle tamamlanmaktadır. Allah'ın varlığı ve birliği hususunda farklı yaklaşım ve görüşlerin bulunduğuna ilişkin verilen bilgiler ve Allah'ın varlığının ve birliğinin delilleri açıklanırken farklı disiplinlerin görüşlerine yer verilmesi mezhepsel ve yorumsal farklılıkların dikkate alındığını göstermektedir.

“Allah insan ilişkisi” ünitesi, “Allah'ın isim ve sıfatları” başlığı altında, Allah'ın isimleri ve sıfatları sıralanmaktadır. Sübûtî sıfatlar açıklanırken “Tekvin”³¹¹ sıfatına yer verilmektedir. Tekvin sıfatı Mâtürîdî kelâmcıları tarafından Allah'a nisbet edilen sübûtî sıfatlardan biridir.³¹² Allah'ın isim ve sıfatları konu başlığı diğer itikadî mezheplerin bu konu hakkındaki farklı görüşlerine yer verilmeksizin Mâtürîdî kelâmcılarının görüşleri üzerinden anlatılmaktadır.

İncelenen 10. Sınıf DKAB ders kitabı “İslâm düşüncesinde itikadî, siyasî ve fihhi yorumlar”³¹³ ünitesi araştırmanın problemiyle doğrudan ilişkilidir. Öğretim programında ünite açıklamasıyla ilgili şu ifadeler bulunur:

Ünite genelinde İslâm düşüncesindeki yorum farklılıkları: ayrıntılara girilmeden, nesnel ve tasviri (betimleyici) bir anlatımla ele alınır. Dinî yorumların, çağlara ve ortama göre dinin anlaşılma biçimlerini ortaya koyan birer zenginlik olduğu; bu nedenle farklı düşünce ve yorumlara saygı duyulması gerektiği vurgulanır.³¹⁴

2.2.2.1. Dini Yorum Farklılıklarının Sebepleri Konu Başlığına İlişkin Bulgular

Konu başlangıcında dinin tanımı verilerek, dinin amacının insanları kötülüklerden uzaklaştırarak dünya ve ahirette mutluluğa ulaştırmak olduğu aktarılmaktadır. “İnsanların düşünme ve anlama yeteneklerinin birbirinden farklı

³¹⁰ Konaklı vd., *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 10. Sınıf Ders Kitabı*, 15-18.

³¹¹ Konaklı vd., *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 10. Sınıf Ders Kitabı*, 19-21.

³¹² Yücedoğlu, “Tekvin”, 40/388-390.

³¹³ Konaklı vd., *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 10. Sınıf Ders Kitabı*, 112-128.

³¹⁴ MEB, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi (9-12. sınıflar) öğretim Programı*, 15-19.

olduğu, içerisinde bulunduğu sosyal, kültürel, ekonomik ve psikolojik şartların kişinin din anlayışı üzerinde”³¹⁵ etkili olduğu belirtilmektedir. Bu durumun da din içerisinde farklı anlayış ve yorum biçimlerinin ortaya çıkmasında etkili olduğu ifade edilmektedir.³¹⁶ Konunun devamında din ile din anlayışı arasındaki fark şu şekilde ifade edilmektedir:

Din, Allah’ın (c.c.) peygamberler aracılığıyla insanlara gönderdiği ilâhi mesajları içerirken din anlayışı bu mesajların insanlar tarafından içinde bulundukları şartlara göre algılanma ve yorumlanma biçimlerini ifade eder. Bundan dolayı din tek iken din anlayışları birden çok olabilir. Çünkü din, vahye; dinin anlaşılması ise insanların algılarına ve yorumlarına dayanır. Ayrıca din değişmez, din anlayışı değişebilir.³¹⁷

Verilen bilgilerde, din ile din anlayışının birbirinden farklı olduğu, dinin yorumlanmasından kaynaklanan farklılıkların ve sorunların, dinin kendisinden kaynaklanmadığı ifade edilmektedir. Din ile din anlayışındaki farklılık belirtildikten sonra dinin temel kaynaklarının Kur’an-ı Kerim ve sünnet olduğu, Hz. Peygamber hayatta iken Müslümanlar arasında dini konularda ayırmaya sebep olacak görüş ve farklılıklarının ortaya çıkmadığı belirtilmektedir.³¹⁸

Hz. Peygamber’in vefatından sonra İslâmiyet’in Arap yarımadası dışında hızlı yayıldığı ve farklı inanç, kültür, örf ve âdetlere mensup insanlarla karşılaştığı açıklanmaktadır. Müslümanlar arasında meydana gelen siyasî ve dinî sorunların ve bu sorunlara üretilen çeşitli çözümlerin, farklı dini anlayış ve yorumların ortaya çıkmasına sebep olduğu belirtilmektedir. Dinin anlaşılması ve uygulanmasıyla ilgili olarak ortaya çıkan fikri ve beşerî oluşumların genel adının ‘mezhep’ olduğu ifade edilmektedir.³¹⁹

İslâm düşüncesinde yorum farklılıklarının ortaya çıkışının birçok sebebi olduğu söylenip bu sebepler ayrı alt başlıklar halinde açıklanmaktadır.

Bu sebeplerden “insanın yapısından kaynaklanan sebepler” başlığı altında, insanların kabiliyetleri, ilgileri, dünyaya bakışları, anlayış ve düşüncelerinin birbirinden farklı olduğu belirtilmektedir. İnsanın yapısındaki bu farklılıkların dini

³¹⁵ Konaklı vd., *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 10. Sınıf Ders Kitabı*, 114.

³¹⁶ Konaklı vd., *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 10. Sınıf Ders Kitabı*, 114.

³¹⁷ Konaklı vd., *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 10. Sınıf Ders Kitabı*, 114.

³¹⁸ Konaklı vd., *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 10. Sınıf Ders Kitabı*, 114.

³¹⁹ Konaklı vd., *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 10. Sınıf Ders Kitabı*, 114.

anlama ve yorumlamaya yansıdığı bu sebeple de farklı ekol ve mezheplerin ortaya çıktığı ifade edilmektedir.³²⁰

“Sosyal sebepler” başlığı altında, sosyal bir varlık olan insanın sürekli değişim ve yenilenme içerisinde bulunduğu, sosyal hayatın kendine özgü yapısı dolayısıyla sürekli gelişim ve değişime açık olmasının İslâm düşüncesinde farklı yorum biçimlerinin ortaya çıkmasında etkili olduğu belirtilmektedir. Toplumlara etkileyen doğal afet, savaş, siyasî ve ekonomik değişimlerin farklı din anlayışlarının da ortaya çıkmasında etkili olduğu ifade edilmektedir.³²¹

“Kültürel sebepler” başlığı altında, İslâm dininin kısa zamanda Suriye, İran, Irak, Mısır gibi farklı bölgelere yayıldığı bu bölgelerde Hristiyanlık, Yahudilik, Mecûsîlik ve Zerdüştlük gibi farklı inançlarla karşılaştıkları ve onlarla bir arada yaşadıkları belirtilmektedir. Bazı Müslümanların yaşadığı coğrafyanın kültüründen etkilenerek İslâm dininin anlaşılması ve yorumlanmasında farklı yaklaşımlar benimsedikleri, ayrıca yeni Müslüman olanların dini anlamada eski inançlarının etkisinde kaldığı ifade edilmektedir. Bu durumun farklı kültürel ortamlarda yaşayan Müslümanların İslam inanç esasları dışında, aynı meselelere farklı çözümler üretmelerine sebep olduğu belirtilmektedir.³²²

“Coğrafi sebepler” başlığı altında, İslâm dininin çöl iklimine sahip bir coğrafyada doğmuş olduğu açıklanmaktadır. Hz. Peygamberin vefatından kısa bir süre sonra İslâmiyet’in farklı iklim, kültür ve dinlere mensup coğrafyalara yayıldığı, bu coğrafyalarda yaşayan Müslümanların yaşam şekilleri ve ihtiyaçlarının bulundukları bölgeye göre değişiklik gösterdiği belirtilmektedir. Coğrafi nedenlere dayanan yaşam biçimlerindeki çeşitliliğin farklı yorum ve uygulamaların ortaya çıkmasında etkili olduğu ifade edilmektedir.³²³

“Siyasi sebepler” başlığı altında, İslâm düşüncesinde yorum farklılıklarının ortaya çıkmasında siyasî sebeplerin doğrudan ve dolaylı yoldan etkili olduğu belirtilmektedir. Bazı dini yorumların tercih edilip diğerlerinin görmezden gelinmesi veya kişilerin kendi siyasî görüşlerini öne çıkarma istekleri gibi durumların yorum

³²⁰ Konaklı vd., *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 10. Sınıf Ders Kitabı*, 115.

³²¹ Konaklı vd., *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 10. Sınıf Ders Kitabı*, 116.

³²² Konaklı vd., *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 10. Sınıf Ders Kitabı*, 116.

³²³ Konaklı vd., *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 10. Sınıf Ders Kitabı*, 117.

farklılıklarının ortaya çıkmasında etkili olduğu söylenmektedir. Hz. Peygamber ve dört halife döneminde meydana gelen bazı olayların farklı yorumlanmasının da mezheplerin ortaya çıkmasında etkili olduğu belirtilip³²⁴ şu ifadelerle yer verilmektedir:

...Hz. Peygamber'in vefatından sonra kimin halife olacağıyla ilgili tartışmalar, ileri sürülen görüşler ve her görüşün ayet ve hadislerle delillendirilmesi çabaları birçok mezhebi ortaya çıkarmıştır. Hz. Ali (r.a.) ile Hz. Aişe (r.a.) arasında meydana gelen Cemel Vakası ile Hz. Ali (r.a.) ve Muâviye b. Ebî Süfyan arasında meydana gelen Sıffin Savaşı; Haricilik ve Şiiilik gibi siyasi itikadî ekollerin ortaya çıkmasında etkili olmuştur. Ayrıca bu savaşlarda ölen ve öldürülen Müslümanların dünya ve ahiretteki durumlarının ne olacağıyla ilgili tartışmalar da Mürcie ve Mu'tezile gibi itikadî yorumların doğmasına zemin hazırlamıştır.³²⁵

Kimin halife olacağı ile ilgili tartışmalar ve devamında yaşanan siyasi olaylara ve bazı mezheplerin doğuşuna ilişkin verilen bilgiler içerisinde hiçbir yargının bulunmaması ve herhangi bir mezhebin algısı üzerinden meseleye yaklaşılmaması, mezhepler üstü din öğretim anlayışına uygun düşmektedir.

“Dini metinlerden kaynaklanan sebepler” başlığı altında, İslâm dininin temel kaynakları olan Kur'an-ı Kerim ayetlerinin ve hadis metinlerinin tamamının herkesin anlayacağı şekilde açık olmadığı bazılarının anlamlarının kapalı olduğu belirtilmektedir. Ayet ve hadislerde geçen bazı ifadelerin ve “müteşabih” ayetlerin farklı anlayış ve yorumların ortaya çıkmasında etkili olduğu ifade edilmektedir.³²⁶ Konuyla ilgili şu ifadelerle yer verilmektedir:

Mesela Kur'an'da bazı ayetlerde yer alan Allah'ın (c.c.) eli ve O'nun yüzü (zâtı) gibi ifadeler, bazı İslâm âlimleri tarafından herhangi bir yoruma tabi tutulmadan Allah'ın (c.c.) insan gibi eli ve yüzü olduğu şeklinde anlaşılmış, kimi âlimler de bu ifadeleri “Allah'ın (c.c.) kudreti” ve “Allah'ın (c.c.) zatı” şeklinde yorumlamayı tercih etmişlerdir.³²⁷

Konunun devamında bilgi kutusu bölümü içerisinde, “muhkem ve müteşabih” ayet kavramlarının tanımı verilmektedir. Hz. Peygamberin insanların içinde bulundukları durumu dikkate alarak aynı soruyu soran farklı kişilere, onlar için en uygun cevapları verdiği belirtilmektedir. Hadis metinlerinin nakledilmesi esnasında gösterilen hassasiyete rağmen farklı yorumlara neden olacak hadis

³²⁴ Konaklı vd., *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 10. Sınıf Ders Kitabı*, 117.

³²⁵ Konaklı vd., *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 10. Sınıf Ders Kitabı*, 117.

³²⁶ Konaklı vd., *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 10. Sınıf Ders Kitabı*, 117-118.

³²⁷ Konaklı vd., *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 10. Sınıf Ders Kitabı*, 118.

metinlerinin bulunduğu ve hangi ifadelerin Hz. Peygambere ait olduğuna ilişkin tartışmaların farklı yorumların oluşmasına neden olduğu ifade edilmektedir.³²⁸

İslâm düşüncesinde yorum farklılıklarının ortaya çıkış sebepleri sıralandıktan sonra, İslâm düşüncesinin oluşumunda ve farklılaşmasında pek çok unsurun etkili olduğu, mezhep imamlarının İslâm'ın temel esasları konusunda Kur'an ve sünnet merkezli yorumlar yaptığı belirtilmektedir. Din anlayışındaki yorum farklılıklarının zenginlik olduğu ve düşünce alanında canlılığa sebep olduğu ifade edilmektedir.³²⁹ Bilgi kutusu bölümü içerisinde “Te'vîl”³³⁰ kavramının tanımı verilip, konu şu ifadelerle tamamlanmaktadır:

...İslâm toplumlarında ortaya çıkan farklı anlayışlar hayatı kolaylaştıran düşünce zenginlikleridir. Yorum farklılıkları, dini anlama ve uygulamada Müslümanların yararlandıkları bir alandır. Özellikle farklı kültürler ve milletlerin İslâm'ı kolayca benimsemesinde yorum farklılıkları etkili olmuştur.³³¹

Verilen bilgiler ışığında, İslâm düşüncesinde ortaya çıkan yorum farklılıklarının birer zenginlik olduğu düşüncesi vurgulanmaktadır. “İslâm düşüncesinde yorum farklılıklarının ortaya çıkış sebepleri” konu başlığı altında verilen bilgiler, mezhepler üstü öğretim anlayışına uygun olarak herhangi bir mezhebin diğer mezheplere yaklaşımı esas alınmadan tasviri bir şekilde açıklanmaktadır.

2.2.2.2. Dinî Yorumlarla İlgili Bazı Kavramlar Konu Başlığına İlişkin Bulgular

Konunun başlangıcında “din, sağlam temeller üzerine oturmuş bir eve, mezhepler ise o evin odalarına”³³² benzetilmektedir. Dinin inanç, ibadet ve ahlak şeklinde üç ana temelinin olduğu, dinlerin inanç sistemlerinin itikad veya akaid kavramları ile ifade edildiği belirtilmektedir. İslâm itikadını, İslâm inanç esaslarının oluşturduğu ve İslâm itikadını delilleriyle birlikte savunan ilme ise kelâm ilmi denildiği ifade edilmektedir.³³³

³²⁸ Konaklı vd., *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 10. Sınıf Ders Kitabı*, 118.

³²⁹ Konaklı vd., *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 10. Sınıf Ders Kitabı*, 118.

³³⁰ Konaklı vd., *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 10. Sınıf Ders Kitabı*, 118-119.

³³¹ Konaklı vd., *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 10. Sınıf Ders Kitabı*, 118-119.

³³² Konaklı vd., *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 10. Sınıf Ders Kitabı*, 119.

³³³ Konaklı vd., *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 10. Sınıf Ders Kitabı*, 119.

İslâm'ın ibadet anlayışı ve prensiplerinin fıkıh terimi ile ifade edildiği, dinin esaslarına riayet ederek ibadet ve inanç konularına ilişkin ortaya çıkan farklı yorumlara mezhep denildiği belirtilmektedir. Not edelim bölümü içerisinde “mezhep” kavramı şu şekilde tanımlanmaktadır: “Mezhep, dinin inanç esaslarını veya amelî hükümlerini anlama ve yorumlama konusunda kendine özgü yaklaşımlara sahip düşünce sistemi: bu yaklaşımlar etrafında meydana gelen ekolleşmenin ürünü olan ilmi ve fikri birikimdir.”³³⁴ İslâm düşüncesindeki mezheplerin itikadî-siyasî ve ameli-fikhi yorumlar olmak üzere ikiye ayrıldığı ifade edilmektedir.³³⁵

Konunun devamında, itikadî-siyasî oluşumlar için “fırka”, ameli-fikhî oluşumlar için “mezhep” isimlendirilmesinin kullanıldığı belirtilmektedir. Bazen bunları birbirinden kesin bir şekilde ayırmanın mümkün olmadığı, itikadî mezheplerin oluşumunda siyasî sebeplerin, siyasî bir fırkanın ortaya çıkmasında itikadî sebeplerin olabileceği ifade edilmektedir. Not edelim bölümü içerisinde “fırka” kavramı şu şekilde tanımlanmaktadır: “Fırka kelimesi (çoğulu fırak) sözlükte; ayırmak, bölmek; açıklayıp hükme bağlamak manalarına gelen fark kökünden isim olup insanlar arasından ayrılmış belli bir grup ve topluluğu ifade eder.”³³⁶

“Dini yorumlarla ilgili bazı kavramlar” başlığı altında, İslâm düşüncesinde bulunan yorum biçimlerini ifade etmek için kullanılan “fırka” ve “mezhep” kavramları tanıtılmakta olup mezhepsel ayrışmalara sebep olan “ehl-i bid‘at” ve “fırka-i nâciye”³³⁷ gibi kavramlara mezhepler üstü öğretim anlayışının bir yansıması olarak yer verilmemiştir.

2.2.2.3. İslâm Düşüncesinde İtikadî ve Siyasî Yorumlar Konu Başlığına İlişkin Bulgular

Konunun başında “itikadî ve siyasî yorumların birer kültürel çeşitlilik ve fikri zenginlik olduğu”³³⁸ düşüncesi vurgulanmaktadır. Hz. Peygamber’in vefatından sonra yaşanan siyasî gelişmelerin, dini yorumların ortaya çıkmasında etkili olduğu,

³³⁴ Konaklı vd., *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 10. Sınıf Ders Kitabı*, 119-120.

³³⁵ Konaklı vd., *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 10. Sınıf Ders Kitabı*, 119-120.

³³⁶ Konaklı vd., *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 10. Sınıf Ders Kitabı*, 120.

³³⁷ Üzümlü, “Mezhep”, 29/526-532.

³³⁸ Konaklı vd., *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 10. Sınıf Ders Kitabı*, 120.

zamanla siyasî yorum farklılıkları sebebiyle ortaya çıkan yorumların itikadî mezheplerin ortaya çıkmasına neden olduğu belirtilmektedir. Bazı yorumların da doğrudan inançla ilgili meselelerden doğduğu ifade edilip, bu farklı yorumların zamanla itikadî ve siyasî yorumlar şeklinde nitelendirildiği belirtilmektedir.³³⁹

Düşünce özgürlüğünün bir ürünü olarak mezheplerin ortaya çıkışının doğal bir olgu olduğu, bu sebeple Müslümanlar arasında dini konularda farklı görüş ve düşüncelerin ortaya çıktığı belirtilmektedir. Konunun devamında şu ifadelere yer verilmektedir: “...Bunun için de İslâm dünyasında ortaya çıkan ve vahyin özüne ters düşmeyen tüm mezhep ve yorumlar kültürel zenginlik olarak görülmelidir.”³⁴⁰ İtikadî ve siyasî mezhepler hakkında bilgiler verilmeden önce, “mezheplerin siyasî ve itikadî bazı meselelerden doğduğu, mezheplerin ortaya çıkışının doğal bir durum olduğu vahiyle çatışmayan tüm mezhep ve görüşlerin kültürel zenginlik olduğu düşüncesi”³⁴¹ vurgulanmaktadır.

Konunun kazanım açıklamasında şu bilgilere yer verilmektedir: “Kazanım Ehl-i sünnet (Eş’arîlik ve Maturidilik) ve Şîa (İmamiye ve Zeydiye) ile sınırlandırılır.”³⁴² Bu sebeple konu başlığı içeriği kazanımda zikredilen itikadî ve siyasî mezheplerle sınırlandırılmıştır.

İslâm düşüncesinde inanç konularıyla ilgili yapılan tartışmalar sonucu ortaya çıkan, zamanla sistemleşerek Müslümanlar arasında en çok kabul gören itikadî mezheplerin Ehl-i Sünnet ve Şîa olduğu belirtilmektedir.³⁴³

“Ehl-i Sünnet” başlığı altında, Ehl-i Sünnet şu şekilde tanımlanmaktadır: “Hz. Peygamber ile sahabenin, dinin temel konularında takip ettikleri yolu benimseyenler Ehl-i Sünnet olarak tanımlanmıştır.”³⁴⁴ Hz. Peygamber zamanında Ehl-i sünnet dahil olmak üzere hiçbir mezhebin var olmadığı, zamanla dinî konularda ortaya çıkan görüş farklılıklarının, toplumda yaygınlık kazandığı ve gruplaşmalara neden olduğu belirtilmektedir.³⁴⁵ Konunun devamında şu bilgilere yer verilir:

³³⁹ Konaklı vd., *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 10. Sınıf Ders Kitabı*, 120.

³⁴⁰ Konaklı vd., *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 10. Sınıf Ders Kitabı*, 121.

³⁴¹ Konaklı vd., *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 10. Sınıf Ders Kitabı*, 121.

³⁴² MEB, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi (9-12. sınıflar) öğretim Programı*, 23.

³⁴³ Konaklı vd., *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 10. Sınıf Ders Kitabı*, 121.

³⁴⁴ Konaklı vd., *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 10. Sınıf Ders Kitabı*, 121.

³⁴⁵ Konaklı vd., *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 10. Sınıf Ders Kitabı*, 121.

...Haricilik, Mürchie, Mu'tezile ve Şia gibi bazı mezhepler, fikir ve tutumlarıyla ana bünyeyi ve çoğunluğu oluşturan Müslümanlardan farklılaşmışlardır. İşte bu gruplardan herhangi birine mensup olmayıp çoğunluğun temsil ettiği çizgiyi sürdürenler Ehl-i sünnet olarak isimlendirilmişlerdir.³⁴⁶

Verilen bilgilerde Ehl-i Sünnet'in kendini tanımlama şekline yer verilmesi ve diğer mezheplerin görüş ve davranışlarıyla çoğunluktan ayrıldığına ilişkin ifadeler Ehl-i Sünnet'in diğer mezheplere bakışına ilişkin görüşünü yansıtmaktadır. Ayrıca kendisini doğru yolda olanlar anlamında "Ehl-i Hak"³⁴⁷ olarak görmek hemen her mezhebin geleneğidir.

Hasan-ı Basrî'nin (ö. 110/728) görüşlerinin Ehl-i sünnet düşüncesinin oluşumunda etkili olduğu, Ebû Hanîfe'nin inanç ve amel konularına dair görüşlerinin Ehl-i sünnet düşüncesinin oluşmasında belirleyici olduğu belirtilmektedir. Ayrıca "Hasan-ı Basrî'nin Emevî yönetimini siyasî olarak tenkit ettiği, ancak onlara karşı yapılan ayaklanmalara Müslümanların katılmaması"³⁴⁸ gerektiğine ilişkin düşüncesine de yer verilmiştir. Ehl-i sünnet'in İslâm inanç esasları konusunda aynı düşündüğü fakat İslâm inanç esaslarının yorumlanması hususunda Mâtürîdiyye ve Eş'ariyye olmak üzere iki ana ekole ayrıldığı belirtilmektedir.³⁴⁹ Selefiyye veya Ehl-i Hadîs gibi Ehl-i sünnet'in oluşmasında etkili olan ekollere³⁵⁰ ders kitabı içeriğinde yer verilmemektedir.

"Maturidilik" başlığı altında, İmam Mâtürîdî'nin Semerkand'da doğduğu ve onun görüşleri etrafında mezhebin oluştuğu belirtilmektedir. Fıkhî konularında Hanefî mezhebinin görüşlerini kabul ettiği, inanç konularında Ebû Hanîfe'den etkilendiği ve dini konuları akli ve nakli delillerle ispatladığı ifade edilmektedir. Mâtürîdiyye mezhebinin özellikle Türkler arasında tanınan ve kabul edilen bir mezhep olduğu ve geniş coğrafyalarda yaygınlık gösterdiği belirtilmektedir. Konunun devamında "İmam Mâtürîdî'nin dini metinlerde geçen ifadeleri zâhiri olarak alan grupların görüşünü ve akla öncelik veren Mu'tezile'nin din anlayışını

³⁴⁶ Konaklı vd., *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 10. Sınıf Ders Kitabı*, 121.

³⁴⁷ Salih Sabri Yavuz, "Ehl-i hak" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 10/512.

³⁴⁸ Konaklı vd., *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 10. Sınıf Ders Kitabı*, 121.

³⁴⁹ Konaklı vd., *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 10. Sınıf Ders Kitabı*, 121.

³⁵⁰ Yusuf Şevki Yavuz, "Ehl-i sünnet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 10/525-530.

doğru bulmadığını bu sebeple dinî nakillerle akli uzlaştırma yolunu tercih ettiği”³⁵¹ ifade edilmektedir. Mâtürîdiyye mezhebinin görüşlerine dair şu bilgilere yer verilmektedir:

Allah’ın (c.c.) varlığı ve sıfatları, peygamberlik, ahiret inancı gibi bilgiler akılla kavranabilir. İnsanlar akıllarını kullanarak davranışlarının iyi ve kötü olup olmadığını kavrayabilir. İmanın tamamlanması için amel çok önemlidir. Büyük günah işleyen kimse dinden çıkmaz fakat günahkâr olur, tövbe ederse affedilmesi umulur.³⁵²

Bilgi kutusu bölümü içerisinde, Mâtürîdiyye mezhebinin genel prensiplerinden: “...İnsanın akıl yoluyla Allah’ın varlığını bilebileceği, Kur’an-ı Kerim’in Allah’ın kelâmı olduğu ve kelâm sıfatının onun zatıyla birlikte var olan ezeli bir sıfat olduğu ve insanın tüm fiillerinden sorumlu olduğuna”³⁵³ ilişkin görüşlerine yer verilmektedir.

Verilen bilgilerde Mâtürîdiyye mezhebi genel olarak tanıtılmış olup ülkemizde yaygın kabul gören itikadî-siyasî mezhep olması sebebiyle bazı itikadî görüşlerine yer verilmiştir. Özellikle bilgi kutusu adlı bölüm içerisinde geçmiş dönemlerde yoğun bir şekilde tartışılan itikadî-siyasî mezhepler arasında ayrıma sebep olan “Rü’yetullah ve Kelâmullah”³⁵⁴ gibi bazı meselelere ilişkin mezhebin görüşlerine yer verilmiştir.

“Eş’arilik” başlığı altında, Ebû’l-Hasen el-Eş’arî’nin Basra’da doğduğu onun görüşleri etrafında şekillenen bir yorum biçimi olduğu belirtilmektedir. “40 yaşına kadar Mu‘tezile mezhebinin görüşlerini savunduğu daha sonra hadis ve sünneti esas alan bir yaklaşım benimseyip Mu‘tezile’nin görüşlerine açıkça karşı çıktığı”³⁵⁵ ifade edilmektedir. Eş’ariyye mezhebinin, gereğinden fazla akılcı anlayışı ortaya çıkaran Mu‘tezile ekolüne bir tepki olarak varlığını devam ettirdiği belirtilmektedir.³⁵⁶ Eş’arilik başlığı altında mezhebinin görüşlerine ilişkin şu bilgilere yer verilmektedir:

...Allah’ın (c.c.) ahirette müminler tarafından görülmesi mümkündür ve görülecektir. İyi ve kötü, güzel ve çirkin akıl ile değil ancak vahiy yoluyla bilinebilir. Büyük günah

³⁵¹ Konaklı vd., *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 10. Sınıf Ders Kitabı*, 122.

³⁵² Konaklı vd., *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 10. Sınıf Ders Kitabı*, 122.

³⁵³ Konaklı vd., *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 10. Sınıf Ders Kitabı*, 122.

³⁵⁴ Hulisi Arslan - Mustafa Bozkurt, *Sistemik Kelâm* (Malatya: TDV yayıncılık, 2015), 180-182, 403-407.

³⁵⁵ Konaklı vd., *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 10. Sınıf Ders Kitabı*, 123.

³⁵⁶ Konaklı vd., *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 10. Sınıf Ders Kitabı*, 123.

işleyen dinden çıkmaz. Günahı karşılığında cehennemde kalır sonra cennete gider veya Allah (c.c.) isterse onu affeder.³⁵⁷

Konunun sonunda bilgi kutusu bölümü içerisinde Fetih suresi, 10. ayeti verilerek ayette geçen Allah'ın eli ifadesinin ne olduğuna ilişkin İmam Mâtûrîdî ve İmam Eş'arî'nin şu görüşlerine yer verilmektedir:

İmam Maturidi ayette geçen Allah'ın (c.c.) eli ifadesinin mecaz olarak kullanıldığını ve bu kelimenin Allah'ın (c.c.) inananları koruması anlamına geldiğini söylemektedir. İmam Eşari ise Allah'ın eli ifadesinin gerçek anlamda kullanıldığını fakat Allah'ın (c.c.) elinin nasıl olduğu ile ilgili bir bilginin olmadığını söylemiştir.³⁵⁸

Verilen bilgiler incelendiğinde, Eş'ariyye mezhebi hakkında genel bilgiler verilip mezhebin bazı görüşleri aktarılmıştır. Bilgi kutusu bölümü içerisinde Sünnî iki kelâm mezhebinin “müteşabih” ayetleri yorumlama hususundaki farklılıklarına yer verilmiştir. “Ehl-i sünnet” başlığı altında verilen bilgiler, mezheplerin dinin anlama ve yorumlama şekilleri olduğu düşüncesini korunduğu için mezhepler üstü din öğretimi anlayışına uygun düşmektedir.

“Şîa” başlığı altında, Şîa mezhebi şu şekilde tanımlanmaktadır: “Hz. Peygamber'in vefatından sonra Hz. Ali'yi (r.a.) ve ehl-i beytini halifelige (imamet) en layık kişi olarak gören ve onu meşru halife kabul eden: ondan sonraki halifelerin de onun soyundan gelmesi gerektiğine inanan toplulukların ortak adıdır.”³⁵⁹

Şiîler'in, imamet meselesini inanç konusu olarak gördükleri, Hz. Ali'nin imametinin hem ayetle hem de Hz. Peygamber'in vasiyetiyle sabit olduğu bundan dolayı Hz. Ali'den önce halife olanların imametinin meşru olmadığı görüşünü savundukları ifade edilmektedir. Tarihi süreç içerisinde kendine özgü görüşleriyle itikadî, siyasî ve fikhî konularda bağımsız bir ekol olarak varlığını devam ettirdiği belirtilmektedir.³⁶⁰

Şiî düşüncesinde, Hz. Ali'nin Hz. Peygamber'den sonra insanların en üstünü olduğu Hz. Ali ve çocuklarının imamete en layık kimseler olduğu söylenmektedir. Hz. Peygamber'in Veda Haccından dönerken Gadir-i Hum denen yerde Hz. Ali'yi halife tayin ettiği çünkü halife seçiminin Müslümanların seçimine bırakılacak kadar önemli işlerden olduğu yönünde düşüncelerinin bulunduğu ifade edilmektedir.

³⁵⁷ Konaklı vd., *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 10. Sınıf Ders Kitabı*, 123.

³⁵⁸ Konaklı vd., *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 10. Sınıf Ders Kitabı*, 123.

³⁵⁹ Konaklı vd., *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 10. Sınıf Ders Kitabı*, 123.

³⁶⁰ Konaklı vd., *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 10. Sınıf Ders Kitabı*, 123.

Ayrıca “on iki imamın masum ve günahsız olduğu bu imamlardan sonuncusu olan Muhammed Mehdi’nin dünyaya geri döneceği”³⁶¹ görüşünde oldukları ifade edilmektedir. Verilen bilgilerde Şîî düşüncesi İmâmiyye ekolünün görüşleri üzerinden anlatılmaktadır.³⁶²

Günümüzde Şîa denildiği zaman İmâmiyye ekolünün anlaşıldığı, bu ekolün nas ve tayinle imam olanların sayısının on iki olduğunu kabul ettikleri için “İsnâ aşeriyye” olarak da isimlendirildikleri ve İran’da resmi mezhep olarak kabul edildiği ifade edilmektedir. Şema içerisinde on iki imamın adlarına yer verilmektedir.³⁶³ Konunun devamında İmâmiyye ekolüyle ilgili şu bilgilere yer verilmektedir:

İmamiye ekolüne göre dinin temel esasları tevhid, nübüvvet, imamet, ahiret ve adalet olmak üzere beştir. İman esasları içinde yer alan imamet inancına göre imamların sayısı on ikidir ve on ikinci imam halen sağdır ve günü geldiğinde tekrar taraftarları arasına dönecek ve yeryüzünü adaletle yönetecektir.³⁶⁴

Şîa’nın önemli diğer bir ekolünün Zeydiyye olduğu İmâmiyye ekolünün dördüncü imamı Ali Zeynelâbidîn’in oğlu Zeyd’i imam kabul ettikleri belirtilmektedir. Yoğun olarak Yemen’de yaşadıkları bazı görüşleriyle diğer Şîî fırkalardan ayrıldıkları ifade edilmektedir. Konunun devamında Zeydiyye ekolünün şu görüşlerine yer verilmektedir:

Hız. Peygamber isim ve şahıs belirterek kimseyi imam olarak tayin etmemiştir. Haşimoğullarına mensup, ilim, cesaret ve takva sahibi bir kimse imametini ilan ederek imamlığı hak etmiş olur. Zeydiler, imamların hatasız ve günahsız olmadığına, sayılarının da on iki ile sınırlandırılmadığına inanırlar.³⁶⁵

Verilen bilgiler incelendiğinde, Şîa mezhebi ayrıntılara girilmeden temel düşünceleri üzerinden anlatılmaktadır. Şîa’nın ana iki ekolü hakkında bilgiler verilip İmâmiyye ekolü düşünceleri üzerinden Şîa mezhebi açıklanmaktadır. Şîa hakkında diğer mezheplerin görüşlerine yer verilmemesi ve kendi görüşleri üzerinde herhangi bir yargıda bulunulmaması sebebiyle konu mezhepler üstü din öğretimi anlayışına uygun olarak hazırlanmaktadır.

³⁶¹ Konaklı vd., *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 10. Sınıf Ders Kitabı*, 123.

³⁶² Mustafa Öz, “İmâmiyye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 22/207-209.

³⁶³ Konaklı vd., *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 10. Sınıf Ders Kitabı*, 124.

³⁶⁴ Konaklı vd., *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 10. Sınıf Ders Kitabı*, 124.

³⁶⁵ Konaklı vd., *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 10. Sınıf Ders Kitabı*, 124.

2.2.2.4. İslâm Düşüncesinde Fıkîhî Yorumlar Başlığına İlişkin Bulgular

Konunun başında; “farklı coğrafyalarda yaşayan insanların sahip oldukları kültürel birikimlerin dini anlama şekillerini ve günlük hayatlarını etkilediği”³⁶⁶ vurgusuyla konuya başlanılmaktadır. İslâm dininin Arap yarımadası dışına yayılmasının ardından farklı coğrafyalarda yaşayan, farklı kültür ve yaşam şekillerine sahip insanların İslâm diniyle tanıştığı belirtilmektedir. Zamanla yeni Müslüman olan toplumların bazı sorunlarla karşılaşmış ve yeni sorular sormuşlardır. Bu yeni fıkîhî sorulara cevap arayan İslâm alimleri etrafında toplulukları oluşturmaya başlamış ve bu durumun ameli/fıkîhî yorumların ortaya çıkmasında etkili olduğu ifade edilmektedir.³⁶⁷

Ayet ve hadisleri yorumlayarak ortaya hükümler çıkaran alimler, çalışmaları neticesinde elde ettikleri bilgi ve tecrübelerini öğrencileri diğer Müslümanlarla paylaşmış, verilen bu cevapların zamanla sistemleşmesiyle fıkîhî mezheplerin ortaya çıkmasına neden olduğu belirtilmektedir. Ayet ve hadislerin farklı yorumlanmasıyla ameli alanda küçük farklılıkların ortaya çıktığı bu durumun da İslâm toplumu için önemli kolaylıklar sağladığı ve Müslümanlara yeni ufuklar açtığı ifade edilmektedir.³⁶⁸

İslâm alimleri arasında “namazın farzları, oruç, zekât ve hac gibi dinin kesin hükümleri arasında farklılıkların olmadığı, zamanla ortaya çıkan yeni meselelerde her dönemde yeni hükümlerin ortaya çıktığı”³⁶⁹ belirtilmektedir. Ayrıca dinin temel esaslarına ve temel kaynaklarına dayanan bu yorumların İslâm toplumuna zenginlik kazandırdığı ifade edilmektedir. İslâm düşüncesindeki ameli-fıkîhî yorumların genellikle kurucusunun ismiyle anıldığı söylenip başlıca ameli fıkîhî mezhepler ayrı birer başlık halinde açıklanmaktadır.³⁷⁰

“Hanefilik” başlığı altında, İmâm-ı Âzam Ebû Hanîfe’nin görüşlerine dayanan fıkîhî bir ekol olduğu, onun kendinden önceki fıkîhî görüş ve rivayetleri dönemin şartları ve ihtiyaçlarına göre yorumladığı belirtilmektedir. Dinin genel ilkelerini esas alan Ebû Hanîfe’nin nakil ile akıl ve hadis ile rey arasında dengeli bir

³⁶⁶ Konaklı vd., *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 10. Sınıf Ders Kitabı*, 124.

³⁶⁷ Konaklı vd., *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 10. Sınıf Ders Kitabı*, 124.

³⁶⁸ Konaklı vd., *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 10. Sınıf Ders Kitabı*, 125.

³⁶⁹ Konaklı vd., *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 10. Sınıf Ders Kitabı*, 125.

³⁷⁰ Konaklı vd., *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 10. Sınıf Ders Kitabı*, 125.

yol benimsediği ifade edilmektedir. Ebû Hanîfe ve taraftarlarına, fikhî içtihatlarda bulunurken akıl ve akıl yürütmeyi kullanmaları sebebiyle “rey ehli” denildiği söylenmektedir. Hanefî mezhebinin yaygınlık kazanmasında, dinin genel ilkeleri, toplumun gelenekleri ve insanların faydasına olanı dikkate alarak yaptığı içtihatların etkili olduğu belirtilmektedir. Ebû Hanîfe’nin en önemli eserinin *Fıkhu’l Ekber* olduğu ve Hanefîlik mezhebinin günümüzde Türkiye, Balkanlar, Irak, Pakistan ve Türk Cumhuriyetlerinde yaşayan Müslümanlar arasında yaygınlık gösterdiği ifade edilmektedir. Hanefîlik başlığının sonunda, bilgi kutusu bölümü içerisinde İmam Ebû Hanîfe hakkında tanıtıcı bilgiler verilip konu tamamlanmaktadır.³⁷¹

“Malikilik” başlığı altında, hadis ve fıkıh âlimi Mâlik b. Enes’in görüşlerine dayanan bir mezhep olduğu, görüşlerinde sırasıyla Kur’an, sünnet, sahabe ve tabiin sözlerini esas aldığı belirtilmektedir. Mâlikiyye mezhebinin diğer mezheplerden daha fazla Medine halkının görüşlerine önem verdiği ve Hicaz bölgesinde yaygınlık gösterdiği ifade edilmektedir. Öğrencileri aracılığıyla Mısır, Kuzey Afrika ve Endülüs coğrafyalarında yayıldığı belirtilmektedir. Günümüzde kuzey Afrika’da yaşayan Müslümanlar arasında yaygınlık gösteren Mâlikîlik mezhebi, İmam Mâlik’in hadislerden, sahabe sözlerinden ve tabiîn fetvalarından oluşturduğu *Muvatta* adlı hadis kitabının onun en önemli eseri olduğu ifade edilmektedir. “Malikilik” başlığının sonunda, bilgi kutusu bölümü içerisinde İmam Mâlik hakkında tanıtıcı bilgiler verilip konu tamamlanmaktadır.³⁷²

“Şafiilik” başlığı altında, Muhammed b. İdris eş-Şâfiî’nin görüşlerine dayanan bir mezhep olduğu, imam Şâfiî’nin farklı coğrafyalarda bulunduğu karşılaştığı farklı problemlere çözümler üretmede kendisinden sonraki İslâm alimlerine örneklik teşkil ettiği belirtilmektedir. İmam Şâfiî’nin bazı fetvalarını bulunduğu çevrenin şartlarını dikkate alarak gözden geçirdiği ve fıkıh usulünün gelişmesinde önemli katkılarının olduğu belirtilmektedir. En önemli eserinin *er-Risale* adlı fıkıh usulü kitabı olduğu, sorunların çözümünde sırasıyla Kur’an, Sünnet, İcma ve Kıyas delillerini kullandığı ifade edilmektedir. Şâfiîlik mezhebinin ülkemizin Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgeleri ile Mısır, Irak ve Endonezya gibi ülkelerde yaygınlık gösterdiği ifade edilmektedir. “Şafiilik” başlığının sonunda, bilgi

³⁷¹ Konaklı vd., *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 10. Sınıf Ders Kitabı*, 125-126.

³⁷² Konaklı vd., *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 10. Sınıf Ders Kitabı*, 126-127.

kutusu bölümü içerisinde İmam-ı Şâfî hakkında tanıtıcı bilgiler verilip konu tamamlanmaktadır.³⁷³

“Hanbelilik” başlığı altında, hadis ve fıkıh âlimi Ahmed b. Hanbel’in görüşlerine dayanan bir mezhep olduğu, dini konularda görüş belirtirken Kur’an ve sünneti esas aldıkları belirtilmektedir. Hanbelîlik mezhebinin: “Hakkında haram olduğuna dair kesin bir hüküm bulunmayan şey helaldir.”³⁷⁴ İlkesini esas alan bir anlayışa sahip oldukları, bu anlayış sayesinde Müslümanların yeni karşılaştıkları birçok şeyin helal mi haram mı olduğuna dair şüphelerden kurtulmalarını sağladığı söylenmektedir. Hanbelî mezhebinin hadise dayalı bir fıkıh anlayışını benimsediği, bundan dolayı “rey’i” tercih etmedikleri belirtilmektedir. Günümüzde Hicaz bölgesinde yaygınlık gösterdiği ifade edilmektedir.³⁷⁵

“Hanbelilik” başlığının sonunda, bilgi kutusu bölümü içerisinde İmam Ahmed b. Hanbel hakkında verilen bilgiler içerisinde şu ifadeye yer verilmektedir: “...Kur’an’ın mahluk olmadığını dile getirdiği için Abbasiler Döneminde baskıya maruz kalmıştır...”³⁷⁶ Verilen bilgide diğer ameli mezhep kurucularından farklı olarak yaşadığı siyasî baskılara ve itikadî konulara dair tartışmalara ilişkin görüşüne yer verilmiştir.

“Caferilik” başlığı altında, İmam Ca’fer-i es-Sâ’dık’ın görüşlerini esas alan bir oluşum olduğu, hadis ilminde otorite olarak kabul gördüğü belirtilmektedir. Onun İmam Mâlik ve Ebû Hanîfe ile fikir alışverişinde bulunduğu, fazilet ve takva sahibi biri olduğu ifade edilmektedir. Ca’ferîlik mezhebinin; “on iki imama inanmayı dinin asli bir hükmü olarak gördüğü, Kur’an-ı Kerim ve sünnetin yanında masum olarak gördükleri on iki imamın sözlerini delil ve hadis olarak kullandıkları”³⁷⁷ ifade edilmektedir. Günümüz İmâmiyye Şîası’nın ameli/fıkıhî yorumu olarak görülen Ca’ferîlik mezhebinin, ülkemizin bazı yörelerinde ve İran, Irak, Suriye ve bazı körfez ülkelerinde yaygınlık gösterdiği açıklanmaktadır. “Caferilik” başlığının sonunda, bilgi kutusu bölümü içerisinde Ca’fer-i es-Sâdık hakkında verilen bilgiler içerisinde;

³⁷³ Konaklı vd., *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 10. Sınıf Ders Kitabı*, 127-128.

³⁷⁴ Konaklı vd., *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 10. Sınıf Ders Kitabı*, 128.

³⁷⁵ Konaklı vd., *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 10. Sınıf Ders Kitabı*, 128.

³⁷⁶ Konaklı vd., *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 10. Sınıf Ders Kitabı*, 128.

³⁷⁷ Konaklı vd., *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 10. Sınıf Ders Kitabı*, 129.

“Zeydiler hariç Şîa’nın tüm kollarının onu Şîa’nın altıncı imamı olarak kabul ettiği”³⁷⁸ belirtilmektedir.

“İslam düşüncesinde fıkhi yorumlar” başlığı altında verilen bilgiler incelendiğinde, ilköğretim yedinci sınıf ders kitabında “fıkhi yorumlar” konu başlığı altında dört fikhî mezhep ele alınırken³⁷⁹, incelenen onuncu sınıf ders kitabında “fıkhi yorumlar” konu başlığı altında mezhepler üstü öğretim anlayışına uygun olarak dört fikhî mezhebin yanında Ca’ferîlik mezhebine de yer verilmiştir. Fikhî yorumların, zamanın ve toplumların değişmesiyle ortaya çıkan yeni meselelere İslâm’ın temel ilkelerini esas alarak çözüm üretme çabalarının sonucunda doğal olarak ortaya çıktığı ve ameli mezheplerin Müslümanlar için birer zenginlik olduğu düşüncesi fikhî yorumlar konu başlığı altında da vurgulanmaktadır.

“İslam düşüncesinde fıkhi yorumlar konu başlığı altında; Hanefîlik, Mâlikîlik, Şâfiîlik, Hanbelîlik ve Ca’ferîlik fikhî mezhepleri”³⁸⁰ ayrı birer alt başlık içerisinde tanıtılmaktadır. Ameli mezheplere ilişkin kurucusunun kim olduğu, temel felsefe ve hüküm çıkarma yöntemleri, hangi coğrafyalarda yaygınlık gösterdiği ve temel eserlerinin neler olduğuna ilişkin tanıtıcı bilgiler verilmektedir. İslâm düşüncesinde fikhî yorumlar konu başlığı altında verilen bilgiler, mezhepler üstü öğretim anlayışına uygun olarak herhangi bir mezhebin diğer mezheplere yaklaşımı esas alınmadan ve fikhî mezheplerin görüşleri hakkında herhangi bir yargıda bulunulmadan tasviri bir şekilde açıklanmaktadır.

2.2.3. DKAB 11. Sınıf Ders Kitabı İçeriği

11. Sınıf düzeyinde DKAB dersi öğretim programı beş farklı üniteden oluşmaktadır. Bu ünitelerin konuları ve kazanımları Tablo 8’de verilmiştir.

³⁷⁸ Konaklı vd., *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 10. Sınıf Ders Kitabı*, 129.

³⁷⁹ bk. Çamyar - Yıldız, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 7. Sınıf Ders Kitabı*, 105-107

³⁸⁰ Konaklı vd., *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 10. Sınıf Ders Kitabı*, 124-129.

Tablo 8. DKAB dersi 11. sınıf üniteler ve kazanımlar şeması³⁸¹

Üniteler	Kazanımlar
11.1. Dünya ve Ahiret	11.1.1. Hayatı anlamlandırmada ahiret inancının önemini fark eder. 11.1.2. Dünya hayatı ile ahiret hayatı arasında ilişki kurar. 11.1.3. Ahiret hayatının aşamalarını ayet ve hadislerle temellendirir. 11.1.4. Cenaze uğurlama ile ilgili dinî uygulamaları örneklerle açıklar. 11.1.5. Bakara suresi 153-157. ayetlerde verilen mesajları değerlendirir.
11.2. Kur'an'a Göre Hz. Muhammed	11.2.1. Hz. Muhammed'in örnek şahsiyetini tanır. 11.2.2. Hz. Muhammed'in peygamberlikle ilgili görevlerini açıklar. 11.2.3. Hz. Peygamber'e bağlılık ve itaati ayet ve hadislerden hareketle yorumlar. 11.2.4. Ahzâb suresi 45-46. ayetlerde verilen mesajları değerlendirir.
11.3. Kur'an'da Bazı Kavramlar	11.3.1. Kur'an'ı Kerim'de geçen bazı kavramları yorumlar. 11.3.2. Kur'an'ı Kerim'de geçen kavramları tanımının İslâm'ı doğru anlamadaki önemini fark eder. 11.3.3. Kehf suresi 107-110. ayetlerde verilen mesajları değerlendirir.
11.4. İnançla İlgili Meseleler	11.4.1. İnançla ilgili yaklaşımları tartışır. 11.4.2. Yeni dinî akımların özelliklerini değerlendirir. 11.4.3. En'âm suresi 59 ve Lokmân suresi 27. ayetlerde verilen mesajları değerlendirir.
11.5. Yahudilik ve Hristiyanlık	11.5.1. Yahudiliğin doğuşunu ve gelişim sürecini özetler. 11.5.2. Hristiyanlığın doğuşunu ve gelişim sürecini özetler.

11. Sınıf DKAB ders kitabı, öğretim programında belirlenen ünite ve başlıklar altında incelenmiştir. “Dünya ve ahiret ünitesi, ahiret âlemi, başlığı altında ahiret hayatının ölüm, kabir, berzah âlemi, kıyamet, ba's, haşr, hesap, cennet ve cehennem hayatı”³⁸² şeklinde aşamalarının bulunduğu söylenip konu ayet ve hadisler üzerinden açıklanmaktadır.

Ahiret hayatının aşamaları hakkında verilen bilgilerde: kabir azabının varlığı, kabir azabının insanın bedenine mi ruhuna mı uygulanacağı konusuna ilişkin tartışmalara,³⁸³ yeniden dirilişin cismanî mi yoksa ruhanî mi olacağına dair farklı görüşlere,³⁸⁴ cennet ve cehennemimin halen mevcut olup olmadığı, cennet ve cehenneme girecek kişilerin mahiyetine ilişkin mezhepsel farklılıklara³⁸⁵ yer verilmemiştir. “Ahiret hayatının aşamaları” konusunun ders kitabı içeriğinde ayet ve

³⁸¹ MEB, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi (9-12. sınıflar) öğretim Programı*, 24-29.

³⁸² Doğan, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 11. Sınıf Ders Kitabı*, 16-21.

³⁸³ Süleyman Toprak, “Kabir”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 24/37-38.

³⁸⁴ Süleyman Toprak, “Haşır”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 16/416-417.

³⁸⁵ Bekir Topaloğlu, “Cennet” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 7/381-386. Bekir Topaloğlu, “Cehennem” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 7/227-233.

hadisler üzerinden betimleyici bir şekilde işlenmesi ve İslâm düşünce akımlarının konuya ilişkin farklı görüş ve düşüncelerine yer verilmemesi mezhepler üstü din öğretimi anlayışına uygun düşmektedir.

Dünya ve ahiret ünitesi, cenaze uğurlama konusu: “Vefat edenin vasiyet ve borçları, teçhiz ve tekfin, cenaze namazı, Kur’an-ı Kerim okuma ve taziye, dua etmek ve hayır yapmak, kültürümüzde cenaze uğurlamayla ilgili gelenekler”³⁸⁶ alt başlıkları altında işlenmektedir. “Cenaze uğurlamayla ilgili gelenekler” alt başlığı altında, cenaze uğurlamayla ilgili geleneklerin temelde aynı olmakla beraber çeşitlilik gösterdiği söylenip “mevlit okuma geleneği” üzerinden konu açıklanmaktadır. Mevlit okumanın, “İslâm dininin temel esasları ve dinî ibadetler arasında yer almayan dinî-kültürel bir olgu olduğu, ancak güzel bir uygulama olarak kabul edildiği için özel günlerde ve cenazenin defnedilmesinden sonra belli günlerde yapıldığı”³⁸⁷ belirtilmektedir.

Konunun devamında Alevi-Bektaşilik tasavvufi akımında bulunan “Hakk’a Uğurlama Erkânı” geleneğinin de kültürümüzdeki önemli geleneklerden biri olduğu söylenip bu geleneğin mahiyeti açıklanmaktadır.³⁸⁸ Verilen bilgiler incelendiğinde mevlit okuma geleneğinin dini hükmüne ilişkin farklı yaklaşımlara³⁸⁹ değinilmeden kültürümüzdeki uygulama şekliyle açıklanmaktadır. Aynı şekilde toplumumuzda yaşayan Alevi-Bektaşî vatandaşlarımız dikkate alınarak “Hakk’a Uğurlama Erkânı” geleneği tanıtılmaktadır.

“Kur’an’a göre Hz. Muhammed ünitesi, kültürümüzde Hz. Peygamber ve Ehl-i Beyt sevgisi”³⁹⁰ konu başlığı altında, Hz. Peygamber’e duyulan sevgi ve saygının kültürümüzde edebiyat, hat, mimari gibi alanlarında somut örneklerinin olduğu ifade edilip açıklanmaktadır. Konunun devamında kültürümüzde Hz. Peygambere duyulan sevgi ve saygının Alevi-Bektaşî kültür ve geleneğinde yoğun bir şekilde bulunduğu söylenip, şu ifadelere yer verilmektedir:

Hz. Muhammed (s.a.v.), Alevi-Bektaşî kültürünün miraçname, nefes, ilahi gibi eserlerinde çok coşkulu bir şekilde anlatılmaktadır. Bu eserlere göre server ve gül olan

³⁸⁶ Doğan, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 11. Sınıf Ders Kitabı*, 21-31.

³⁸⁷ Doğan, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 11. Sınıf Ders Kitabı*, 21-31.

³⁸⁸ Doğan, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 11. Sınıf Ders Kitabı*, 31-32.

³⁸⁹ Ahmet Özel, “Mevlid” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29/475-479.

³⁹⁰ Doğan, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 11. Sınıf Ders Kitabı*, 54-56.

Hiz. Muhammed (s.a.v.), Hatemü'l-Enbiya (peygamberlerin sonuncusu), Sahib-i Miraç (miraç sahibi), Habib-i Hudâ'dır (Allah'ın (c.c.) sevgili kulu).³⁹¹

Kültürümüzde Hiz. Peygamber'e duyulan sevginin yanında onun Ehl-i Beyti'ne de büyük bir sevginin bulunduğu, bu sevginin oluşmasında Ehl-i Beyt sevgisi ile ilgili bazı hadislerin de etkili olduğu belirtilmektedir. Kültürümüzde Hiz. Ali, Hiz. Fatıma ve Hiz. Hasan ile Hiz. Hüseyin'in sevgisinin öncelikli bir yeri olduğu açıklanmaktadır. Konunun devamında Hiz. Ali'nin kültürümüzdeki yeri ve önemi hakkında bilgiler verilip, Ehl-i Beyt sevgisinin tarihimizdeki birlik ve beraberliğin oluşmasındaki en önemli unsurlardan biri olduğu ifade edilmektedir.³⁹²

İncelenen konu başlığında Ehl-i Beyt: Hiz. Ali ve Hiz. Fatıma ailesiyle sınırlandırılmış olup Hiz. Peygamberin ev halkından olan Hiz. Aişe gibi diğere eşlerine yer verilmemiştir. Ehl-i Beyt içerisinde Hiz. Peygamberin eşlerine yer verilmeyişi Şiî görüşün tercih edildiğini göstermektedir.³⁹³ Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 6. Sınıf Ders Kitabı aynı konu başlığı altında Ehl-i Beyt kavramı açıklanırken Hiz. Âişe ve hadis rivayetindeki önemi hakkında bilgi verilip, Ehl-i Beyt arasında sayılmaktadır.³⁹⁴ “Kültürümüzde Hiz. Peygamber ve Ehl-i Beyt'ine duyulan sevgi ve saygı” başlığı altında verilen bilgiler mezhepler üstü din öğretimi anlayışıyla örtüşmemektedir.

“İnançla ilgili meseleler ünitesi, inançla ilgili felsefi yaklaşımlar”³⁹⁵ konu başlığı altında, 19. yüzyıldan itibaren ortaya çıkan inançla ilgili felsefi akımların ortak noktasının tanrı tanınamazlık ve ahlâki değerlerin inkârı olduğu ifade edilmektedir. Konu içeriğinde: “Teizm, Deizm, Materyalizm, Pozitivizm, Sekülerizm, Agnostisizm, Ateizm ve Nihilizm”³⁹⁶ gibi felsefi yaklaşımlar ayrı birer başlık altında anlatılmaktadır. Verilen konu başlıklarının sonunda inançla ilgili felsefi yaklaşımlarının, itikadî-siyasî mezheplerinin ve Müslüman Filozofların üzerinde durduğu kötülük problemi ayrı bir başlık altında verilmektedir. Kötülüğün

³⁹¹ Doğan, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 11. Sınıf Ders Kitabı*, 54-56.

³⁹² Doğan, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 11. Sınıf Ders Kitabı*, 56-57.

³⁹³ Öz, “Ehl-i Beyt”, 10/498-501.

³⁹⁴ Dönmez, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 6. Sınıf Ders Kitabı*, 112.

³⁹⁵ Doğan, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 11. Sınıf Ders Kitabı*, 94-108.

³⁹⁶ Doğan, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 11. Sınıf Ders Kitabı*, 94-108.

meydana gelmesinin nedeni olarak, özgür irade sahibi olan insanın iradesini iyiden değil, kötünden yana kullanmasının sebep olduğu ifade edilmektedir.³⁹⁷

“İnançla ilgili meseleler ünitesi, yeni dini hareketler başlığı altında, batı dünyasında ortaya çıkan bazı yeni dini hareketlerin, Hristiyan ve Uzak Doğu kökenli dinlerden ortaya çıktığı”³⁹⁸ ifade edilip bazı yeni dini hareketler tanıtılmaktadır. Konunun sonunda İslâm dünyasında farklı biçim ve şekillerde bu türden hareketlerin ortaya çıktığı söylenip; “Bahâîlik, DEAŞ, İslâmofobi ve FETÖ/PDY”³⁹⁹ gibi oluşumlar hakkında ayrı başlıklar altında bilgiler verilmektedir.

“Bahâîlik” başlığı altında, kurucusunun Mirza Hüseyin Ali (ö. 1309/1892) olduğu, uzlaştırmacı bir dinî hareket olduğunu iddia ettiği bilgisi verilmektedir. Yahudilik, Hristiyanlık ve İslâm’dan aldığı bazı ilkelerle kendilerini yeni din gibi gösterdikleri ve Mirza Hüseyin Ali’nin ilahlık iddiasında bulunduğu ifade edilmektedir. Ülkemizde propagandalarını sürdükleri fakat kanun karşısında din olarak kabul edilmedikleri için mabet yapmalarına izin verilmediği belirtilmektedir.⁴⁰⁰

“DEAŞ” başlığı altında, dini değerleri istismar eden din görünümlü hareket olduğu, İslâm’ın temel kavramlarından şehitlik ve cihat gibi kavramlara farklı anlamlar yükledikleri ifade edilmektedir. Bu tür hareketlerin ortaya çıkışında sağlıklı din eğitiminin olmaması, siyasî, ekonomik ve sosyal sebeplerinin etkili olduğu belirtilmektedir. Bu örgütün katı ve akıllı kullanmayan Vehhâbi/tekfirci/Hâricî akımları taklit ettiği, cihat kavramını kullanarak Müslümanları savaşa sürüklediği ve dolaylı yollardan ölümlerine sebep olduğu ifade edilmektedir.⁴⁰¹

“İslâmofobi” başlı altında, Batı’da ortaya çıkan ırkçı bir akım olduğu, İslâm ve Müslümanlara karşı önyargı, nefret, düşmanlık gibi aşağılayıcı söylemleri ve ayrımcı eylemleri ifade eden bir kavram olduğu belirtilmektedir. Çalışma hayatında ayrımcılık ve Müslümanlara ait ibadet hanelere zarar vermek şeklinde tezahürlerinin bulunduğu ifade edilmektedir.⁴⁰²

³⁹⁷ Doğan, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 11. Sınıf Ders Kitabı*, 94-108.

³⁹⁸ Doğan, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 11. Sınıf Ders Kitabı*, 108-117.

³⁹⁹ Doğan, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 11. Sınıf Ders Kitabı*, 108-117.

⁴⁰⁰ Doğan, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 11. Sınıf Ders Kitabı*, 113.

⁴⁰¹ Doğan, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 11. Sınıf Ders Kitabı*, 113-114.

⁴⁰² Doğan, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 11. Sınıf Ders Kitabı*, 114.

“FETÖ / PDY” başlığı altında, dini görünümlü gruplardan olduğu, ülkemizde dinî görünümlü eğitim faaliyetlerini bir güç ve çıkar ağına dönüştürerek dünyevi, siyasî ve ekonomik bir yapı oluşturmaya çalıştıkları ifade edilmektedir. Halkın dini duygularını istismar ettikleri, kod adı kullanma, kendilerini gizleme, olduğundan farklı görünme, mahremiyeti araştırma ve ihlal etme, kayırmacılık gibi İslâm inanç ve ahlâk esaslarıyla uyuşmayan tutum ve davranışlar sergiledikleri söylenmektedir. Müntesiplerine örgüt başını olağanüstü nitelikleri olan keramet sahibi biri olarak tanıttıkları, rüya ve hikâyeleri kullanarak müntesiplerinin örgüte sıkı sıkıya bağlanılmasını sağladıkları belirtilmektedir. FETÖ’nün bürokraside, emniyette, askeriyede, adliyede, siyasette, ekonomide ve akademide nüfuz elde ettiği ve kanlı darbe girişiminde bulunduğu ifade edilmektedir.⁴⁰³

Ünite genelinde konular öğretim programında ifade edildiği gibi “İslâm dininin bakış açısına göre”⁴⁰⁴ işlenmiştir. Verilen bilgilerde, yeni dini hareketlerin, dini değerleri istismar ettiği, maddi ve mânevî yarar sağlayıp, güç elde etmeye çalıştıkları ve dinin temel ilkelerini aslından çok farklı yorumladıkları belirtilmektedir. Bu tür hareketlere karşı dikkatli olmak için din eğitiminin eğitim kurumlarında alınması, aile bağlarına ve arkadaşlık ilişkilerine karşı dikkatli olunması gerektiği ifade edilmektedir.⁴⁰⁵ İncelenilen “inançla ilgili meseleler” ünitesi içeriği altında, dinin temel ilkelerinin yanlış yorumlanmasının kişiler ve toplumlar için kötü sonuçlar ortaya çıkaracağı vurgusu yapılmaktadır.

2.2.4. DKAB 12. Sınıf Ders Kitabı İçeriği

12. Sınıf düzeyinde DKAB dersi öğretim programı beş farklı üniteden oluşmaktadır. Bu ünitelerin konuları ve kazanımları Tablo 9’da verilmiştir.

⁴⁰³ Doğan, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 11. Sınıf Ders Kitabı*, 114-115.

⁴⁰⁴ MEB, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi (9-12. sınıflar) öğretim Programı*, 27.

⁴⁰⁵ Doğan, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 11. Sınıf Ders Kitabı*, 108-115.

Tablo 9. DKAB dersi 12. sınıf üniteler ve kazanımlar şeması⁴⁰⁶

Üniteler	Kazanımlar
12.1. İslâm ve Bilim	12.1.1. Din-bilim ilişkisini tartışır. 12.1.2. İslâm medeniyetinde bilim ve düşüncenin gelişim sürecini değerlendirir. 12.1.3. İslâm medeniyetinde öne çıkan eğitim ve bilim kurumlarını tanır. 12.1.4. Müslümanların bilim alanında yaptığı özgün çalışmaları sınıflandırır. 12.1.5. Fâtır suresi 27-28. ayette verilen mesajları değerlendirir.
12.2. Anadolu’da İslâm	12.2.1. Türklerin Müslüman olma sürecini açıklar. 12.2.2. Dinî anlayış ve kültürümüzün oluşmasında etkili olan bazı şahsiyetleri tanır. 12.2.3. Nisâ suresi 69. ayette verilen mesajları değerlendirir.
12.3. İslâm Düşüncesinde Tasavvufî Yorumlar	12.3.1. İslâm düşüncesinde tasavvufî düşüncenin oluşum sürecini değerlendirir. 12.3.2. Tasavvufî düşüncede ahlaki boyutun önemini fark eder. 12.3.3. Kültürümüzde etkin olan bazı tasavvufî yorumları tanır. 12.3.4. Alevilik-Bektaşilikteki temel kavram ve erkânları tanır. 12.3.5. Hucurât Suresi 10. ayette verilen mesajları değerlendirir.
12.4. Güncel Dinî Meseleler	12.4.1. Dinî meselelerin çözümüyle ilgili temel ilke ve yöntemleri analiz eder 12.4.2. İslâm’ın ekonomik hayatla ilgili ahlaki ölçülerini yorumlar. 12.4.3. Gıda maddeleri ve bağımlılık konusundaki dinî ve ahlaki ilkeleri açıklar. 12.4.4. Sağlık ve tıpla ilgili bazı meseleleri dinî ve ahlaki ölçüler çerçevesinde yorumlar. 12.4.5. En’âm suresi 151-152. ayetlerde verilen mesajları değerlendirir.
12.5. Hint ve Çin Dinleri	12.5.1. Hinduizm’in doğuşunu ve gelişim sürecini özetler 12.5.2. Budizm’in doğuşunu ve gelişim sürecini özetler. 12.5.3. Konfüçyanizm’in doğuşunu ve gelişim sürecini özetler. 12.5.4. Taoizm’in doğuşunu ve gelişim sürecini özetler.

12. Sınıf DKAB ders kitabı, öğretim programında belirlenen ünite ve başlıklar altında incelenmiştir. “İslâm ve bilim ünitesi, Müslümanların bilim alanında yaptığı öncü ve özgün çalışmalar,”⁴⁰⁷ başlığı altında, Tefsir ilmi alanında İslâm dünyasında tanınmış tefsir âlimlerine örnek olarak: “Taberî (ö. 1033/1624), Mâtürîdî, Zemahşerî (ö. 538/1144), Fahrüddîn er-Râzî (ö. 606/1210), Beyzâvî (ö. 685/1286), İbn Kesîr (ö. 774/1373) ve Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır (1878-1942)”⁴⁰⁸ gibi alimlerin isimleri zikredilmektedir. Örnek olarak verilen tefsir alimlerinin Mâtürîdiyye, Eş‘ariyye ve Mu‘tezile gibi farklı itikadî mezheplere mensubiyetlerinin

⁴⁰⁶ MEB, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi (9-12. sınıflar) öğretim Programı*, 30-35.

⁴⁰⁷ Yılmaz vd., *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 12. Sınıf Ders Kitabı*, 32

⁴⁰⁸ Yılmaz vd., *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 12. Sınıf Ders Kitabı*, 32

bulunması⁴⁰⁹ mezhepler arası farklılıkların dikkate alındığını göstermekle beraber Şîi tefsir alimlerine konu başlığı içerisinde yer verilmemiştir.

Kelâm ilmi alanında, Ebû Hanîfe'nin *Fıkhü'l-Ekber* isimli eserine yer verilmektedir. Müslümanlar arasında kabul gören iki temel itikadî mezhebin kurucuları olarak Eş'arî ve Mâtürîdî isimleri zikredilmektedir. Verilen bilgilerde Müslümanlar arasında kabul gören itikadî mezheplerden Şîa'ya ve Kelâm ilminin gelişimine büyük katkıları bulunan Mu'tezile vb. Kelâm mezheplerine yer verilmemiştir. Fıkıh ilmi alanında, en önemli fıkıh alimleri olarak: "İmam Ebû Hanîfe, İmam Mâlik, İmam Şâfiî ve İmam Ahmed b. Hanbel'in"⁴¹⁰ isimleri zikredilmektedir. Verilen bilgiler arasında özellikle Şîi Müslümanlar arasında kabul gören İmam Ca'fer es-Sâdık'a fıkıh alimleri arasında yer verilmemiştir. Bu haliyle "Müslümanların bilim alanında yaptığı öncü ve özgün çalışmalar"⁴¹¹ başlığı altında, Kelâm ve Fıkıh ilimlerine dair verilen bilgiler itikadî-siyasî ve ameli-fikhî mezhepleri kapsayıcı mahiyette değildir.

"Anadolu'da İslâm ünitesinde, milletimizin İslâm anlayışının oluşmasında etkili olan bazı şahsiyetler"⁴¹² konu başlığı altında, "Ebû Hanîfe, Ca'fer es-Sâdık, Mâtürîdî, Şafiî, Eş'arî, Ahmet Yesevî, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, Ahî Evran, Hacı Bektaş-ı Veli, Yunus Emre (ö. 720/1320), Sarı Saltuk (ö. 697/1297-98) ve Hacı Bayrâm-ı Velî (ö. 833/1430)"⁴¹³ gibi isimler ayrı birer başlık altında tanıtılmaktadır. Özellikle Ebû Hanîfe, Ca'fer es-Sâdık, Mâtürîdî, Şafiî ve Eş'arî başlığı altında⁴¹⁴ itikadî görüşlerine dair verilen bilgiler ve birer mezhep kurucusu olmaları sebebiyle, ders kitabı içeriğinde zikredilen isimlerle ilgili verilen bilgiler incelenecektir.

"Ebu Hanife" başlığı altında, doğum yeri, nesebi ve künyesi gibi tanıtıcı bilgiler verilip, onun aslen Türk olabileceğine dair görüşlerin bulunduğu ve Ebû Hanîfe'nin aslen Türk olabileceği ihtimalinin kuvvetli olduğu söylenmektedir. İtikadî konulardaki görüşleriyle, yaşadığı dönemde Müslümanlar arasında kabul gören

⁴⁰⁹ Abdulhamit Birişik, "Tefsir", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 40/290-294.

⁴¹⁰ Yılmaz vd., *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 12. Sınıf Ders Kitabı*, 33

⁴¹¹ Yılmaz vd., *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 12. Sınıf Ders Kitabı*, 33

⁴¹² Yılmaz vd., *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 12. Sınıf Ders Kitabı*, 53-62.

⁴¹³ Yılmaz vd., *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 12. Sınıf Ders Kitabı*, 53-62.

⁴¹⁴ Yılmaz vd., *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 12. Sınıf Ders Kitabı*, 53-62.

düşüncelere farklı bir bakış acısı getirdiği, Müslümanların çoğunluğu tarafından kabul gören ilkeler ortaya koyup, bunları güçlü delillerle savunduğu belirtilmiştir. Ebû Hanîfe'nin: "Ehl-i sünnet inanç sisteminin oluşmasında etkili olduğu ve Türk milletlerinin çoğunluğu tarafından benimsenmesinde Kur'an ve sünneti aklın ilkelerini göz önünde bulundurarak yorumlamasının etkili olduğu"⁴¹⁵ ifade edilmektedir

"Ebû Hanîfe" başlığı altında verilen bilgiler tanıtıcı mahiyette olup, aslen Türk oluşuna ilişkin verilen bilgiler dışında, Ebu Hanife ve görüşleri hakkında genel kabul gören betimleyici bilgiler verilmektedir.⁴¹⁶ Ebû Hanîfe ve görüşleri hakkında herhangi bir yargıda bulunulmaması sebebiyle verilen bilgiler mezhepler üstü din öğrenim anlayışına uygun düşmektedir.

"Cafer es-Sadık" başlığı altında, doğum yeri, nesebi ve künyesi gibi tanıtıcı bilgiler verilip, hadis ilminde otorite kabul edildiği ve farklı kaynaklarda hürmetle anılan bir kişi olduğu belirtilmektedir. "Hiçbir zaman sahabeye dil uzatmadığı, uzatanları hoş karşılamadığı, Hz. Ali ve soyunun diğer insanlardan farklı özelliklere sahip olduğuna dair düşüncelerinin olmadığı ve siyasetten uzak durduğu"⁴¹⁷ ifade edilmektedir. Konunun devamında Ca'ferîyye mezhebiyle ilgili şu bilgilere yer verilir:

Caferilik mezhebi, on iki imama inanmayı inanç konuları kapsamında değerlendiren bir mezheptir. Caferilik ekolüne göre; Kur'an-ı Kerim, ilk ve en önemli kaynaktır. Fakat sünnet konusunda diğer mezheplerden farklı olarak Hz. Peygamber'in (s.a.v.) sünnetinin yanı sıra, masum olarak kabul ettikleri on iki imamın söz ve fiillerini de sünnet olarak değerlendirirler.⁴¹⁸

Konunun sonunda Ca'ferîyye mezhebi için kullanılan "İsna Aşeriyye, İmamiyye ve Caferiyye" gibi isimlendirmelerden ve bu isimlendirmelerin sebeplerinden özet bir şekilde bahsedilmektedir.⁴¹⁹ "Cafer es-Sadık" başlığı altında verilen bilgiler tanıtıcı mahiyette olup görüşlerine dair ders kitabı içeriğinde herhangi bir yargıda bulunulmamıştır.

⁴¹⁵ Yılmaz vd., *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 12. Sınıf Ders Kitabı*, 53-54

⁴¹⁶ Mustafa Uzunbostalcı, "Ebû Hanîfe", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 10/131-138.

⁴¹⁷ Yılmaz vd., *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 12. Sınıf Ders Kitabı*, 54.

⁴¹⁸ Yılmaz vd., *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 12. Sınıf Ders Kitabı*, 54.

⁴¹⁹ Yılmaz vd., *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 12. Sınıf Ders Kitabı*, 55.

“Maturidi” başlığı altında, doğum yeri, nesebi ve künyesi gibi tanıtıcı bilgiler verilip, Ebu Hanife’nin akait alanındaki görüşleri çerçevesinde, Ehl-i sünnet itikadının sistemli düşünce ekolü hâline gelmesini sağladığı ifade edilmektedir. Günümüze ulaşan eserleri üzerinden, onun; “Ehl-i sünnet inancının kurucusu olarak kabul etmememiz gerektiği”⁴²⁰ belirtilmektedir. “Kelâm, Tefsir, Fıkıh ve Mezhepler tarihi alanlarında çalışmalar yaptığı, döneminde var olan yanlış inanç ve düşüncelerle akli önermeler ve mantıki delillendirmelerle mücadele ettiği”⁴²¹ ifade edilmektedir.

Konunun devamında şu bilgilere yer verilmektedir: “Dinde sadece nakille yetinip akla fazla yer vermeyen Selefiyye ile akli öne çıkaran ancak sınırlarını tayin etmeyen Mu‘tezile mezheplerinin hâkim olduğu dönemde Mâtürîdî nakille akli uzlaştırma yöntemini uygulayıp geliştirmiştir...”⁴²²

Kitabu't-Tevhid ve *Te'vilâtü'l-Kur'an* adlı eserleri olduğu, kendinden önceki kelâmcıların tartışmadığı önemli meseleleri tartıştığı belirtilmektedir. Daha önce itikadî sahada kullanılmayan akli ve naklî temellendirmelerde bulunup Kelâm ilmine gerçek anlamda bilim hüviyeti kazandırdığı söylenmektedir. Mâtürîdî ile birlikte bilgi kuramının, kelâmın müstakil bir konusu olduğu, akıl ve duyuyla birlikte doğru haberi bilgi kaynakları arasına dahil ettiği ifade edilmektedir. “Mâtürîdiyye mezhebinin ekolleşmesiyle beraber 12. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Ehl-i sünnetin reisi olarak İmam Mâtürîdî’nin anıldığı”⁴²³ belirtilmektedir. “Maturidi” başlığı altında verilen bilgiler tanıtıcı ve özet mahiyette olup görüşlerine dair ders kitabı içeriğinde herhangi bir yargıda bulunulmamıştır.

“Şafii” başlığı altında, doğum yeri, nesebi, künyesi ve hocaları gibi tanıtıcı bilgiler verilip, en fazla ders gördüğü hocasının “Mâlik b. Enes” olduğu belirtilmektedir. Usul konularını içeren *er-Risale* adlı eserinin olduğu, “fıkıhın genel metotlarını belirleyerek fıkıh usulünü birleştirdiği ve İslâm kültür tarihinde Fıkıh usulü ilminin temellerini atan ilk âlim olduğu”⁴²⁴ ifade edilmektedir. Mâlikîlik ve Hanefîlik ameli mezheplerinin olduğu dönemde yaşadığı, bu iki mezhebî inceleyerek kendi düşünce yapısına uygun olmayan görüşleri üzerinden Şafîî

⁴²⁰ Yılmaz vd., *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 12. Sınıf Ders Kitabı*, 55.

⁴²¹ Yılmaz vd., *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 12. Sınıf Ders Kitabı*, 55.

⁴²² Yılmaz vd., *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 12. Sınıf Ders Kitabı*, 55.

⁴²³ Yılmaz vd., *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 12. Sınıf Ders Kitabı*, 55-56.

⁴²⁴ Yılmaz vd., *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 12. Sınıf Ders Kitabı*, 56.

mezhebinin ortaya çıkmasını sağladığı ifade edilmektedir. Düşünce yapısını “Kur’an ve sünnet üzerine kurduğu, güçlü muhakeme yapısına sahip olduğu için dil ve bağlamla ilgili verileri tutarlı bir şekilde işlediği ve en önemli eserinin *Kitabu'l-Umm* olduğu”⁴²⁵ belirtilmektedir. “Şafii” başlığı altında verilen bilgiler tanıtıcı ve özet mahiyette olup görüşlerine dair ders kitabı içeriğinde herhangi bir yargıda bulunulmamıştır.

“Eş’ari” başlığı altında, doğum yeri, nesebi, künyesi ve hocaları gibi tanıtıcı bilgiler verilir, yaşadığı dönemde Basra’da yaygın olan Mu‘tezile mezhebinin görüşlerini terk ettiği ve Bağdat’a giderek orada ilmi çalışmalarını sürdürdüğü belirtilmektedir. Akıl yürütmeyi ve mantığı çok iyi kullanarak münazaralarda başarılı olduğu ifade edilmektedir. Kelâm ve itikadî mezhepler alanında yaptığı çalışmalarla Müslümanlar arasında tanındığı, itikadî konulardaki ihtilafları *Maḳalâtü'l-İslâmiyyin* adlı eserinde topladığı belirtilmektedir. “İmam Eş’arî’nin görüşleri etrafında Eş’ariyye mezhebinin oluştuğu ve İslâm dünyasında Mâtürîdiyye mezhebiyle birlikte en yaygın itikadî mezheplerden biri olduğu”⁴²⁶ ifade edilmektedir. “Eş’ari” başlığı altında verilen bilgiler tanıtıcı ve özet mahiyette olup görüşlerine dair ders kitabı içeriğinde herhangi bir yargıda bulunulmamıştır.

“İslâm düşüncesinde tasavvufî yorumlar ünitesi, tasavvufî düşüncenin oluşumu”⁴²⁷ başlığı altında, Hz. Peygamberin ahlâkının ve yaşam tarzının örnek alınarak, onun gibi sade yaşam tarzının tercih edilmesi gerektiği anlayışının, zamanla sistemleşerek tasavvuf düşüncesinin ortaya çıkmasında etkili olduğu ifade edilmektedir. Konunun devamında tasavvuf ile ilgili temel kavramlar açıklanmakta ve tasavvufî düşünce dönemlerinden bahsedilmektedir. “Kültürümüzde etkin olan tasavvufî yorumlar” başlığı altında: “Tasavvufî yorumların İslâm dininin anlaşılmasını kolaylaştıran, farklı kitlelere ulaştırılmasını ve farklı düşüncelere saygı duyulmasını sağlayan birer zenginlik olduğu”⁴²⁸ vurgusu yapılmaktadır.

⁴²⁵ Yılmaz vd., *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 12. Sınıf Ders Kitabı*, 56.

⁴²⁶ Yılmaz vd., *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 12. Sınıf Ders Kitabı*, 57-58.

⁴²⁷ Yılmaz vd., *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 12. Sınıf Ders Kitabı*, 70-73.

⁴²⁸ Yılmaz vd., *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 12. Sınıf Ders Kitabı*, 70-72.

“Kültürümüzde etkili olan, Yesevîlik, Kadirîlik, Rifailik, Mevlevîlik, Nakşibendîlik”⁴²⁹ gibi bazı tasavvufî yorumlardan ayrı başlıklar halinde genel hatlarıyla özet bir şekilde bahsedilmektedir. Kültürümüzde etkili olan tasavvufî yorumlar arasında yer verilen Alevîlik-Bektaşîlik, daha geniş ve ayrıntılı bir şekilde açıklanmaktadır. “Alevîlik-Bektaşîlik” başlığı altında, “Alevîlik: Ali’ye mensup, Ali’ye ait, Ali taraftarı gibi anlamlara geldiği”⁴³⁰ söylenip Alevîlik-Bektaşîlik şu şekilde tanımlanmaktadır:

Hz. Muhammed’in (s.a.v.) nübüvvetini, Hz. Ali’nin velayetini kabul eden, Ehl-i beyt ve on iki imamın masumiyetine inanan, bir dede veya pir ailesinden gelen ya da bunlara talip olan, temel erkanı cem olan, yıllık görgü ve sorgudan geçen, musahip edinen, Pir Hâce Hoca Ahmet Yesevî’nin ve Pir Hünkâr Hacı Bektaş Velî’nin öğretisi sayılan “şeriat, tarikat, marifet ve hakikat olarak bilinen Dört Kapı-Kırk Makam” ilkelerini benimseyen kimseye Alevî-Bektaşî denir.⁴³¹

Alevîlik-Bektaşîlik kavramlarının birlikte kullanıldığı ve iç içe geçmiş tasavvufî bir yorum olarak varlıklarını devam ettirdikleri ifade edilmektedir. Diğer tasavvufî akımlarda olduğu gibi ahlâk kavramı üzerinde durdukları ve günümüze ulaşmasında en etkin unsurlardan birinin “ocaklar” olduğu belirtilmektedir. “Alevîlik-Bektaşîlik” başlığı altında, konunun başlangıcında verilen bilgiler betimleyici mahiyette olup, itikadî görüşlerine dair herhangi bir yargıda bulunmadan ve herhangi bir itikadî-siyasî mezheple aralarında bir bağ kurmadan ahlâk prensiplerini önceleyen bir tasavvufî akım olarak bahsedilmektedir.⁴³²

“Alevîlik-Bektaşîlik’teki temel kavram ve erkânlar başlığı altında, cem ve cemevi, cemle ilgili 12 hizmet ve âyin-i cem türleri, musahiplik, razılık ve kul hakkının sorulması, gülbank, semah, hızır ve muharrem orucu”⁴³³ gibi kavram ve erkânlar ayrıntılı bir şekilde tanıtılmaktadır. “Dört kapı kırk makam”⁴³⁴ adlı okuma parçasıyla konu tamamlanmaktadır. Verilen bilgiler incelendiğinde, Alevîlik-Bektaşîlik tasavvufî akımına müntesip vatandaşlarımızın varlığı ve yoğunluğu sebebiyle konu diğer tasavvufî akımlardan daha geniş ve ayrıntılı bir şekilde işlenmektedir. Verilen bilgiler betimleyici ve tanıtıcı bir mahiyette olup Alevîlik-

⁴²⁹ Yılmaz vd., *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 12. Sınıf Ders Kitabı*, 75-80.

⁴³⁰ Yılmaz vd., *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 12. Sınıf Ders Kitabı*, 80.

⁴³¹ Yılmaz vd., *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 12. Sınıf Ders Kitabı*, 80.

⁴³² Yılmaz vd., *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 12. Sınıf Ders Kitabı*, 80-81.

⁴³³ Yılmaz vd., *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 12. Sınıf Ders Kitabı*, 82-89.

⁴³⁴ Yılmaz vd., *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 12. Sınıf Ders Kitabı*, 90.

Bektaşîlik tasavvufî akımının görüşleri üzerinde herhangi bir yargıda bulunulmaması mezhepler üstü din öğretimi anlayışına uygun düşmektedir.

Alevîlik-Bektaşîlik düşüncesi etrafında: “Din mi, mezhep mi veya tarikat mı”⁴³⁵ şeklinde yapılan tartışmalar da bulunmaktadır. Alevîlik-Bektaşîlik düşüncesi “DKAB ilköğretim ve ortaöğretim programlarında İslâm Düşüncesinde bulunan tasavvufî yorum biçimleri”⁴³⁶ başlığı altında ele alınmaktadır.

⁴³⁵ Sönmez Kutlu, “Alevilik din mi mezhep mi tarikat mı”, *Sonmezkutlu.net* (Erişim 20 Şubat 2022)

⁴³⁶ MEB, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi (4-8. sınıflar) öğretim Programı*, 109-117. MEB, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi (9-12. sınıflar) öğretim Programı*, 73-80.

3. SONUÇ

Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ders kitaplarında mezhep olgusunun ele alınış ve işleniş niteliklerine dair doküman analiz yöntemini kullanarak ulaştığımız sonuçlar şöylece özetlenebilir:

İlköğretim ve ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ders kitaplarında mezhep olgusuyla ilgili konulara 7. Sınıf ve 10. Sınıf seviyelerinde doğrudan yer verilmiştir. 7. Sınıf seviyesinde “İslâm düşüncesinde yorumlar” ünitesi içerisinde, 10. Sınıf seviyesinde ise “İslâm düşüncesinde itikadî, siyasî ve fikhî yorumlar” ünitesi içerisinde mezheplerle ilgili konular işlenmektedir. Ayrıca 12. Sınıf düzeyinde, “Anadolu’da İslâm” ünitesi içerisinde, “milletimizin İslâm anlayışının oluşmasında etkili olan bazı şahsiyetler” konu başlığı altında, Ebû Hanîfe, Ca’fer es-Sâdık, Mâtürîdî, Şâfî ve Eş’arî gibi birer mezhep kurucusu olan alimler hakkında hayatları, ilmi metotları ve eserlerine dair bilgiler verilmektedir.

İlköğretim düzeyinde, “İslâm düşüncesinde yorumlar” ünitesi, “din anlayışındaki yorum farklılıklarının sebepleri, İslâm düşüncesinde yorum biçimleri ve İslâm düşüncesinde tasavvufî yorumlar” konu başlıkları altında işlenmektedir. Ortaöğretim düzeyinde, “İslâm düşüncesinde itikadî, siyasî ve fikhî yorumlar” ünitesi, “dinî yorum farklılıklarının sebepleri, dinî yorumlarla ilgili bazı kavramlar, İslâm düşüncesinde itikadî ve siyasî yorumlar ve İslâm düşüncesinde fikhî yorumlar konu başlıkları” altında işlenmektedir. İlköğretim düzeyinde “İslâm düşüncesinde yorumlar” ünitesi içerisinde bulunan tasavvufî yorumlar, ortaöğretim düzeyinde ayrı bir ünite olarak verilmektedir.

İlköğretim düzeyinde verilen bilgilerde, İslâm düşüncesinde bulunan yorum farklılıklarının varlığı, İslâmiyet’in farklı kültür ve coğrafyalarda yayılmasının doğal bir sonucu olduğu ve mezheplerin ortaya çıkışında insan unsuru, ortam ve kültür gibi doğal sebeplerin etkili olduğu düşüncesiyle temellendirilmektedir. Ayrıca din ve din anlayışı şeklinde bir ayrıma gidilmesi, din anlayışları arasında farklılıkların bulunduğu ve bu anlayışların zamanla değişebileceği düşüncesi etrafında İslâm düşüncesinde bulunan yorum farklılıklarının ele alınması, mezheplere dinin anlaşılma şekilleri olarak yaklaşıldığını göstermektedir.

Ortaöğretim düzeyinde ise İslâm düşüncesinde bulunan yorum farklılıklarının doğal sebeplerine verilen örneklerin sayısı artırılarak daha tafsilatlı bir şekilde konu işlenmektedir. İlköğretim düzeyinde olduğu gibi din ile din anlayışı arasındaki farka dikkat çekilerek dinin yorumlanmasından kaynaklanan farklılıkların ve sorunların, dinin kendisinden kaynaklanmadığı düşüncesi vurgulanmıştır.

İlköğretim düzeyinde İslâm düşüncesinde bulunan yorumlar: “İnançla ilgili yorumlar, fikhî yorumlar ve tasavvufî yorumlar” şeklinde ayrılmaktadır. İnançla ilgili yorumlara sadece Mâtürîdiyye ve Eş‘ariyye mezhepleri, fikhî yorumlara ise Hanefilik, Mâlikîlik, Şâfilik ve Hanbelîlik mezhepleri örnek verilmektedir. İlköğretim düzeyinde günümüzde halen varlığı devam eden ve Müslümanlar arasında kabul gören itikadî-siyasî mezheplerden Şîa, Selefilik/Vehhâbîlik ve İbâzîyye mezheplerine, fikhî mezheplerden ise Ca’feriyye mezhebine yer verilmemektedir. Ortaöğretim düzeyinde ise ilköğretim düzeyinde verilen mezheplere Şîa ve Ca’feriyye mezheplerinin ilave edilmesiyle konunun günümüz İslâm mezheplerini kapsama düzeyini artırmıştır.

DKAB ders kitaplarında İslâm düşüncesinde bulunan itikadî-siyasî ve ameli-fikhî mezheplerin anlatımında önce mezhep kurucusu tanıtılmakta, ardından hakkında bilgi verilen mezhebin, örneğin itikadî bir mezhepse İslâm inanç esaslarına dair ana görüş ve değerlendirmeleri, fikhî bir mezhepse hüküm vermedeki yaklaşımı ve temel görüşleri verilmektedir. İslâm düşüncesinde bulunan mezhepler hakkında verilen bilgiler genellikle mezhep kurucusunun itikadî ve ameli meselelere bakışı etrafında şekillenmektedir. Özellikle mezheplerin kurucusu olarak kabul edilen İslâm alimlerin, dinin temel kaynakları olan Kur’an ve sünnete yaklaşımlarına yer verilmekte ve bu iki kaynağa bağlılıklarına dikkat çekilmektedir. Konunun sonunda hakkında bilgi verilen mezheplerin günümüzde yaygınlık gösterdikleri coğrafyalardan bahsedilmektedir. Bu durum da yaşayan İslâm mezheplerinin tercih edildiğini göstermektedir.

DKAB ders kitaplarında mezheplere dinin anlaşılma ve yorumlanma şekilleri olarak yaklaşıldığı, ana hatlarıyla nesnel ve betimleyici bir anlatım esas alınarak işlendiği ve görüşleri hakkında herhangi bir yargıda bulunulmadığı tespit edilmiştir. Mezhepler hakkında verilen betimleyici bilgiler büyük oranda benzer kaynaklardan

alınan, kendi içlerinde ve aralarında belli bir bütünlük ve tutarlılık bulunan birbirine yakın ifadelerle yazıldığı görülmüştür.

İncelenen ilköğretim ve ortaöğretim DKAB ders kitaplarında inanç konularına Kur'an ve sünnetin ortaya koyduğu temel ilkeler çerçevesinde yaklaşıldığı, itikadî mezheplerce ortak kabul edilen durumların öğretime konu edildiği görülmüştür. Bu durum inanç konularının büyük oranda mezhepler üstü din öğretimi anlayışına uygun olarak hazırlandığını göstermektedir. Ancak itikadî ve siyasî mezhepler arasında farklı yaklaşımların bulunduğu konularda örneğin iman ve İslâm kavramlarının mahiyetine ilişkin verilen bilgiler ve Allah'ın sübutî sıfatları arasında tekvin sıfatına yer verilmesi gibi ülkemizde hâkim itikadî mezhep konumunda olan Mâtürîdiyye mezhebinin görüşlerinin tercih edildiği tespit edilmiştir.

Ayrıca mezhepler arası farklı yaklaşımların bulunduğu bazı kavramların açıklanmasında, ders kitapları arasında farklılıkların bulunduğu tespit edilmiştir. Örneğin 6. Sınıf DKAB ders kitabında Ehl-i beyt kavramı Sünnî görüşün anlayışı çerçevesinde açıklanmakta iken 7. Sınıf ve 11. Sınıf DKAB ders kitaplarında Şîî görüşün anlayışı çerçevesinde açıklandığı görülmüştür.

DKAB ders kitaplarında ibadet konuları sadece ilköğretim düzeyinde verilmektedir. Fikhî mezheplerce ortak kabul edilen durumların öğretime konu edilmesi sebebiyle ibadet konuları büyük oranda mezhepler üstü din öğretimi anlayışına uygun düşmektedir. Ancak sadece Hanefî mezhebinde var olan vacip kavramına, namaz çeşitleri konusunda olduğu gibi yer verilmesi mezhepler üstü din öğretimi yaklaşıma uygun düşmemektedir. Bu durum ibadet konuları işlenirken ülkemizde hakim fikhî mezhep konumunda olan Hanefî mezhebinin diğer fikhî mezheplerden farklı olan bazı görüşlerine yer verildiğini göstermektedir.

İlköğretim ve ortaöğretim DKAB ders kitaplarında İslâm düşüncesinde bulunan tasavvufî yorumlardan Yeseviyye, Kâdiriyye, Rifâiyye, Nakşibendiyye, Mevleviyye ve Alevîlik-Bektaşîlik gibi kültürümüz üzerinde etkileri bulunan tasavvufî yorumların tercih edildiği belirtilmektedir. Tasavvufî yorumların sunumunda önce kurucusu hakkında genel bilgiler verilmekte, ardından hakkında bilgi verilen tasavvufî akımın iyi insan olmaya dair temel ahlâki ve insani görüşleri zikredilmektedir. Tasavvufî yorumlardan Alevîlik-Bektaşîlik hariç ana hatlarıyla özet

bir şekilde bahsedilmektedir. Alevîlik-Bektaşîlik tasavvufî akımı, diğer tasavvufî akımlara ayrılan sayfa sayısının toplamından daha fazla ve ayrıntılı bir şekilde işlenmektedir.

Ancak Nakşibendîyye tasavvufî yorumunun günümüz Türkiye'sindeki toplumsal karşılığı ile Kâdiriyye yorumunun karşılığının aynı olmadığı bilinmektedir. Bu durum ders kitaplarında yer verilen Tasavvufî yorumlara ayrılan yerin güncel toplumsal pratikle orantılı olmadığını göstermektedir. Aynı durumu itikadî mezheplerden Mâtürîdiyye mezhebiyle ameli mezheplerden Hanefîlik mezhebine ayrılan yerin diğer mezheplerle ve tasavvufî yorumlarla aynı oranda olması ülke gerçekliğini yeterince yansıtmamaktadır. Bu durum DKAB ders kitaplarında İslâm düşüncesinde bulunan yorum farklılıklarına, hangi gerekçelerle ve ne kadar yer verileceği konusunda belli bir anlayışın varlığı bulunmakla beraber, bu anlayışın toplumsal gerçeklerle uyumlu bir şekilde üretilmediğini göstermektedir.

Araştırma sonucunda elde edilen verilerden ve tespit edilen eksikliklerden hareketle: DKAB Program geliştirme ve ders kitabı yazım süreçlerinde bulunan karar alıcılara ve araştırmacılara yönelik bazı öneriler şu şekildedir:

İslâm düşüncesindeki yorum farklılıklarının birer zenginlik olduğu ve bir ayrışma sebebi olmaması gerektiğine yönelik belirli sınıf dereceleri ve ünitelerinde yapılan vurgu diğer sınıf kademeleri arasına yayılarak daha kapsamlı hale getirilebilir. DKAB ders kitaplarında itikadî ve fikhî konularda mezhepsel farklılıklardan çok mezheplerin birleştiği ortak noktaların öğretim konusu yapılması, pratikte öğrencilerin karşılarına çıkan mezhepler arasındaki farklılıkların görmezden gelindiği hususunda eleştirilebilir. Bu sebeple üst sınıflarda kader inancı, kabir azabı, ahiret aşamaları ve namaz ibadeti gibi konularda mezhepsel farklılıkların da bulunduğu dikkat çekilerek öğrencilerde farkındalık durumu oluşturulabilir.

İslâm dininin temel ilkeleri ve inanç esaslarıyla çelişmeyen mezheplerin birer kültürel zenginlik olduğu düşüncesi ayetler ve hadisler üzerinden daha güçlü bir şekilde vurgulanabilir.

İslâm dünyasında, özelde ise ülkemizde modern İslâm içi anlayışlara örneğin “modern dini hareketler” gibi bir başlık altında yer verilip ana hatlarıyla tanıtılabilir. Bu durum DKAB ders kitaplarının güncel İslâm içi yorum farklılıklarını kapsama

düzeyini artırarak öğrencilerin güncel dini sorunları anlamlandırabilmelerine katkı sağlayabilir.

Mezhep, fırka, fıkıh, tasavvuf, tarikat, din anlayışı ve Alevilik gibi çeşitli kavramlara farklı sınıf kademelerinde belirli ölçülerde yer verilip mezhep olgusunun varlığına dikkat çekilebilir. DKAB ders kitaplarındaki inanç konularının anlatımında güncel hayatla ilişkili örnekler ve daha sade bir dil kullanılabilir. Gönül coğrafyamız, çevremizde dinin izleri, İslâm ve bilim gibi ünitelerin içeriğinde daha kapsayıcı bir dil kullanılıp İslâm düşüncesinde bulunan farklı yorum ve anlayışlara sahip Müslümanların ürettiği edebi ve mimari eserlere daha fazla yer verilebilir.

İslâm düşüncesinde yorumlar üniteleri, DKAB öğretim programları içerisinde son ünitelerde yer almakta ve yıllık planlar içerisinde sınav haftası ve yıl sonu işlemleri dönemlerine denk gelmektedir. Bu durum öğrencilerin mezhep olgusunu anlama ve anlamlandırma durumlarını olumsuz etkilemektedir. Bu sebeple İslâm düşüncesinde yorumlar ünitelerinin yerleri üzerinde değişiklik yapılarak sarmal programlama yaklaşımına uygun olarak takip eden ünitelerde mezhep olgusuyla ilgili kazandırılmak istenen hedeflerin pekiştirilmesi sağlanabilir. Mezhep olgusuyla ilgili konular büyük oranda Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi esas alınarak hazırlanmaktadır. Mezhep olgusuna ve mezhepler arası tartışmalı konuların öğretimine dair mezhepler üstü din öğretimi anlayışı çerçevesinde akademik çalışmalar yapılarak, ders kitabı yazım süreçlerinde bulunan araştırmacılara daha fazla veriler sunulabilir.

KAYNAKÇA

- Adıyaman, Buşra. *Ortaokul Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Derslerinde İbadet Konularının Öğretiminde Mezhepler Üstü Yaklaşımın Ders Kitaplarına Yansıması*. Malatya: İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021.
- Akgün, Ayşegül. *Günümüzde farklı Din Öğretimi Yaklaşımları ve değerlendirilmesi*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2009.
- Algar, Hamdi. “İran”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 22/409-413. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Altuntaş, Yeliz. *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersleri Bağlamında Lise Öğrencilerinin İslâm Düşüncesindeki Yorum Farklılıklarına ve Eğitimine Bakışları*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Apak, Adem. “Kabile Asabiyetinin Mahiyeti Üzerine Değerlendirmeler”. *İslâm Tarihi Araştırmaları Dergisi* 2/1 (Ağustos 2017), 76-91.
- Arı, Mehmet Salih. “Sünnî ve Şîî Kaynaklarına Göre Hz. Ömer ve Kırtâs Olayı”. *Uluslararası Hz. Ömer Sempozyumu*. ed. Ali Aksu 2/323-332. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Rektörlük matbaası, 2018.
- Arslan, Hulisi - Bozkurt, Mustafa. *Sistemik Kelâm*. Malatya: Türkiye Diyanet Vakfı yayıncılık, 1. Basım, 2015.
- Aşlamacı, İbrahim. *Pakistan Medreselerine Model Olarak İmam Hatip Liseleri*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2013.
- Aydın, Mehmet Zeki. “Avrupa Birliği Ülkelerinde Din Öğretimi ve Türkiye ile Karşılaştırılması”. *Avrupa Birliğine Giriş Sürecinde Türkiye’de Din Eğitimi ve Sorunları Sempozyumu* 1/82-100. İstanbul: Değişim Yayınları, 2002.
- Aydın, Mehmet Zeki. *Okulda Din Dersi Tartışmaları (Türkiye’de Din Dersinin Tarihi, Teorik Yapısı, Bazı Ülkelerle Karşılaştırılması)*. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10/2 (Aralık 2007), 7-51.
- Aydınlı, Osman. “Kaderî Anlayışın İlk Tezahürleri”, *İslâmî Araştırmalar Dergisi*. 16/1 (2003), 249-262.
- Bedirhanoğlu, Fatih. *Toplumsal Hareketler Bağlamında Şeyh Sait İsyanı*. Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010.

- Bilgin, Beyza. “Örgün Din Eğitiminde Yeni İhtiyaçlar ve Yönelişler”. *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi* 6 (İstanbul 1999), 193-195.
- Bilgin, Beyza. Mezhepler Arası ve Dinler Arası Din Eğitimi ve İş birliği. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 39/1 (Haziran 1999), 1-26.
- Birişik, Abdulhamit. “Tefsir”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 40/290-294. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.
- Bolay, Süleyman Hayri. *Felsefi Terimler ve Doktrinler Sözlüğü*. Ankara: Akçağ Yayınları, 6. Basım, 1996.
- Bora, Nurullah. *Çoğulculuk Açısından Alevilere Göre Din Eğitimi ve Öğretimi*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2009.
- Bulut, Halil İbrahim. *Dünden bugüne siyasi-itikadi İslâm Mezhepleri Tarihi*. Ankara: Ankara okulu yayınları, 1. Basım, 2011.
- Çağrııcı, Mustafa. “Ahlâk”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 2/1-5. İstanbul: TDV Yayınları, İstanbul 2004.
- Çamyar, Selahattin - Yıldız, Hacer. *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 7. Sınıf Ders Kitabı*. Ankara: Gün Yayıncılık, 2023.
- Çapcıoğlu, Fatma. *Din Öğretiminde Yeni Yaklaşımlar Çerçevesinde İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programlarının İncelenmesi*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016.
- Çuhadar, Bekir. *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretim Programı ve Ders Kitaplarında Birlikte / Bir Arada Yaşama Kültürü*. Çorum: Hitit Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017.
- Demirel, Özcan vd. (ed.). *Ders Kitabının Öğretimdeki Yeri, Ders Kitabı İncelemesi*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık, 4. Basım, 2020.
- Demirel, Özcan. *Eğitimde Program Geliştirme: Kuramdan Uygulamaya*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık, 27. Basım, 2020.
- Doğan, Pınar Usta. *Din öğretimi Modelleri ve Mezhepler Üstü Bir Program Tasarımının Nitelikleri*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2015.
- Doğan, Recai - Ege, Remziye. *Din Eğitimi El Kitabı*. Ankara: Grafiker Yayınları, 4. Basım, 2016.
- Doğan, Recai. *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 11. Sınıf Ders Kitabı*. Ankara: Gezegen Yayıncılık, 2023.

- Dönmez, Kazım vd. *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 6. Sınıf Ders Kitabı*. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınlar, 2023.
- Efendioğlu, Mehmet. “Fezâilü’s-Sahâbe”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 12/534-538. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- el-Bağdadi, Abdülkahir. *Mezhepler Arasındaki Farklar*. çev. Ethem Ruhi Fığlalı. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2001.
- Erden, Münire - Fidan, Nurettin. *Eğitime Giriş*. İstanbul: Akım Yayınları, 1998.
- Erdoğan, Mehmet. *Fıkıh İlmine Giriş*. İstanbul: Dem Yayınları, 1. Basım, 2009.
- Esen, Muammer. *Ehl-i Sünnet - Kavram ve Oluşum Süreci*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2. Basım, 2012.
- Fığlalı, Ethem Ruhi. “Hâriciler”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 16/169. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.
- Fığlalı, Ethem Ruhi. *Günümüz İslâm Mezhepleri*. İzmir: İzmir İlahiyat Vakfı Yayınları, 3. Basım, 2014.
- Gülersoy, Ali Ekber. “İdeal Ders Kitabı Arayışında Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarının Bazı Özellikler Açısından İncelenmesi”. *International Journal of New Trends in Arts, Sports & Science Education* 2/1 (2013), 9-36.
- Gündüz, Hatice. *İlköğretim Din Dersi Kitaplarında Diğer Dinlerin Öğretimi (Zorunlu Din Eğitimi Öncesi ve Sonrası Dönemlere Ait Ders Kitapları Üzerinde Karşılaştırmalı Bir Araştırma)*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek lisans Tezi, 2008.
- Gündüz, Şinasi (ed.). *Yaşayan Dünya Dinleri*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1. Basım, 2007.
- <https://dogm.eba.gov.tr/materyal/home/dokumanlar>
- İpek, Mikail. “İmam Mâtürîdî’de Bilgi Kuramı ve İmanda İstidlâlî Bilginin (Aklın) Rolü”. *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 14/2 (Eylül 2021), 251-254.
- Karaman, Hayrettin. “Ca’feriyye”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 7/4-10. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- Kaya, Zeki. *Öğretim Teknolojileri ve Materyal Geliştirme*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık, 2. Basım, 2006.
- Kaymakcan, Recep. *Günümüz İngiltere’sinde Din Eğitimi*. İstanbul: DEM Yayınları, 1. Basım, 2004.

- Kazıcı, Ziya – Ayhan. Halis. “Talim ve Terbiye”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* 39/515. TDV Yayınları, İstanbul 2010.
- Koca, Ferhat. “Mezhep”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 29/537-540. Ankara: TDV Yayınları, İstanbul 2004.
- Konaklı, Numan vd. *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 10. Sınıf Ders Kitabı*. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınlar, 2023.
- Köylü, Mustafa vd. (ed.). *Din Eğitimi*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 5. Basım, 2015.
- Kral, Bilgen. “Nitel Bir Veri Analizi Yöntemi Olarak Doküman Analizi”. *Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 8/15 (Mayıs 2020), 170-189.
- Kurtoğlu, İsmail. *Menemen Olayı*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2000.
- Kutlu, Sönmez. “Mürchie”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32/41-45. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Kutlu, Sönmez. “Alevilik din mi mezhep mi tarikat mı”, *Sonmezkutlu.net*. Erişim 14 Aralık 2022. <http://www.sonmezkutlu.net/?pnum=93&pt=Alevilik>
- Kutlu, Sönmez. “Din Öğretiminde Mezhepler Üstü Yaklaşımı”. *Ülkemizde Laik Eğitim Sisteminde Sosyal Bilim Olarak Din Öğretimi Kurultayı*. ed. İkrâm Çınar - Hakan Atılğan 519-535. Malatya: İnönü Üniversitesi Yayınları, 2005.
- Kutlu, Sönmez. “İslâm Mezhepleri Tarihinde Usûl Sorunu - İslâmî İlimlerde Metodoloji”. *İslâmî İlimler Araştırma Vakfı - Tartışmalı İlmi Toplandılar Dizisi* 46 (Eylül 2005), 394-395.
- Kutlu, Sönmez. “İslâm’ın Mezhepler Öncesi Tarihsel ve Toplumsal Gerçekliği Sorunu”. *Journal of Islamic Research* 29/2 (2018), 141-168.
- Kutlu, Sönmez. *Mezhepler Tarihine Giriş*. İstanbul: Dem Yayınları, 3. Basım, 2017.
- Macit, Muhittin. “Tercüme Hareketleri”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 40/498-504. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.
- Mehmetoğlu, Ali Ulvi. *Kişilik ve Din*. İstanbul: DEM Yayınları, 1. Basım, 2004.
- Nayir, Sabahattin vd. *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 8. Sınıf Ders Kitabı*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınlar, 2022.
- Okumuş, Mahmut Nadir. *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Programlarında Farklı Din ve İnançların Öğretimi*. Adana: Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013.
- Onat, Hasan – Kutlu, Sönmez (ed.). *İslâm Mezhepleri Tarihi El Kitabı*. Ankara: Grafiker yayınları, 7. Basım, 2018.

- Onat, Hasan. *Emevîler Devri Şîî Hareketleri ve Günümüz Şîîliği*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1. Basım, 1993.
- Ovey N., MOHAMMED. “Çokkültürlülük ve Din Eğitimi”, çev. İhsan Çapçioğlu, *Kültürel Çeşitlilik ve Din*, Editör: Remziye Yılmaz, (Ankara: Sinemis Yayınları, 2005) 161.
- Öcal, Mustafa. “Cumhuriyet Döneminde Türkiye’de Din Eğitimi ve Öğretimi”. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/1 (Ocak 1998).
- Öncül, Remzi. *Eğitim ve Eğitim Bilimleri Sözlüğü*. 1. Cilt. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1. Basım, 2000.
- Öngören, Reşat. “Tasavvuf”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 40/120-124. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.
- Öz, Mustafa. “İmâmiyye”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 22/207-209. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Öz, Mustafa. “Ehl-i Beyt”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 10/498-501. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Öz, Mustafa. *Başlangıçtan Günümüze İslâm Mezhepleri Tarihi*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 4. Basım, 2016.
- Özel, Ahmet. “Mevlid”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 29/475-479. Ankara: TDV Yayınları, 2004.
- Özervarlı, Mehmet Sait. “Selefiyye”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 36/399-402. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Özkan, Süleyman. *Alevi-Bektaşî Klasiklerinin Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretim Programındaki İnanç ve İbadet Konularına Göre İncelenmesi*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Sinanoğlu, Mustafa. “İman”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 22/212-214. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Sürmeli, Mehmet vd. *Dinî Terimler Sözlüğü*. ed. Ahmet Nedim Serinsu. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1. Basım, 2009.
- T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı, İlköğretim (ilkokul 4. Sınıf ve ortaokul 5,6,7 ve 8. sınıflar) Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı, Sayı: 2, Tarih: 19.01.2018. Erişim 14 Mayıs 2023. <https://mufredat.meb.gov.tr/ProgramDetay.aspx?PID=318>
- T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı, Ortaöğretim (9, 10, 11 ve 12. Sınıflar) Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı,

Sayı: 18, Tarih: 19.01.2018. Erişim 14 Mayıs 2023.
<https://mufredat.meb.gov.tr/ProgramDetay.aspx?PID=319>

Taşkıran, Abdullah vd. *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 9. Sınıf Ders Kitabı*. Ankara: Millî Eēitim Bakanlıēı Yayınlar, 2022.

Topaloēlu, Bekir. “Cehennem”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 7/227-233. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.

Topaloēlu, Bekir. “Cennet”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 7/381-386. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.

Topaloēlu, Bekir. *Kelam İlmine Giriş*. Ankara: Damla Yayınevi, Gözden geçirilmiş Yeni Baskı, 2014.

Toprak, Süleyman. “Haşır”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 16/416-417. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.

Toprak, Süleyman. “Kabir”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 24/37-38. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.

Tosun, Cemal, “Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Derslerinde Alevilik”, *Türk Yurdu* 25/210 (2005), 37-41.

Tosun, Cemal. “Din Eēitimi- ēretimi ve Mezhep”. *Journal of Isl mic Researc* 29/2 (2018), 257-267.

Tosun, Cemal. *Din Eēitimi Bilimine Giriş*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık, 10. Basım, 2017.

Tümer, Günay vd. *Dinler Tarihi*. Ankara: Berikan Yayınevi. 9. Basım, 2017.

Tümer, Günay. “Din”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 9/312-320. Ankara: TDV Yayınları, 1994.

Uzunbostalcı, Mustafa. “Eb  Hanîfe”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 10/131-138. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.

 neys, İbrahim vd. *el-Mu‘cem ’l-Vasît*. Kahire: Mektebetü’ř -ř r ē ’l-Devliyye, 4. Basım, 2004.

 nl , İhsan. “‘Muharrem Matemi/Orucu, Aşure Günü ve Erzincan’da Aşure Etkinlikleri’”. *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 13/2 (Aralık 2020), 31-40.

 z m, İlyas. “Kaderiyye”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 24/64-65. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.

 z m, İlyas. “Mezhep”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 29/526-532. Ankara: TDV Yayınları, 2004.

- Yaman, Ahmet – Çalış, Halit. *İslâm Hukukuna Giriş*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 6. Basım, 2013.
- Yavuz, Salih Sabri. “Ehl-i hak”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 10/512. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Yavuz, Yusuf Şevki. “Ehl-i sünnet”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 10/525-530. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Yavuz, Yusuf Şevki. “Mâtürîdiyye”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 28/165-175. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Yavuz, Yusuf Şevki. “Eş’ariyye”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 11/447-455. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- Yavuz, Yusuf Şevki. “Kader”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 24/58-63. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Yazır, Elmalılı Muhammed. *Hak Dini Kur’an Dili*. 1. Cilt. İstanbul: Yenda Yayınları, 1. Baskı, 2001.
- Yıldız, Harun. *Kendi Kaynakları Işığında Hariciliğin Doğuşu ve Gelişimi*. Ankara: Araştırma Yayınları, 1. Basım, 2010.
- Yılmaz, Feramuz vd. *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 12. Sınıf Ders Kitabı*. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınlar, 2022.
- Yılmaz, Kâmil. *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 20. Basım, 2015.
- Yılmaz, Remziye (ed.). *Kültürel Çeşitlilik ve Din*. Ankara: Sinemis Yayınları, 1. Basım, 2005.
- Yiğit, Hulusi vd. *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 4. Sınıf Ders Kitabı*. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınlar, 2022.
- Yiğit, Hulusi vd. *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 5. Sınıf Ders Kitabı*. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınlar, 2023.
- Yiğit. İsmail. “Sıffin Savaşı”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 37/108-109. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Yücedoğru, Tevfik. “Tekvin”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 40/388-390. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.
- Yürük, Tuğrul. *Cumhuriyet Dönemi Din Öğretimi Program Anlayışları*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2011.